

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ВОЙТЮК МАРИНА ПЕТРІВНА

УДК 351.84

**СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА СЛУЖБІ У
ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ,
А ТАКОЖ ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ ЯК НАЙВАЖЛИВІША ФУНКЦІЯ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

08 Право
081 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **М.П. Войтюк**

Науковий керівник:
Боняк Валентина Олексіївна,
доктор юридичних наук, професор

Дніпро - 2026

АНОТАЦІЯ

Войтюк М. П. Соціальний захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей як найважливіша функція сучасної Української держави. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі права за спеціальністю 081 – Право. – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Дніпро, 2026.

Дисертація є комплексним теоретико-правовим дослідженням, у якому на основі аналізу доктринальних та нормативних джерел розкрито зміст однієї з найважливіших для сучасної Української держави функцій – соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

Аналіз наукових праць, підготовлених вченими, а також нормативно-правових актів часів незалежної України і присвячених обраному предмету дослідження, дає підстави для виокремлення трьох етапів розвитку теорії функцій держави загалом і такої її складової, як вчення про функцію соціального захисту громадян, зокрема які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей:

перший етап – формування теорії функцій соціальної, демократичної, правової держави, які мають здійснюватися нею переважно в ординарний період (1991–2014 рр.);

другий етап – період адаптації доктрини функцій держави до умов локального збройного конфлікту (2014–2022 рр.);

третій – сучасний етап (з 24 лютого 2022 – по теперішній час) спричинений повномасштабним вторгненням збройних сил російської федерації на територію України, який супроводжується веденням активних бойових дій та загибеллю і травмуванням Захисників і Захисниць Батьківщини.

Доведено, що попри значну кількість фундаментальних досліджень, сучасна нормативно-правова база містить низку прогалин та колізій, зокрема в частині

уніфікації правового статусу військовополонених, іноземців та осіб без громадянства, які захищають Україну в складі Збройних Сил, а також у механізмах реалізації права на відпочинок та права та забезпечення житлом. Обґрунтовано необхідність переходу держави від застарілих бюрократичних моделей – до сервісно-орієнтованої системи соціального захисту, що базується на комплексній цифровізації й індивідуальному супроводі військових ветеранів.

Методологічну основу цієї наукової розвідки склали визнані та апробовані науковою спільнотою методологічні підходи та методи дослідження. За їх допомогою було з'ясовано соціально-правову природу функцій сучасної Української держави загалом та функції соціального захисту функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, членів їхніх сімей, а також правові і організаційні форми їх здійснення.

Обґрунтовано авторський концепт функції соціальної правової держави, під яким запропоновано розуміти *напрями діяльності держави, що виражають сутність та соціальне призначення держави, через які формуються її цілі й завдання, трансформація яких на конкретному історичному етапі розвитку держави відбувається під впливом соціально-економічних, політичних, культурних та інших чинників.*

Визначено дуалістичну природу функцій органів місцевого самоврядування, що поєднують автономність місцевого управління із здійснення делегованих їм від органів виконавчої влади повноважень, а також з'ясовано співвідношення між категоріями «функції держави», «функції державних органів» та «функції органів місцевого самоврядування».

Доведено, що в умовах воєнного стану система функцій Української держави зазнає змістовної й ієрархічної трансформації, що з необхідністю позначається на моделі функціонування держави та її інститутів. Зокрема відбувається перехід від моделі «держави-арбітра» – до моделі «держави-захисника», де оборонна функція змінюється з вузькоспеціалізованого зовнішнього напрямку діяльності на

комплексний, що пронизує політичну, економічну, культурну, екологічну та соціальну сфери життєдіяльності суспільства.

Аргументовано, що сучасна соціальна функція еволюціонує у комплексну стратегію національної стійкості, фокусуючись на реабілітації ветеранів, захисті внутрішньо переміщених осіб та відшкодуванні збитків за зруйноване майно.

Запропоновано низку нових підходів до класифікації поняття функції держави за такими критеріями:

- а) ступенем їх актуальності;
- б) за характером реагування на виклики та загрози національній безпеці.

З'ясовано юридичну природу функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей як стратегічного інструменту забезпечення національної стійкості України. На основі аналізу чинного національного законодавства визначено суб'єктів здійснення цієї функції, види забезпечення Захисників й Захисниць, а також систему гарантованих державою пільг.

У роботі охарактеризовано правові й організаційні форми здійснення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей з акцентом на визначення ролі конкретних суб'єктів владних повноважень. З'ясовано особливості правових й організаційних форм здійснення функції соціального захисту Захисників та Захисниць в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні.

Крізь призму вищевказаних форм досліджено практичний аспект їх реалізації, у межах чого визначено зміст: системних дефектів у діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки й військово-лікарських комісій, пов'язаних із бюрократичними бар'єрами, відомчою ангажованістю та штучним затягуванням процедур; правових позицій Верховного Суду, які встановлюють пріоритет фактичних обставин подій по відношенню до формальних термінів.

З метою вдосконалення чинного національного законодавства з питань соціального захисту запропоновано внести зміни до:

- ч. 5 ст. 17 Конституції України, що передбачає розширення адресатів права на соціальний захист з числа іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь у захисту суверенітету та територіальної цілісності нашої держави, а також їх найближчих родичів;

- ч. 1 ст. 1-2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» у частині урівняння іноземців-добровольців у соціальних пільгах та гарантіях з тими громадянами України, які стали на захист Батьківщини;

- Положення про комісію Міністерства оборони України у частині недопустимості витребування паперових дублікатів документів, які вже наявні в реєстрах (наказ Міністерства оборони від 10.11.2022 року № 369);

- Положення про Пенсійний фонд України (постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2014 року № 280) щодо впровадження автоматичного перерахунку пенсійних виплат на основі рішень у зразкових судових справах та ін.

Ключові слова: методологія, Конституція України, функції держави, функція соціального захисту громадян, юридичні гарантії, соціальні права, правовий режим воєнного стану, правові форми здійснення функцій держави, нормативно-правовий акт, закон, правозастосовний акт, акт офіційного тлумачення норм права, організаційні форми здійснення функцій держави.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

*Наукові праці, в яких опубліковані основні
наукові результати дисертації:*

1. Войтюк М. П. Інтерпретація поняття «функції соціальної правової держави»: доктринальні підходи. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2024. Спеціальний випуск № 1

(132) «Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану». С. 44–51. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-5-7.

2. Войтюк М. П. Еволюція функцій держави в Україні на сучасному етапі: традиційні та інноваційні підходи. *Наука і техніка сьогодні*. Випуск № 4(58). 2026. С. 143-154. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-4\(58\)-143-154](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-4(58)-143-154).

3. Войтюк М. П. Система організаційних форм здійснення функції соціального захисту військовослужбовців: теоретико-правовий аспект. *Успіхи і досягнення у науці: журнал*. 2026. № 4(26). 2026. С. 153-166. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-4\(26\)-153-166](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-4(26)-153-166).

4. Voitiuk M. Functions of the state, functions of state bodies, functions of local government bodies: relationship of concepts. *Наукові перспективи*. 4(70). 2026. С. 821-830. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4\(70\)-821-830](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70)-821-830).

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Войтюк М. П. Правова основа діяльності державних органів зі здійснення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях. *Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 8 грудня 2022 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2023. С. 57-61.

2. Войтюк М. П. Плюралізм наукових підходів до визначення поняття функції держави. *Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матеріали Регіон. наук.-практ. семінару, присвяч. 27-й річниці прийняття Конституції України (м. Дніпро, 20 черв. 2023 р.)*. Дніпро : ДДУВС, 2023. С.67-69.

3. Войтюк М. П. Соціальний захист військовослужбовців в умовах запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану. *Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти» : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю проголошення*

Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 5 груд. 2023 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 328 с. С.175-178.

4. Войтюк М. П. Соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, як один із пріоритетних напрямів діяльності Української держави в умовах війни. *Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матер. Регіон. наук.-практ. семінару, присвяч. Дню прийняття Конституції України та Дню Української Державності (м. Дніпро, 26 черв. 2024 р.)*. Дніпро. С.63-65.

5. Войтюк М. П. Функції держави у співвідношенні категорії функцій державного органу. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 21.03.2025). Частина І*. Дніпро. С. 177-178.

6. Войтюк М. П. Переосмислення оборонної функції держави як фундаментальної внутрішньої функції в умовах екзистенційних загроз. *The X International scientific and practical conference «Dynamics of development of science and education: integration and innovation»*, March 09-11, 2026, Sofia, Bulgaria, p. 135-136.

7. Войтюк М. П. Економічна функція держави: теоретико-правовий зміст та місце в системі внутрішніх функцій. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали Х Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 16 бер. 2026 р.) до 60-річчя ДДУВС ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. Ч. І. С. 213-215.

ABSTRACT

Voitiuk M. Social protection of citizens serving in the Armed Forces of Ukraine and other military formations, as well as members of their families, as the most important function of the modern Ukrainian state. - Qualification scientific work in the form of a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in Law in the specialty 081 - Law. - Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2026.

This dissertation is a comprehensive theoretical and legal study that, based on an analysis of doctrinal and normative sources, examines one of the most important functions for the modern Ukrainian state: the social protection of citizens serving in the Armed Forces of Ukraine and other military formations, as well as their family members.

An analysis of scholarly works prepared by researchers, as well as normative legal acts from the era of independent Ukraine dedicated to the chosen subject of research, provides grounds for identifying three stages in the development of the theory of state functions in general and of its component - the doctrine of the function of social protection of citizens, in particular those serving in the Armed Forces of Ukraine and other military formations, as well as their family members:

the first stage - the formation of the theory of the functions of a social, democratic, and legal state, which are to be carried out by it primarily during the ordinary period (1991–2014);

the second stage - the period of adapting the doctrine of state functions to the conditions of a local armed conflict (2014–2022);

the third stage - the current stage (from February 24, 2022, to the present) - triggered by the full-scale invasion of the territory of Ukraine by the armed forces of the Russian Federation, accompanied by active combat operations and the deaths and injuries of the Defenders of the Motherland.

It has been demonstrated that, despite a significant body of fundamental research, the current legal framework contains a number of gaps and inconsistencies, particularly regarding the unification of the legal status of prisoners of war, foreigners, and stateless persons serving in the Armed Forces of Ukraine, as well as in the mechanisms for

realizing the right to rest and the right to housing. The necessity of the state's transition from outdated bureaucratic models to a service-oriented social protection system based on comprehensive digitalization and individual support for military veterans is substantiated.

The methodological foundation of this research consists of methodological approaches and research methods recognized and validated by the scientific community. Using these, the study elucidated the socio-legal nature of the functions of the modern Ukrainian state in general and the functions of social protection for citizens serving in the Armed Forces of Ukraine and other military formations, as well as their family members, and the legal and organizational forms of their implementation.

The author's concept of the function of a social-legal state is substantiated; this concept is proposed to be understood as the areas of state activity that express the essence and social purpose of the state, through which its goals and objectives are formed, and whose transformation at a specific historical stage of the state's development occurs under the influence of socioeconomic, political, cultural, and other factors.

The dualistic nature of the functions of local self-government bodies, which combine the autonomy of local administration with the exercise of powers delegated to them by executive authorities, is identified, and the relationship between the categories of "functions of the state," "functions of state bodies," and "functions of local self-government bodies" is clarified.

It is demonstrated that under martial law, the system of functions of the Ukrainian state undergoes a substantive and hierarchical transformation, which necessarily affects the model of the state's functioning and that of its institutions. In particular, there is a transition from the "state-as-arbitrator" model to the "state-as-protector" model, where the defense function shifts from a narrowly specialized external sphere of activity to a comprehensive one that permeates the political, economic, cultural, environmental, and social spheres of society's life.

It is argued that the modern social function is evolving into a comprehensive strategy of national resilience, focusing on the rehabilitation of veterans, the protection of internally displaced persons, and compensation for damaged property.

A number of new approaches to classifying the concept of state functions have been proposed based on the following criteria:

- a) their degree of relevance;
- b) the nature of the response to challenges and threats to national security.

The legal nature of the function of social protection for citizens serving in the Armed Forces of Ukraine and other military formations, as well as their family members, has been clarified as a strategic instrument for ensuring Ukraine's national resilience. Based on an analysis of current national legislation, the entities responsible for performing this function, the types of support provided to male and female defenders, and the system of state-guaranteed benefits have been identified.

The work describes the legal and organizational forms of implementing the function of social protection for citizens serving in the Armed Forces of Ukraine and other military formations, as well as their family members, with an emphasis on defining the role of specific entities exercising public authority. The paper examines the specific features of the legal and organizational forms of implementing the function of social protection for defenders under the legal regime of martial law in Ukraine.

Through the lens of these forms, the practical aspects of their implementation have been examined, revealing: systemic flaws in the operations of regional recruitment and social support centers and military medical commissions, stemming from bureaucratic barriers, departmental bias, and the artificial prolongation of procedures; the legal positions of the Supreme Court, which establish the priority of factual circumstances over formal terms.

With the aim of improving current national legislation on social protection, it is proposed to amend:

- Part 5 of Article 17 of the Constitution of Ukraine, which provides for the expansion of the scope of beneficiaries of the right to social protection to include foreigners and stateless persons who participate in the defense of the sovereignty and territorial integrity of our state, as well as their immediate family members;

- Part 1 of Articles 1–2 of the Law of Ukraine “On Social and Legal Protection of Military Personnel and Members of Their Families” to equate foreign volunteers with Ukrainian citizens in terms of social benefits and guarantees;

- Regulations on the Commission of the Ministry of Defense of Ukraine regarding the prohibition on requesting paper copies of documents already available in the registries (Order of the Ministry of Defense No. 369 dated November 10, 2022);

- Regulations on the Pension Fund of Ukraine (Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 280 dated July 23, 2014) regarding the implementation of automatic recalculation of pension payments based on decisions in precedent-setting court cases, etc.

Keywords: methodology, Constitution of Ukraine, functions of the state, function of social protection of citizens, legal guarantees, social rights, legal regime of martial law, legal forms of exercising state functions, regulatory legal act, law, law enforcement act, act of official interpretation of legal norms, organizational forms of exercising state functions.

LIST OF PUBLICATIONS OF THE GRADUATE ON THE THESIS THEME

Scientific works in which the main scientific results of the dissert

1. Войтюк М. П. Інтерпретація поняття «функції соціальної правової держави»: доктринальні підходи. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2024. Спеціальний випуск № 1 (132) «Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану». С. 44–51. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-5-7.

2. Войтюк М. П. Еволюція функцій держави в Україні на сучасному етапі: традиційні та інноваційні підходи. *Наука і техніка сьогодні*. Випуск № 4(58). 2026. С. 143-154. URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-4\(58\)-143-154](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-4(58)-143-154).

3. Войтюк М. П. Система організаційних форм здійснення функції соціального захисту військовослужбовців: теоретико-правовий аспект.

Успіхи і досягнення у науці: журнал. 2026. № 4(26). 2026. С. 153-166.
URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-4\(26\)-153-166](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-4(26)-153-166).

4. Voitiuk M. Functions of the state, functions of state bodies, functions of local government bodies: relationship of concepts. *Наукові перспективи*. 4(70). 2026. С. 821-830. URL: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4\(70\)-821-830](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-4(70)-821-830).

Scientific works that confirm the approval of the dissertation materials:

1. Войтюк М. П. Правова основа діяльності державних органів зі здійснення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях. *Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 74-ій річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 8 грудня 2022 р.)*. Дніпро: ДДУВС, 2023. С. 57-61.

2. Войтюк М. П. Пліуралізм наукових підходів до визначення поняття функції держави. *Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матеріали Регіон. наук.-практ. семінару, присвяч. 27-й річниці прийняття Конституції України (м. Дніпро, 20 черв. 2023 р.)*. Дніпро : ДДУВС, 2023. С.67-69.

3. Войтюк М. П. Соціальний захист військовослужбовців в умовах запровадженого в Україні правового режиму воєнного стану. *Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти» : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 75-річчю проголошення Загальної декларації прав людини (м. Дніпро, 5 груд. 2023 р.)*. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 328 с. С.175-178.

4. Войтюк М. П. Соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, як один із пріоритетних напрямів діяльності Української держави в умовах війни. *Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матер. Регіон.*

наук.-практ. семінару, присвяч. Дню прийняття Конституції України та Дню Української Державності (м. Дніпро, 26 черв. 2024 р.). Дніпро. С.63-65.

5. Войтюк М. П. Функції держави у співвідношенні категорії функцій державного органу. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти. Матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 21.03.2025). Частина І.* Дніпро. С. 177-178.

6. Войтюк М. П. Переосмислення оборонної функції держави як фундаментальної внутрішньої функції в умовах екзистенційних загроз. *The X International scientific and practical conference «Dynamics of development of science and education: integration and innovation»*, March 09-11, 2026, Sofia, Bulgaria, p. 135-136.

7. Войтюк М. П. Економічна функція держави: теоретико-правовий зміст та місце в системі внутрішніх функцій. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали Х Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Дніпро, 16 бер. 2026 р.) до 60-річчя ДДУВС ; у 2-х ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. Ч. І. С. 213-215.

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	16
Вступ.....	17

Розділ 1. СТАН І МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА СЛУЖБІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ, А ТАКОЖ ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ.....	26
--	----

1.1. Стан наукових досліджень функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.....	26
---	----

1.2. Методологія наукових досліджень функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.....	45
--	----

Висновки до 1 розділу.....	57
----------------------------	----

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	59
--	----

2.1. Функції соціальної правової держави: поняття та співвідношення з суміжними категоріями.....	59
--	----

2.2. Види функцій соціальної правової держави.....	76
--	----

Висновки до 2 розділу.....	109
----------------------------	-----

РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА СЛУЖБІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ, А ТАКОЖ ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ: ЇЇ ЗМІСТ ТА ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ.....	112
---	-----

3.1 Зміст функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.....	112
---	-----

3.2 Правові форми здійснення функції соціального захисту військовослужбовців громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.....	129
3.3 Організаційні форми здійснення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.....	162
Висновки до 3 розділу.....	176
Висновки	178
Список використаних джерел.....	186
Додатки.....	215

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

р. – рік

ст. – стаття

ч. – частина

п. – пункт частини статті (або пункт статті)

КУ – Конституція України

ЗУ – Закон України

КМУ – Кабінет Міністрів України

АТО – антитерористична операція

ООС – Операція об'єднаних сил

БпЛА – безпілотний літальний апарат

ВРУ – Верховна Рада України

КСУ – Суд, Конституційний Суд України

МОУ, Міноборони – Міністерство оборони України

МВС – Міністерство внутрішніх справ України

НПУ – Національна поліція України

НГУ – Національна гвардія України

ДПСУ – Державна прикордонна служба України

ПФУ – Пенсійний фонд України

Мінветеранів – Міністерство у справах ветеранів України

ЕСОЗ – електронна система охорони здоров'я

ТЦК та СП – територіальний центр комплектування та соціальної підтримки

ОМС – органи місцевого самоврядування

ІПСО – інформаційно-психологічна спеціальна операція

РЕБ – радіоелектронна боротьба

ІТ – інформаційні технології

ЦАХАЛ – армія оборони Держави Ізраїль

ВЛК – військово-лікарська комісія

МСЕК – медико-соціальна експертна комісія

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Основний Закон Української держави і суспільства де-юре визнав Україну демократичною, соціальною і правовою державою. Для такої держави утвердження і забезпечення прав людини визнається головним обов'язком, що зумовлює необхідність створення ефективних механізмів забезпечення конституційних прав та свобод людини і громадянина. Це положення повною мірою стосується й тієї категорії громадян, які присвятили своє життя служінню Українському народу та захисту Батьківщини. Йдеться, передусім, про наших співвітчизників, які перебувають/перебували на службі в Збройних Силах України й інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей. Забезпечення соціального захисту цієї категорії громадян держава фактично визнає своїм конституційним обов'язком, що свідчить про важливість обраної теми дисертаційного дослідження.

Особливої актуальності проблематика соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей набула від початку відкритого збройного протистояння між Силами безпеки і оборони України та окупаційними військами держави-агресора. В умовах ведення війни з російською федерацією питання належного соціального забезпечення Захисників і Захисниць України, а також членів їх сімей є особливо важливим, оскільки недостатня увага до нього з боку держави може мати негативні наслідки. Невиконання задекларованих соціальних стандартів та відсутність послідовної й ефективної державної політики в означеній сфері можуть призвести до зниження боєздатності підрозділів Збройних Сил України, а також негативно позначитись на морально-психологічному стані військовослужбовців і членів їх сімей.

Здійснений нами аналіз підходів до висвітлення питання соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей дає підстави для висновку про те, що воно здебільше було предметом розгляду вчених-економістів, істориків, соціологів, політологів і малодосліджене на загальнотеоретичному рівні. Все

вищезазначене вимагає переосмислення теоретичних положень місця та ролі функції соціального захисту як найважливішої функції сучасної Української держави, особливо через призму захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Соціальним феноменам функцій держави та формам їх здійснення присвячені праці О. Джураєвої, М. Дзевелюк, В. Венцеля, А. Кучука, Л. Наливайко, О. Петришина, І. Сердюка.

Проблеми соціального захисту різних категорій працівників прямо чи опосередковано у своїх роботах досліджували В. Венедіктов, М. Данилевський, К. Мельник, Н. Пададименко, Н. Болотіна, І. Сирота, Л. Тюття, В. Щербина, М. Шульга та ін.

Питання соціального захисту та забезпечення військовослужбовців були предметом розгляду В. Алещенка, В. Бондара, В. Боняк, О. Бухтіярова, О. Верби, І. Дацюка, В. Пашинського, П. Богуцького, В. Кириленка, Ю. Загуменної, Р. Миронюка, Ю. Прудова, О. Сайнецького, К. Пісоцької, О. Юніна, Л. Цюкала та ін.

Незважаючи на наявність значного масиву наукових досліджень, присвячених функціям держави та формам їх здійснення, а також питанням соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей, звернення до обраної проблематики зумовлено відсутністю комплексних наукових досліджень, присвячених здійснюваній Україною як соціальною правовою державою пріоритетної в умовах триваючої війни функції соціального забезпечення Захисників і Захисниць Батьківщини, а також членів їх сімей.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ відповідно до §20 «Забезпечення прав ветеранів війни, зокрема осіб, які брали або беруть участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях», а також пп. 3 п. 2 §25 «Забезпечення прав осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та членів їх сімей» Національної стратегії у сфері прав

людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року №119/2021; Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 року №1209-р.; Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2024 року №1350-р.; пп. 6 та пп. 7 п. 3.3.1. Пріоритетних (перспективних) напрямів, за якими здійснюються організація та проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень у галузі права Розділу 3 «Цільові вектори діяльності НАПрН України на 2026–2030 роки» Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2026–2030 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 30 квітня 2026 року № 2-26.

Мета та завдання дослідження. *Мета дисертаційного дослідження* полягає у розв'язанні конкретного наукового завдання з обґрунтування теоретичних положень щодо соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей як найважливішої функції сучасної Української держави.

Для досягнення визначеної дослідницької мети необхідно вирішити такі завдання:

- охарактеризувати стан наукових досліджень функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей;
- визначити методологію пізнання функції соціального захисту військовослужбовців, а також членів їх сімей;
- охарактеризувати функції соціальної правової держави та з'ясувати їх співвідношення з суміжними категоріями;
- провести класифікацію функцій соціальної правової держави;
- розкрити зміст функції соціального захисту громадян, які перебувають на

службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей;

- висвітлити правові форми здійснення функції соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей;

- охарактеризувати організаційні форми здійснення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей;

- обґрунтувати та сформулювати пропозиції до національного законодавства з питань соціального захисту Захисників і Захисниць України, а також членів їх сімей.

Об'єктом дослідження є функції України як соціальної демократичної правової держави.

Предметом дослідження є соціальний захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей як один із пріоритетних напрямків діяльності сучасної Української держави.

Методи дослідження. При підготовці дисертації було використано такі методи наукового пізнання: 1) діалектичний метод, за допомогою якого функція соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей розглядалася у розвитку та взаємозв'язку з іншими функціями соціальної правової держави, органами публічної влади, які її здійснюють, а також в контексті змін безпекового середовища. Діалектичний метод в єдності з функціональним забезпечили також розкриття сутності вищезгаданої функції України як соціальної правової держави; 2) формально-логічний та логіко-семантичний методи використовувались для формулювання авторської дефініції категорії «функції соціальної правової держави». За допомогою формально-логічного методу, зокрема, логічної операції аналізу, була проведена класифікація однойменної категорії; 3) історико-правовий метод уможливив з'ясування генези вчень про напрями державної діяльності від здобутків Т. Гоббса – до надбань сучасних дослідників, а також здійснити

періодизацію наукових розвідок з питань соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей в незалежній Україні; 4) компаративістський метод дозволив вивчити та запропонувати для впровадження в Україні позитивного досвіду соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей тих країн, чий правові інструменти здатні ефективно реагувати на безпекові й соціально-економічні виклики, аналогічні сучасним українським; 5) герменевтичний та спеціально-юридичний методи використовувалися для розкриття змісту приписів чинного національного законодавства з питань соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей, а також правових позицій, сформульованих Конституційним Судом України та Верховним Судом в ухвалених ними правових актах, що торкаються цих питань.

Теоретичну основу наукової розвідки складають роботи вітчизняних учених у галузі права й інших соціально-гуманітарних наук (монографії, дисертації, наукові статті, довідкові видання й інші праці), присвячені функціям держави, правовим і організаційним формам їх здійснення, проблематиці соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей.

Емпіричну базу дисертації склали національне (Конституція України, інші законодавчі й підзаконні нормативно-правові акти) та зарубіжне законодавство з питань соціального захисту громадян, які перебувають на військовій службі та службі в інших військових формуваннях, членів їхніх сімей, а також правові позиції Конституційного Суду України та правозастосовні акти Верховного Суду з цих питань.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертація є комплексним теоретико-правовим дослідженням, у якому на основі аналізу доктринальних і нормативних джерел розкрито зміст однієї з найважливіших для сучасної Української держави функцій – соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

У результаті проведеної наукової розвідки обґрунтовано й сформульовано низку нових теоретичних положень, висновків і пропозицій щодо цієї функції, зокрема:

уперше:

- запропоновано періодизацію підготовлених вітчизняними правниками за часів незалежної України наукових праць з питань соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин, що складає три етапи: 1) формування теорії функцій України як соціальної, демократичної, правової держави, що мають здійснюватися нею переважно в ординарний період (1991–2014 рр.); 2) період адаптації доктрини функцій держави до умов локального збройного конфлікту (2014–2022 рр.); 3) сучасний етап (з 24 лютого 2022 – по теперішній час), спричинений повномасштабним вторгненням збройних сил російської федерації на територію України, що супроводжується веденням активних бойових дій та загибеллю і травмуванням Захисників і Захисниць Батьківщини. Запропонована періодизація враховує безпековий і правовий чинники (зміну безпекового середовища і правовий режим воєнного стану), під впливом яких еволюціонувала теорія функцій сучасної Української держави;

- обґрунтовано новий підхід до інтерпретації сутності комунікативної функції держави, яка здійснюється через механізм двостороннього обміну даними, що в умовах війни виступає ресурсом національного супротиву й інструментом консолідації суспільства;

- збагачено існуючу у вітчизняній правничій науці класифікацію функцій держави новими підходами, в основу яких покладено критерії, що враховують умови екзистенційних викликів: 1) за ступенем їх актуальності в умовах таких викликів та 2) за характером реагування на виклики і загрози національній безпеці;

удосконалено:

- дефініцію категорії функції соціальної правової держави, під якою запропоновано розуміти основні напрями діяльності держави, що виражають сутність та її соціальне призначення, цілі й завдання з управління громадянським суспільством, трансформація яких на конкретному етапі історичного розвитку такої

держави відбувається під впливом соціально-економічних, політичних, культурних, військово-політичних та інших чинників;

- приписи національного законодавства з питань соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей. Зокрема обґрунтовано та сформульовано пропозиції, що передбачають внесення змін до:

- ч. 5 ст. 17 Конституції України, що передбачають розширення адресатів права на соціальний захист з числа іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь у захисті суверенітету та територіальної цілісності нашої держави, а також їх найближчих родичів;

- Закону України «Про соціальний та правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей», прирівнявши членів добровольчих формувань територіальних громад до військовослужбовців ЗСУ в частині отримання одноразової грошової допомоги за поранення, що не призвело до інвалідності, але спричинило тривалу втрату працездатності, що дозволить усунути існуючий розрив у захисті осіб, які виконують аналогічні бойові завдання;

- Постанови Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2022 року № 856 (програма «єОселя»), дозволивши іноземцям, які мають контракт із ЗСУ понад три роки, брати участь у пільговому іпотечному кредитуванні, що забезпечить їх поступову інтеграцію в українське суспільство;

- Постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року №168, передбачивши заборону на призупинення виплат 15 мільйонів гривень на період тривалих службових розслідувань, якщо факт загибелі під час бойового завдання офіційно підтверджений командиром, що убезпечить сім'ї Захисників і Захисниць від перспективи опинитись в скрутному матеріальному становищі;

- Положення про комісію Міністерства оборони України у частині недопустимості витребування паперових дублікатів документів, які вже наявні в реєстрах (наказ Міністерства оборони від 10.11.2022 року № 369);

- Положення про Пенсійний фонд України (постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2014 року № 280) щодо впровадження автоматичного перерахунку пенсійних виплат на основі рішень у зразкових судових справах;

дістали подальшого розвитку:

- положення про зміст соціального захисту військовослужбовців, що на відміну від наявних підходів розглядається не лише як компенсаторний механізм, а й як динамічний інструмент забезпечення національної безпеки і боєздатності військ;

- теза про необхідність посилення гарантій соціального захисту для членів сімей, зниклих безвісти та полонених захисників як особливої категорії осіб, які потребують підвищеної уваги з боку Української держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання:

- у науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження функцій соціальної правової держави, зокрема функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей;

- у освітньому процесі – при викладанні таких навчальних дисциплін, як «Теорія держави та права», «Конституційне право», «Міжнародний захист прав людини» й ін., а також при підготовці навчально-методичного забезпечення з цих дисциплін;

- у сфері правозастосування – в правозастосовній діяльності суб'єктів владних повноважень, які реалізують державну політику у сфері соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей;

- у сфері правотворчості – у діяльності суб'єктів правотворчості як теоретичне підґрунтя для вдосконалення чинного національного законодавства з питань забезпечення права на соціальний захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, їх новизна та практична значущість дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та історії держави та права, конституційного права та прав людини Дніпровського державного університету внутрішніх справ і були оприлюднені на таких науково-практичних заходах: *міжнародних конференціях*: «Міжнародна науково-практична конференція, присвяченої 75-річчю проголошення Загальної декларації прав людини» (Дніпро, 2023) і «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти» (Дніпро, 2025); «The X International scientific and practical conference «Dynamics of development of science and education: integration and innovation» (Sofia, Bulgaria, 2026), а також Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матеріали X Міжнародна науково-практична конференція (Дніпро, 2026) до 60-річчя ДДУВС; *всукраїнських конференціях*: «Права людини: методологічний, гносеологічний та онтологічний аспекти, присвячена 74-ій річниці проголошення Загальної декларації прав людини» (Дніпро, 2023); *регіональних конференціях*: «Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід, присвяченій 27-й річниці прийняття Конституції України» (Дніпро, 2023) і «Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід», присвяченій Дню прийняття Конституції України та Дню Української Державності» (Дніпро, 2024).

Публікації. Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, що містяться у дисертаційному дослідженні, висвітлені автором у 11 публікаціях, з яких – 4 наукові статті, надруковані у фахових виданнях з юридичних наук; 7 – у збірниках тез доповідей на науково-практичних заходах різного рівня.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із основної частини (вступу, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків та додатків) та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 224 сторінок, з яких основного тексту – 168 сторінки. Список використаних джерел складається з 255 найменувань та займає 28 сторінок. Додатки подані у вигляді таблиць, графіків, що займає 9 сторінок.

РОЗДІЛ 1. СТАН І МЕТОДОЛОГІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ФУНКЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА СЛУЖБІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ, А ТАКОЖ ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ

1.1. Стан наукових досліджень функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей

Дослідження питання ефективності функціонування системи соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей безумовно залежить від його теоретичного осмислення та своєчасної реакції юридичної науки на динамічні процеси в державі. Вивчення стану наукових розвідок із зазначеної проблематики є важливим кроком для окреслення основи, на якій будується сучасна доктрина соціального захисту Захисників та Захисниць України та їхніх родин. Принагідно відзначити, що наукова думка у цій сфері від моменту проголошення незалежності України до сьогодні зазнала істотних змін. Зокрема, наукові дослідження у цій сфері пройшли складний шлях трансформації – від висвітлення питань забезпечення прав пільгових категорій за радянських часів – до формування комплексної системи забезпечення таких можливостей військовослужбовців та членів їх сімей в умовах діючого в державі правового режиму воєнного стану.

Теоретичне підґрунтя досліджуваного питання формує широке коло вітчизняних науковців, у чиїх працях соціальний захист розглядається як невід’ємна складова правового статусу військовослужбовців. До кола дослідників, предметом уваги яких був аналіз системи соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин, належать: І. Дацюк [1], В. Пашинський [2], І. Автушенко [3], В. Алещенко [4], О. Верба [5], Н. Сухицька [6], М. Журавльов [7], М. Бульдяк [8], Т. Макарова [9], П. Богущький [10], Ю. Івчук [11], А. Сидоренко [12], Л. Малюга [13], Р. Максакова [14] та ін.

Водночас слід підкреслити, що ґрунтовні наукові дослідження у цій царині є неможливими без наявності та аналізу відповідної нормативно-правової бази. Адже саме законодавство виступає тим об'єктивним підґрунтям, на якому базуються доктринальні висновки, а динаміка змін у правовому регулюванні соціальних гарантій безпосередньо зумовлює вектор наукового пошуку. Таким чином, науковий аналіз у межах даного підрозділу розглядається у нерозривній єдності теоретичних напрацювань та розвитку національного законодавства.

З метою всебічного аналізу стану наукової розробки обраної теми вважаємо за доцільне поділити наявні джерела на доктринальні та нормативні. Це дозволить у подальшому порівняти теоретичні напрацювання дослідників із чинним масивом нормативно-правових актів.

У межах нашого дослідження пропонуємо періодизацію підготовлених вітчизняними правниками за часів незалежної України наукових праць з питань соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин, яка охоплює три етапи:

1. Формування теорії функцій України як соціальної, демократичної, правової держави, що мають здійснюватися нею переважно в ординарний період (1991 – 2014 рр.) Бере свій початок з моменту проголошення незалежності України до початку збройної агресії російської федерації проти України. Варто наголосити, що розвиток доктрини відбувався під безпосереднім впливом інтенсивних законодавчих процесів у державі. Фундаментальним кроком стало прийняття 20 грудня 1991 року Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», що заклало первинну основу для практичної реалізації прав Захисників і Захисниць та їхніх родин [15]. Також важливе значення для вказаного періоду мало прийняття суб'єктом законотворчості й Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» від 09 квітня 1992 року [16].

Вагомим етапом розбудови системи соціального захисту військовослужбовців стало прийняття 22 жовтня 1993 року Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», який визначив правові засади державної політики

щодо ветеранів та забезпечив створення умов для їхнього належного життєзабезпечення [17].

28 червня 1996 року ці гарантії отримали своє закріплення у Конституції України – Основному Законі держави і суспільства. Так, ч. 2, 3 та 5 ст. 17 цього акту найвищої юридичної сили законодавець визначив, що оскільки захист суверенітету та територіальної цілісності покладається на Збройні Сили України та відповідні військові формування, то соціальний захист таких військовослужбовців та членів їхніх сімей має забезпечуватися державою [18].

Зазначені нормативно-правові акти вперше на законодавчому рівні закріпили відхід від радянської моделі соціального забезпечення та початок формування нової національної системи соціального захисту Захисників/Захисниць України та членів їхніх сімей.

Принагідно відзначити, що саме законодавче закріплення обсягу правового й соціального захисту військовослужбовців протягом усього періоду державотворення є і залишається предметом активного дискурсу в науковому осередку, де тривають обговорення щодо ефективності реалізації цих норм у практичній площині.

Для розкриття особливостей першого періоду вагоме значення мали дослідження П. Богуцького [10] та В. Пашинського [2], присвячені конституційно-правовим засадам статусу військовослужбовців.

Зокрема, у своїй праці «Військове право у системі права України» П. Богуцький обґрунтовує неможливість відриву військового права від його нормативної сутності та функціонального призначення як ключового регулятора військових і військово-цивільних відносин. Науковець наголошує на необхідності комплексного узгодження законодавчих проєктів із положеннями Стратегії національної безпеки, Воєнної доктрини та програм розвитку Збройних Сил України [10, с. 1-23]. Особливу увагу правник приділяє ідеї систематизації законодавства через розробку та прийняття Військового кодексу України, який мав би стати уніфікованим актом у цій сфері [10, с.16].

Для нашого дослідження цінним є висновок автора про те, що пріоритетним напрямом наукових розвідок має стати не лише статус органів управління, а й

концептуальні підходи до соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей [10, с.15].

Окрім того, вчені вказують і на потребу вивчення правового становища військових формувань як суб'єктів публічного права та юридичних осіб публічного права, що створює теоретичне підґрунтя для вдосконалення механізмів реалізації функції соціального захисту досліджуваної категорії осіб [14, с.18].

Принагідно відзначити, що інший вітчизняний дослідник В. Пашинський у своїй дисертаційній роботі «Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні» (2007 рік) визначає правовий статус військовослужбовців як багатогранну категорію, що поєднує загальногромадянські права з обмеженнями та компенсаціями, зумовленими специфікою служби. Досліджуючи елементи структури зазначеного статусу, автор наголошує, що наявність громадянства України є важливою складовою формування правового положення особи у військовій сфері. Вчений обґрунтовує, що військовослужбовцями є виключно громадяни України, які проходять службу у Збройних Силах України та інших дозволених законом формуваннях, а особа, яка не має громадянства України відповідно не зможе набути статусу військовослужбовця [2, с. 13].

З огляду на те, що дані висновки були сформульовані дослідником ще у 2007 році, вони не втратили актуальності й дотепер. Зокрема, громадянство залишається ключовим для набуття відповідного правового статусу, так само як і зауваження автора щодо декларативності та непослідовності тогочасної нормативної бази. В. Пашинський констатував нагальну потребу оновлення законодавства про правовий статус військовослужбовців, яке б відповідало тодішнім реаліям та забезпечувало реальні механізми реалізації соціальних гарантій [2, с. 7].

Поряд із конституційно-правовими дослідженнями соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, вагоме значення для нас мали і наукові праці у сфері державного управління. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує дисертаційна робота І. Дацюка «Механізми соціального захисту військовослужбовців у трансформаційному суспільстві» [1, 37 с.].

Учений, зокрема, надає пропозиції щодо систематизації законодавства у цій сфері. Автор, з метою усунення розбіжностей, суперечностей та непогодженості у діях окремих суб'єктів, обґрунтував доцільність зведення всіх норм щодо правового і соціального захисту військовослужбовців у єдиний нормативно-правовий акт – Кодекс правового і соціального захисту військовослужбовців [1, с. 13]. Такий підхід засвідчив усвідомлення науковцем потреби в кодифікації розрізнених норм, що залишається актуальним викликом для правничої науки в сучасних умовах.

У контексті дослідження змісту правового статусу громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей особливої ваги набувають праці, в яких висвітлено питання термінологічного визначення поняття соціального захисту.

Так, О. Верба пропонує розглядати соціальний захист військовослужбовців як комплексну систему правових, економічних, соціальних та організаційних заходів держави. На думку авторки, ця система спрямована на забезпечення реалізації всієї повноти конституційних прав і свобод військовослужбовців у зв'язку з виконанням ними обов'язків військової служби [5, с. 166].

Ключовим у підході О. Верби є акцент на тому, що необхідність такого захисту обумовлена специфічними чинниками: обмеженням деяких загальногромадянських прав, додатковим фізичним і психологічним навантаженням, а також постійним ризиком для життя і здоров'я Захисників/Захисниць. Зазначене визначення дозволяє трактувати соціальний захист не просто як сукупність пільг, а як гарантовану державою систему компенсації за особливі умови проходження служби [5, с. 166].

Доповнюючи структуру соціального захисту, інший учений, І. Автушенко, слушно зауважує, що цей інститут охоплює комплекс заходів, спрямованих на реалізацію трьох завдань, які, *по-перше*, спрямовані на нівелювання обмежень прав і свобод, що об'єктивно зумовлені специфікою та особливим характером військової діяльності; *по-друге*, орієнтовані на задоволення соціальних очікувань Захисників/Захисниць, які стали фундаментом для їхнього свідомого професійного вибору на користь служби; *а по-третє*, націлені на нейтралізацію будь-яких

деструктивних чинників, що створюють перешкоди для ефективного виконання конкретною особою обов'язків військової служби [3, с. 24-25].

Заслуговує на увагу дослідження Т. Макарової «Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні» (2013 рік). Авторка пропонує розглядати соціальний захист як *систему норм, що забезпечують реалізацію особливих соціальних пільг, гарантій і компенсацій, спрямованих на задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців та членів їхніх родин згідно з їх специфічним видом діяльності* [9, с. 24]. Особливістю підходу Т. Макарової є те, що вона розглядає функцію соціального захисту не лише як інструмент матеріального забезпечення, але й як засіб підтримки високого статусу військовослужбовця у суспільстві. Такий погляд дозволяє констатувати, що напередодні подій 2014 року вітчизняна адміністративно-правова думка вже сформувала цілісне бачення соціального захисту як комплексного інституту, що охоплює правові, матеріальні та соціокультурні аспекти буття військовослужбовців та членів їх родин [9, с. 24-25].

Важливе значення для розуміння мети соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей, вплив такого захисту на кадровий склад та боєздатність Збройних Сил України мало дослідження М. Бульдяк. Учений наголошує на стратегічному значенні інституту соціального захисту, зазначаючи, що одним із пріоритетних завдань державної політики слід вважати створення сильної системи соціальної захищеності військовослужбовців. На думку дослідника, *«наявність ефективної системи соціального захисту створить необхідні умови для припливу і закріплення на військовій службі найбільш кваліфікованих і сумлінних громадян, здатних обслуговувати і захищати права та інтереси як громадян України, так і держави загалом»* [8, с. 22].

Таким чином, за результатами аналізу наукових праць першого етапу формування теорії функцій України як соціальної, демократичної, правової держави (1991 р. – 2014 р.). констатуємо, що вітчизняними ученими-правниками було сформовано цілісне бачення соціального захисту громадян, які перебувають на

службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей як комплексного інституту. Однак, зауважимо, що в цей період більшість праць, присвячених досліджуваній нами проблематиці, розроблялися в ординарних умовах розвитку держави і автори переважно фокусувалися на матеріальному забезпеченні досліджуваної категорії осіб (пенсіях, пільгах) та формальному закріпленні їх статусу, тоді як питання оперативності надання допомоги, цифровізації послуг та специфіки захисту в умовах реальних бойових дій були тільки на проєктній стадії та залишилися поза межами прискіпливої уваги вчених. Істотне переосмислення наявних підходів розпочалося після початку збройної агресії російської федерації проти Української держави у 2014 році.

2. Період адаптації доктрини функцій держави до умов локального конфлікту (2014 – 2022 рр.) характеризується адаптацією наукових розвідок до викликів, зумовлених впровадженням на території України у квітні 2014 року антитерористичної операції (з 2018 – операції Об'єднаних сил) та науковим обґрунтуванням статусу учасників бойових дій.

Важливо констатувати, що вектор формування наукової думки у досліджуваний період перебував у прямій залежності від динаміки оновлення нормативно-правової бази, яка регулювала суспільні відносини у сфері соціального захисту військовослужбовців.

У досліджуваний нами період законодавство зазнало істотних змін: від моделі, що діяла в ординарних умовах – до системи, адаптованої до екзистенційних умов. Основний вектор змін був спрямований на легалізацію статусу учасників АТО/ООС, розширення кола суб'єктів соціального захисту та запровадження нових видів допомоги громадянам, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членам їхніх сімей.

Зокрема, у 2015 році відбулося чітке визначення кола суб'єктів соціального захисту шляхом доповнення статті 3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» положенням про непоширення дії цього нормативно-правового акта на іноземців та осіб без громадянства, які проходять службу в Збройних Силах України (далі – ЗСУ). На той час це питання

було предметом окремих наукових дискусій щодо уніфікації правового статусу зазначеної категорії військовослужбовців. Водночас посилення гуманітарної складової проявилось у запровадженні права на дострокове звільнення для військовослужбовців строкової служби у разі втрати годувальника (ст. 8) та встановленні чіткої тривалості відпусток для цієї категорії осіб (ст. 10-1) [15].

Так, у 2016 році статтю 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» було доповнено частиною 8, в якій визначено порядок нарахування спеціальної надбавки для військовослужбовців Сил спеціальних операцій Збройних Сил України та деталізовано його наказом Міністерства оборони України від 14.03.2017 № 139, що підкреслило диференціацію соціальних гарантій залежно від специфіки бойових завдань [15],[19].

Знаковим для подальшого розвитку доктрини соціального захисту став 2017 рік, коли законодавцем було суттєво переглянуто підходи до виплати одноразової грошової допомоги досліджуваній категорії осіб (ст. 16-2 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей») [15].

У 2020 році систему нормативно-правового регулювання у вказаній сфері було доповнено важливим обмежувальним механізмом. Зокрема, статтю 16-4 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (пп. «а», п. 1) доповнено нормою про те, що призначення і виплата одноразової грошової допомоги не здійснюються, якщо загибель (смерть), поранення, захворювання або інвалідність військовослужбовця (резервіста) стали наслідком вчинення ним кримінального або адміністративного правопорушення [15]. Така новела стала предметом наукових дискусій щодо балансу між безумовним обов'язком держави із соціального захисту та необхідністю дотримання військової дисципліни й правопорядку під час виконання обов'язків служби.

Якісно новий крок у розвитку законодавства та дослідження функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей відбувся у 2021 році. Зокрема, у зв'язку з розбудовою системи національного спротиву було суттєво розширено список суб'єктів соціального захисту, до якого було включено членів

добровольчих формувань територіальних громад під час їх участі у заходах підготовки та виконання ними завдань територіальної оборони України (п. 4 ч.1 статті 3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей») [15]. Вказане рішення мало стратегічне значення, оскільки науковці того часу вже неодноразово наголошували на необхідності законодавчого визначення статусу добровольців, що й було реалізовано в межах підготовки оборонного сектору до можливих безпекових викликів.

Практична реалізація зазначених законодавчих новел та інституційна розбудова системи соціальної підтримки захисників стали предметом прискіпливої уваги не лише учених у галузі теорії держави та права, конституційного права, але й представників доктрини адміністративного права. Так, С. Ветлинський у своїй праці під назвою «Соціальний захист військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції» наголошував, що система соціального захисту учасників антитерористичної операції зазнала суттєвих змін, зокрема через надання їм статусу бойових дій та створення спеціально діючого центрального органу виконавчої влади – Державної служби у справах ветеранів [20, с. 198-199]. Ключовими напрямками, на його думку, стали впровадження Єдиного реєстру учасників антитерористичної операції, розширення прав на санаторно-курортне лікування та комплексний підхід до психологічної реабілітації [20, с. 202-203].

Інший учений, М. Кравченко, оцінюючи фінансово-матеріальний аспект соціального захисту наводить дані щодо впровадження системи грошових винагород за знищення ворожої техніки та успішне виконання бойових завдань. Дослідник зазначає, що за безпосередню участь у бойових діях було встановлено виплату у розмірі 1000 гривень на добу, а за знищення техніки противника – від 20 до 100 мінімальних заробітних плат. Позитивним кроком автор також вважає виділення у 2015 році значних бюджетних асигнувань (понад 1,1 мільярд гривень) на будівництво та придбання житла для громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях [21, с. 38].

Разом з тим, М. Кравченко висловлює обґрунтовану критичну позицію щодо тогочасної системи пільгового забезпечення. На думку вченого, така система не

відповідала потребам вказаного періоду та не в повній мірі корелювала із завданнями національної безпеки, зокрема через відсутність ефективних інструментів стимулювання громадян до виконання військового обов'язку [21, с. 39].

Дещо іншої думки дотримувались А. Юшко та Д. Чижов, які пропонували відійти від практики внесення часткових змін до чинного законодавства. Науковці обґрунтовують необхідність розробки та прийняття окремого спеціального закону, який би комплексно визначав правовий статус учасників АТО/ООС, прирівняних до них осіб та членів їхніх родин. На думку дослідників, такий акт має не лише закріплювати права, а й гарантувати умови для професійної реалізації та трудової діяльності ветеранів з урахуванням їхньої підготовки та стану здоров'я [22].

Особливої уваги заслуговує пропозиція вчених щодо реалізації принципу соціальної справедливості через запровадження різних категорій учасників АТО/ООС. Науковці вважають за необхідне диференціювати обсяг соціальних гарантій та пільг залежно від тривалості безпосередньої участі особи у воєнних конфліктах, періоду виконання завдань та місця їх реалізації [22, с. 111]. Такий підхід, на переконання А. Юшка та Д. Чижова, дозволить об'єктивно оцінити внесок кожного Захисника й Захисниці та забезпечити справедливий розподіл державних ресурсів у військово-соціальній сфері [22, с. 111].

Група вчених (Є. Болотіна, О. Кваша та А. Степанова) у межах аналізу стану соціального захисту учасників антитерористичної операції виокремила як позитивні законодавчі зрушення у досліджуваній нами сфері, так і суттєві системні недоліки. Автори детально розглядають механізм реалізації права Захисників/Захисниць на безоплатне отримання земельних ділянок для будівництва, садівництва та ведення особистого господарства. У своїх розвідках вони акцентують увагу на нормах Земельного кодексу України, що визначають граничні розміри таких ділянок, розглядаючи це як важливу компенсаторну пільгу для ветеранів [23, с. 121].

Водночас науковці вказують і на наявну тоді гостру проблему – відсутність ефективного механізму вирішення житлових питань військовослужбовців – учасників АТО. Дослідники констатують, що попри наявність Комплексної

програми забезпечення житлом, її реальна ефективність є вкрай низькою через недостатнє фінансування [23, с. 120-121].

Для подолання вказаних кризових явищ Є. Болотіна, О. Кваша та А. Степанова пропонують низку прикладних заходів, які корелюють із загальним вектором розвитку доктрини того часу, а саме:

- створення Єдиного реєстру учасників АТО для персоніфікації соціальних гарантій;
- розробка ефективної моделі грошового забезпечення;
- формування дієвого механізму забезпечення житлом військовослужбовців та їхніх сімей;
- підвищення адресності та ефективності системи пільг і компенсацій [23, с. 119-121].

Такі висновки авторів підтверджують тезу про те, що в період дії АТО/ООС наукова думка почала активно опрацьовувати питання переходу від декларативного соціального захисту до розробки адміністративних інструментів подолання дефіциту ресурсів у житловій та земельній сферах.

Окремий пласт наукових розвідок складають праці у галузі військової науки, де питання соціального захисту розглядаються крізь призму боєздатності військ та ефективності військового управління. У цьому контексті визначальне значення має робота М. Журавльова «Соціальний захист військовослужбовців Збройних Сил України (2014–2018 рр.): історико-правовий аспект» [7, 309 с.].

Автор слушно акцентує увагу на тому, що на початковому етапі збройної агресії нормативно-правова база стосовно соціального захисту військовослужбовців та присвоєння їм статусу ветерана війни не була адаптована до умов проведення антитерористичної операції та бойових дій на території України [7, с. 2]. Це створювало суттєві перешкоди для своєчасної реалізації прав досліджуваної категорії осіб та породжувало правову невизначеність.

Також науковець вказує на критичну проблему того часу – відсутність законодавчого положення для осіб, які добровільно об'єдналися в рухи спротиву, що значно утруднювало визначення їх легітимності та військового статусу [7, с. 3].

Звідси, дослідницька робота М. Журавльова є надзвичайно важливою, оскільки підтверджує, що прогалини у функціонуванні системи соціального захисту мали не лише бюрократичний, а й глибокий нормативно-правовий характер, що вимагало негайного втручання з боку держави та наукового переосмислення адміністративно-правових інструментів захисту добровольчих формувань.

Таким чином, другий етап наукових досліджень (2014 – лютий 2022 рр.) характеризується мультидисциплінарністю, де питання соціального захисту військовослужбовців та членів їх родин розглядаються на стику конституційного та адміністративного права, військового й трудового права, а також права соціального забезпечення, що потребувало систематизації наявних поглядів та виявлення прогалин у правовому регулюванні.

Розглядаючи третій етап наукових розвідок проблематики соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, що розпочався після повномасштабного вторгнення російської федерації 24 лютого 2022 року й триває дотепер, спостерігаємо істотний вплив воєнного стану на чинне законодавство, яке регулює цю сферу. Відповідно, полеміка серед науковців зазнала якісної трансформації під впливом екзистенційних викликів сьогодення.

На відміну від попередніх етапів, нинішній період характеризується: масовою мобілізацією, цифровізацією соціальних послуг, захистом прав військовополонених та родин загиблих чи зниклих безвісти героїв, виплатою одноразової грошової допомоги сім'ям загиблих Захисників і Захисниць України, удосконаленням процедур надання статусу учасника бойових дій та ін. Наукові дослідження у вказаному напрямку набувають вираженого прикладного характеру та спрямовані на створення гнучкої й стійкої системи соціального захисту досліджуваної нами категорії осіб в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Важливо наголосити, що зазначений період наразі залишається незавершеним, а трансформація чинного законодавства у сфері соціального захисту триває й дотепер. Постійна поява нових законодавчих ініціатив та підзаконних актів, наприклад щодо цифровізації військового обліку та автоматизації надання пільг,

потребує наукового моніторингу та доктринального обґрунтування, що безпосередньо визначає актуальність та наукову новизну нашого дослідження.

На законодавчому рівні, зокрема у базовому Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», уточнено суб'єктний склад осіб, на яких поширюються його норми. Важливо зауважити, що попри залучення іноземних громадян до захисту територіальної цілісності України, дія зазначеного Закону на них не поширюється (крім питань грошового забезпечення та відпусток, що регулюються спеціальними нормами) [15]. Така вибірковість у правовому регулюванні викликає низку дискусій у науковому осередку. У третьому розділі нашого дисертаційного дослідження акцентовано увагу на цій проблематиці та надано пропозиції щодо усунення відповідних законодавчих прогалин. Крім того, у цей період законодавцем запропоновано низку змін стосовно виплати грошового забезпечення військовослужбовцям, особам, які перебувають у полоні, а також порядку призначення одноразової грошової допомоги членам сімей загиблих Захисників і Захисниць України [15], [24].

Характерною ознакою третього етапу стало зниження граничного призовного віку з 27 до 25 років. Відповідно до змін у Законі України «Про військовий обов'язок і військову службу», призовників, які не проходили строкову службу та досягли 25-річного віку, було переведено до статусу військовозобов'язаних, які підлягають мобілізації.

З метою стимулювання залучення молоді до лав Сил оборони, Кабінетом Міністрів України у лютому 2025 року було започатковано експериментальний проєкт щодо підвищення мотивації до проходження військової служби [25]. Дана ініціатива, відома як «Контракт 18-24», передбачає укладення контракту з громадянами відповідного віку та виплату одноразової грошової винагороди у загальному розмірі 1 мільйон гривень [25]. Запровадження даного проєкту викликало дискусії серед науковців та громадськості щодо дотримання принципу соціальної справедливості та відсутності дискримінації стосовно інших категорій військовослужбовців, що детально аналізується нами у третьому розділі роботи.

Ключовим вектором розвитку системи у вказаний нами період стала цифровізація соціальних та адміністративних послуг для військовослужбовців та ветеранів. Впровадження цифрових рішень дозволило мінімізувати бюрократичні процедури, зокрема через: відображення електронного посвідчення ветерана та інших документів у застосунку «Резерв+»; автоматизацію процесу подання рапортів на відпустку, отримання допомоги та направлення на лікування через додаток «Армія+», що дозволяє військовослужбовцям оперативно взаємодіяти з командуванням; створення сервісів для супроводу військових ветеранів, допомоги в адаптації до цивільного життя та надання грантової підтримки для розвитку ветеранського бізнесу; доступ до пільгового кредитування «Оселя» й ін.

Зазначені нововведення, що поєднують у собі як позитивну динаміку, так і певні проблемні аспекти реалізації, є предметом нашого розгляду у подальших частинах дисертаційного дослідження.

Варто наголосити, що вищевказана проблематика даного періоду (з 24 лютого 2022 року – дотепер) перебуває у фокусі дослідження вітчизняних вчених, які аналізують динамічні зміни системи соціального захисту Захисників/Захисниць та членів їх родин в умовах повномасштабної війни.

Зокрема, Ю. Івчук акцентує увагу на тому, що за період дії правового режиму воєнного стану законодавство у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей зазнало кардинальних змін, проте досі позбавлене уніфікованого визначення поняття «соціальний захист».

Дослідниця виокремлює термінологічну проблему, зазначаючи, що відсутність єдиного законодавчого підходу призвела до появи різновекторних концептуальних поглядів у доктрині. У межах вузького підходу Ю. Івчук пропонує розуміти соціальний захист як сукупність економіко-правових гарантій, спрямованих на додержання засадничих соціальних прав громадян та досягнення прийняттого рівня їхнього життя [11, с. 102].

Окрему увагу вчений приділяє житловій проблематиці, вказуючи на складність процедур отримання компенсації за оренду житла та недосконалість механізмів пільгового кредитування для придбання нерухомості. Дослідницею

обґрунтовано позицію, згідно з якою ефективне вирішення житлового питання можливе лише за умови оновлення загальнодержавної стратегії та включення антикорупційних заходів, що дозволить мінімізувати деструктивний вплив бюрократичних чинників [22, с. 105].

Важливе місце у сучасних дослідженнях посідає праця А. Сидоренка «Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення», у якій розглядається питання захисту інтересів *членів сімей Захисників/Захисниць України*. Автор зазначає, що згідно з профільним законодавством, соціальний захист цієї категорії осіб є системою заходів із надання пільг, компенсацій та гарантій, спрямованих на їх матеріальну підтримку в передбачених законом випадках. Водночас, учений констатує наявність суттєвого розриву між задекларованими правами та реальними можливостями їх забезпечення. На думку А. Сидоренка, держава, наділивши сім'ї військовослужбовців особливим соціальним статусом, фактично не може гарантувати його повну реалізацію через відсутність стабільної економічної бази та дефіцит чітких адміністративно-правових механізмів [12, с. 153–154].

Однією з найгостріших проблем автор називає недостатнє фінансування соціальних програм, зокрема у сфері медичного забезпечення та санаторно-курортного лікування членів родин. А. Сидоренко обґрунтовує необхідність комплексного вдосконалення законодавства, яке має включати: по-перше, нормативне посилення соціального захисту сімей відповідно до викликів сучасності; а по-друге, приведення рівня матеріального забезпечення у відповідність із встановленими законом правами і свободами досліджуваної категорії осіб.

На завершення науковець наголошує, що підтримання гідного рівня життя сімей Захисників і Захисниць є ключовим елементом соціальної політики держави, яка є відповідальною за добробут і безпеку своїх громадян в умовах екзистенційних загроз [23, с. 154].

Логічним продовженням аналізу проблемних аспектів соціального захисту в умовах воєнного стану є розгляд доктринальних джерел, які торкаються питання пенсійного забезпечення військовослужбовців та членів їхніх сімей. Зокрема,

О. Приходько у своїй праці «Система пенсійного забезпечення військовослужбовців: актуальні виклики та перспективи реформування в контексті євроінтеграції України» акцентує увагу на сучасних викликах реалізації пенсійних прав військовослужбовців [26, с. 7]. Дослідниця вказує, що процедура підтвердження статусу учасника бойових дій та подальше обчислення виплат залишаються вкрай ускладненими через недосконалість документообігу в умовах активних бойових дій. Економічна криза системи, на думку авторки, зумовлена насамперед дефіцитом фінансування. Звертаючись до статистичних показників, О. Приходько зазначає, що середній розмір військової пенсії станом на січень 2025 року становив близько 8 500 гривень, що лише на 15% перевищує прожитковий мінімум для осіб, які втратили працездатність [26, с. 7]. Повномасштабне вторгнення держави агресора на територію України спричинило критичне навантаження на бюджетну систему, в тому числі й через стрімке зростання кількості осіб, які набувають права на пенсійне забезпечення.

Авторка відзначає надмірну бюрократизацію та вказує, що понад 40% військових пенсіонерів оцінюють процедуру оформлення виплат як складну або дуже складну. На думку дослідниці, відсутність належного рівня цифровізації процесів призначення пенсій не лише призводить до часових втрат, а й створює додаткові корупційні ризики. О. Приходько резюмує, що низький рівень пенсійного забезпечення змушує ветеранів продовжувати трудову діяльність попри стан здоров'я, а проблема пенсій для осіб з інвалідністю внаслідок війни стоїть особливо гостро через потребу у постійних витратах на реабілітацію [26, с. 8–9].

Поряд із дослідженням кола учасників правовідносин у системі соціального захисту та проблем фінансування, істотне місце у наукових працях, які торкаються проблематики соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, займає питання визначення механізмів безпосереднього впровадження соціальних гарантій. У цьому контексті на особливу увагу заслуговують наукові розвідки Л. Малюги, яка приділяє значну увагу теоретичному обґрунтуванню форм соціального захисту військовослужбовців.

Авторка зауважує, що форми соціального захисту визначають характеристику діяльності щодо забезпечення гідного рівня соціального забезпечення військовослужбовців. Дослідниця обґрунтовує, що реалізуючи заходи соціального захисту уповноваженими суб'єктами мають враховуватись дані обставини:

1) загальний соціально-правовий контекст, що ґрунтується на зобов'язанні України як соціальної держави здійснювати діяльність спрямовану на соціальний захист досліджуваної категорії осіб [13, с. 86];

2) спеціальний контекст, що враховує специфіку проходження служби та особливі потреби членів сімей військовослужбовців [13, с. 86-87].

Метою зазначених форм Л. Малуґа визначає створення умов у сфері соціального захисту як військовослужбовців, так в окремих випадках і членів їхніх родин. Відповідно до ключових напрямів реалізації соціальної функції держави, авторка виокремлює такі типи форм соціального захисту: оздоровчо-рекреаційні, житлово-побутові, матеріальні, пенсійні, форми соціальної адаптації та реабілітації тощо [13, с. 88].

Окремим і надзвичайно актуальним напрямом сучасних наукових розвідок є виявлення та усунення дискримінаційних положень у механізмах реалізації соціальних прав. У цьому контексті особливої ваги набуває дослідження професорки Р. Максакової, присвячене аналізу правового статусу військовослужбовців, звільнених із полону та членів їхніх родин [14].

Авторка вказує на недосконалість юридичної конструкції статусу військовополонених, що призводить до нерівних умов реалізації права на відпочинок. Зокрема, Р. Максакова звертає увагу на існуючу законодавчу прогалину: згідно з пунктом 23 статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», колишнім полоненим надається додаткова відпустка тривалістю 90 днів. Проте, на відміну від щорічних відпусток, чинне законодавство не передбачає можливості продовження цієї специфічної відпустки у разі хвороби військовослужбовця під час її проведення [14, с. 487].

Дослідниця слушно зауважує, що така ситуація ставить осіб, які повернулися з полону, у нерівне положення порівняно з іншими категоріями військовослужбовців. Зазначена правова неузгодженість не лише звужує обсяг гарантій для осіб, що потребують посиленої реабілітації, а й суперечить принципу соціальної справедливості. Висновки Р. Максакової підтверджують необхідність негайної кореляції норм спеціального законодавства з метою усунення будь-яких проявів дискримінації у процесі реалізації прав на відпочинок та відновлення здоров'я [14, с. 486].

Важливим аспектом наукової полеміки є питання уніфікації термінології щодо статусу осіб, які перебувають у полоні. Аналіз поглядів дослідників та позиції Департаменту соціального захисту Міністерства внутрішніх справ України дозволяє констатувати наявність термінологічного дуалізму в національному законодавстві. Зокрема, вживаються два відмінні терміни: «військовополонені» (стосовно комбатантів країни-агресора) та «військовослужбовці, які потрапили у полон» (стосовно українських Захисників/Захисниць). Такий підхід вчених та практиків видається суперечливим щодо змісту Третьої Женевської конвенції, Додаткового протоколу I та Постанови Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 року № 413, які не передбачають подібного розмежування [14, с. 486–487]. Відповідно до міжнародних стандартів, будь-які військові, що потрапили під владу супротивника, мають єдиний статус – військовополонені. Впровадження в національне законодавство штучно відокремленої категорії «військовослужбовці, які потрапили у полон» виводить цих осіб поза межі усталеної міжнародної практики, створюючи юридичну колізійність. Р. Максакова вважає, що через розробку досконалої юридичної конструкції, що відповідає міжнародному гуманітарному праву, можливо сформуванню ефективну та недискримінаційну модель правовідносин у цій сфері [14, с. 486].

Підсумовуючи розгляд наукових розвідок проблематики соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей третього етапу констатуємо, що повномасштабне вторгнення російської федерації стало каталізатором змін законодавчої бази України. Поряд із динамічними оновленням нормативного масиву

виник чималий обсяг досліджень, автори яких у переважній більшості фокусували увагу на недосконалому правовому регулюванню у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин.

Аналіз праць Ю. Івчук, А. Сидоренка, Л. Малюги, Р. Максакової, О. Приходько та інших дозволяє стверджувати, що ключовою проблемою сьогодення є наявність суттєвих правових прогалин та колізій, що проявляється у невідповідності задекларованих державою пільг реальним економічним можливостям у період затяжної війни; дефіциту дієвих адміністративних механізмів житлового й пенсійного забезпечення та створення бюрократичних бар'єрів в отриманні соціальних пільг тощо.

Отже, проведений огляд стану наукових досліджень функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей свідчить про те, що попри значну кількість публікацій, питання комплексної реалізації соціального захисту в умовах екзистенційних викликів залишається відкритим. Аналіз праць третього етапу довів, що у вітчизняній правовій доктрині досі відсутнє єдине уніфіковане визначення поняття соціального захисту військовослужбовців в умовах воєнного стану.

Вітчизняними дослідниками зафіксовано, але не розв'язано законодавчу прогалину щодо неможливості продовження дев'яностоденної відпустки для звільнених із полону захисників у разі їхньої хвороби.

Констатовано, що наявні наукові розвідки здебільшого зосереджені на прикладних (адміністративних чи фінансово-економічних) аспектах забезпечення військових, тоді як питання визначення правової природи соціального захисту як найважливішої функції сучасної правової держави залишається теоретично неінтегрованим.

Наявність правових колізій та застарілих підходів потребує подальшого доктринального переосмислення, що зумовлює доцільність нашого наукового пошуку в межах обраної теми дослідження.

1.2. Методологія наукових досліджень функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей

Відмінною рисою сучасної правничої науки є посилена увага вчених до проблематики методології як важливого чинника всебічного осмислення явищ правової дійсності [27, с. 38]. Доречним у цьому контексті є твердження А. Ейнштейна, згідно з яким теорія пізнання без контакту з наукою перетворюється на порожню схему, тоді як наука без теорії пізнання є примітивною й безладною [28, с. 36].

Дослідження функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їх сімей вимагає належного обґрунтування теоретичного інструментарію пізнання, набуває пріоритетного значення, що й становить предмет нашого розгляду в межах цього підрозділу дисертації.

На сучасному етапі свого розвитку правнича наука постає як система знань (сукупність ідей) не лише про державу і право, але й про систему прийомів, методів і засобів, остання (методологія пізнання права й інших правових явищ) виступає комплексом історично сформованих раціональних шляхів і форм руху думки від припущення до істини, від зовнішнього явища до внутрішньої сутності державно-правових процесів.

Дослідження поняття методології права, її внутрішньої структури та пізнавального потенціалу є традиційними питаннями для вітчизняної юриспруденції. З цього приводу в юридичній літературі обґрунтовано наголошується на тому, що звернення теоретичної думки до методологічного інструментарію зумовлене потребою осмислення закономірностей розвитку науки, механізмів досягнення об'єктивних результатів та визначення перспектив пізнання явищ природи, суспільства і людської діяльності [29, с. 110].

Вихідною для характеристики інструментарію пізнання здійснюваної державою функції соціального захисту є категорія методологія, зміст якої в сучасній доктрині залишається предметом дискусій. Аналіз наукової літератури свідчить про

відсутність уніфікованого підходу до трактування терміно-поняття методологія права (або методологія правничої науки).

На підтвердження цієї тези наведемо кілька суджень вчених, що розкривають зміст цього поняття. Так, С. Гусарев та О. Тихомиров методологію юридичної науки розглядають як систему принципів і способів організації, побудови та здійснення теоретико-пізнавальної юридичної діяльності у сфері дослідження державно-правової реальності, а також як вчення про цю систему [30, с. 63].

М. Кельман поняття методології правознавства визначає як вчення про структуру, логічну організацію, принципи, методи, засоби і форми діяльності дослідника у процесі пізнання ним державно-правових явищ [29, с. 115].

А. Кучук методологію теорії держави і права (а по суті, методологію загальнотеоретичної методологічної юридичної науки) тлумачить як систему принципів, підходів та методів пізнання явищ державно-правових дійсності, зокрема, закономірностей виникнення, функціонування і розвитку держави та права, а також вчення про цю систему. [29, с.119].

Аналіз вищенаведених суджень вчених, що розкривають зміст досліджуваного поняття свідчить про те, що незважаючи на різну інтерпретацію методології права всі правники акцентують увагу на її (методології) інструментальному компоненті. Йдеться зокрема про найбільш витребуваний в плані його практичного використання елемент – методи дослідження.

Від правильного вибору методів дослідження залежить ефективність будь-якого теоретико-правового пошуку [31, с. 63]. Аксиоматичним вважаємо твердження про те, що достовірність наукових знань досягається лише тоді, коли вивчення предмета, а саме конкретних аспектів реалізації соціальної функції держави, здійснюється відповідно до вимог теорії пізнання [32, с. 34-35].

Водночас ми переконані, що висвітлення питання методології дослідження функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України, в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей має ґрунтуватися на ідеях верховенства права, цінності природних прав людини, а також

використанні антропологічного та аксіологічного (ціннісного) методологічного підходів.

Важливе значення цих підходів полягає в тому, що вони переорієнтовують вектор наукового пошуку з суто інституційного аналізу державних органів на конкретну особистість, визначаючи людину (Захисника чи Захисницю України та членів їхніх родин) найвищою соціальною цінністю, заради ефективного забезпечення права на соціальний захист й функціонують державні органи.

У філософсько-правовому вимірі антропологічний підхід дозволяє сфокусувати увагу дослідника на суб'єкті права не як на юридичній абстракції, а на реальному учаснику правового життя суспільства. Будь-які державні органи як юридичні особи є штучними утвореннями. Вони набувають статусу самостійних суб'єктів права, наділених волею, лише тому, що їх такими визнає закон. На відміну від людини, ці структури не мають природної свідомості. Їхня здатність діяти, оцінювати обставини чи визнавати права інших є юридичною фікцією, а не природною властивістю. З огляду на це, рішення такої штучної особи не завжди відображають інтереси реальних людей, а її юридична відповідальність за своєю природою не може повністю прирівнюватися до особистої моральної та правової відповідальності конкретної людини [29, с. 115].

Таким чином, антропологічний підхід дозволяє акцентувати увагу на первинних антропних властивостях фізичної особи – її розумі та волі. Адже саме з цими властивостями національне законодавство пов'язує юридичні властивості суб'єктів правовідносин, що виникають у різних сферах суспільного життя. Не є винятком із цього правила і така важлива не лише для Захисників / Захисниць нашої Батьківщини та членів їхніх сімей, але й суспільства в цілому сфера соціального захисту громадян.

Як вважають С. Гусарев та О. Тихомиров, аксіологічний підхід у правовій науці спирається на комплекс філософсько-соціологічних концепцій. У межах цього підходу будь-яка соціальна активність та юридично значущі вчинки підлягають осмисленню виключно через їхнє співвідношення з базовими цінностями й благами, які безпосередньо визначають нормативні орієнтири та цілі людської поведінки. У

сучасному правознавстві зазначений інструментарій є фундаментальним під час дослідження ціннісного виміру права, рівня правової культури, а також суспільної значущості, корисності чи небезпеки діянь у правовій сфері [30, с. 73].

Використання цього підходу дозволяє розглядати функцію соціального захисту військовослужбовців, а також членів їх сімей не як техніко-механічний розподіл матеріальних благ, а як безпосереднє втілення в життя таких важливих соціально-правових цінностей як гідність людини та соціальна справедливість. Вважаємо, що в умовах дії правового режиму воєнного стану саме аксіологічний складник дозволяє зберегти чітку людиноцентричну спрямованість досліджуваної державної функції, забезпечуючи морально-психологічну стійкість воєнної організації суспільства, на чому наголошували в своїх роботах В. Боняк та А. Кучук [31, с. 55-56], [33, с. 116-120].

Крізь призму ідей верховенства права та найвищої соціальної цінності людини право на соціальний захист громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України, інших військових формуваннях та членів їхніх сімей осмислюється як фундаментальне правове благо, що дозволяє забезпечити бодай найнеобхідніші потреби цієї категорії громадян. Окреслений методологічний підхід гармонійно доповнюється концептуальними засадами національної безпеки, запропонованими П. Богуцьким, що дає змогу трактувати функцію соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей як стратегічний інструмент забезпечення національної стійкості [34, с. 84]. Відтак, конституційний обов'язок держави щодо підвищеної соціальної компенсації за особливі ризики військової служби має розглядатися не просто як фінансове зобов'язання, а як усвідомлений морально-правовий обов'язок.

Практичним виявом ціннісної парадигми на найвищому судовому рівні є врахування правових позицій Конституційного Суду України, що складають фундамент розуміння соціально-правової сутності нашої держави. З огляду на обидва вище згадані підходи ми розглядаємо соціальний захист не як пільгу, а як гарантію.

Доказом цьому слугує рішення Рішенні Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022, в якому визначено, що обов'язок держави щодо соціального захисту осіб, які захищають Вітчизну, є її засадничою функцією. У такий спосіб Конституційний Суд України фактично визнав, що такі особи перебувають під особливим захистом держави, а обсяг їхніх прав не може бути довільно обмежений [35].

Цю позицію Конституційний Суд України підтвердив і в своєму від 22 березня 2023 року № 2-р(П)/2023 рішенні, де зокрема зазначив, що забезпечення соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин є формою виконання державою свого обов'язку перед ними за ризик для життя та здоров'я [36]. Звідси випливає принципово важливе не лише для правничої науки, але й юридичної практики положення про суперечність принципу верховенства прав та ідеї соціальної правової держави будь-якого звуження змісту соціальних прав військових у період війни.

Важливе значення в методологічному плані мають і окремі принципи права, що слугують своєрідними орієнтирами для тих суб'єктів владних повноважень, які формують та реалізують державну політику з соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин. Такими основоположними ідеями є:

1. *Принцип єдності прав та обов'язків.* Згідно з цим принципом соціальний захист Захисників / Захисниць та членів їхніх родин має розглядатись як юридичний обов'язок держави, своєрідна компенсація громадянину за виконання ним конституційного обов'язку із захисту Вітчизни.

2. *Принцип соціальної справедливості та диференціації* передбачає необхідність кореляції державних гарантій із інтенсивністю бойового навантаження, що має враховуватись під час нарахування та виплати військовослужбовцям грошового забезпечення.

3. *Принцип системності та комплексності* зумовлює необхідність розгляду функції соціального захисту військовослужбовців у нерозривному зв'язку з оборонною функцією держави, при цьому соціальний захист Захисників та Захисниць має розглядатись як фундамент національної безпеки.

4. *Принцип гуманізму та людиноцентризму* виступає наскрізною ідеєю функціонування всіх державних інститутів, згідно з якою гідність військовослужбовця є пріоритетним критерієм оцінки ефективності правових та організаційних форм здійснення функції соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей [37, с.47-51].

Аналіз існуючих у науці поглядів вчених на зміст поняття метод, а також подальший синтез отриманих результатів переконує, що цей елемент методології права інтерпретується як шлях (прийом і спосіб) вирішення дослідницьких завдань [38, с. 132-133] і, як наслідок, досягнення його гносеологічної мети. Саме в цьому значенні вказане терміно-поняття буде використовуватись в межах цього дослідження.

Принципово важливою є і класифікація методів, оскільки нами буде використовуватися не якийсь один універсальний, а їх система. З цього приводу заслуговує на увагу висловлена в науці думка про необхідність виокремлення горизонтальної та вертикальної структури існуючої системи методів. Вертикальна структура методів обумовлена рівнем пізнання досліджуваного предмета (філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий і спеціальний), а горизонтальну складають види методів конкретного рівня [38, с. 133].

З урахуванням такої структури характеристику методів раціонально розпочинати зі світоглядного діалектичного методу пізнання (або його ще називають філософським).

Принагідно відзначити, що цей метод пізнання деякі правники (В. Боняк, А. Кучук, І. Сердюк) розглядають не як метод, а як методологічний підхід.

Розвиток філософської та правової думки свідчить про те, що пізнавальний потенціал діалектичного підходу виходить із концепції всезагального взаємозв'язку, постійного руху та внутрішнього розвитку суспільних явищ. Наше дослідження функції соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей має ґрунтуватися на основоположних основних ідеях діалектики:

- загального універсального взаємозв'язку досліджуваної функції соціальної держави з іншими її функціями, а також органами публічної влади, які її здійснюють;

- діалектичного розвитку, якісних змін сутності держави та її державної політики з питань соціального забезпечення загалом, та соціального захисту ветеранів війни та членів їх сімей, зокрема;

- наявності суперечностей, закономірно притаманних суб'єктам права, що взаємодіють між собою з метою задоволення суспільних потреб у створенні надійного безпекового середовища та приватних інтересів;

- джерелом змін в державній політиці з питань соціального захисту громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей є соціальні протиріччя між публічними інтересами у забезпеченні національної безпеки та приватними інтересами тих, хто ризикуючи своїм життям і здоров'ям забезпечують захист суверенітету та територіальної цілісності держави [39, с. 124].

Пізнавальний потенціал діалектичного методу пізнання складають не лише принципи діалектики, але й парні категорії діалектики, використання яких в межах цього дослідження є конче необхідним. Йдеться зокрема про такі універсальні категорії наукового пізнання як сутність і явище, а також зміст і форма.

Під категорією сутність розуміють відносно стійку сукупність глибинних необхідних внутрішніх властивостей, зв'язків і відносин об'єкта. Саме ці зв'язки і відносини визначають юридичні властивості явищ державно-правової дійсності. Функція соціального захисту війною та членів їх сімей як явище державно-правової дійсності є сутнісною, оскільки відображає сутність соціальної правової держави [40, с. 44].

Зміст, як категорія діалектики, являє собою сукупність елементів, які утворюють явища або предмет. Форма є способом упорядкування змісту, його зовнішнім вираженням.

У межах цього дослідження пізнавальний потенціал категорії зміст буде використано нами для розкриття значення такого важливого напрямку діяльності

сучасної Української держави, як функції соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин, а форма – для характеристики правових і організаційних форм [41, с.14] здійснення цієї функції.

Зважаючи на необхідність розв'язання вищевказаного дослідницького завдання як розкриття змісту здійснюваної державою функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей, виникає потреба у використанні функціонального методу пізнання. Його сутність відображається у виділенні форм взаємодій різноманітних суб'єктів або елементів і визначенні їх місця і значення [30, с. 83]. Основу функціонального методу (Р. Мертон) становлять три головні аксіоми:

- 1) функціональної єдності цілого (узгоджене функціонування всіх його частин);
- 2) універсального функціоналізму (функціональність відображає корисність усіх соціальних явищ);
- 3) функціональної необхідності [30, с. 83].

Крім функціонального в межах нашого дослідження також будуть використані й інші загальнонаукові методи: формально-логічний, логіко-семантичний, історико-правовий, герменевтичний, функціональний.

Історико-правовий метод зобов'язує дослідника з'ясувати причини виникнення, становлення та розвитку явищ і процесів, врахувати конкретне історичне середовище, в якому відбулося їх формування, встановити етапи розвитку тощо. Це допомагає правильно зрозуміти сутність державно-правових явищ в певному історичному контексті.

У межах цього дослідження історико-правовий метод дозволяє з'ясувати генезис учень про напрями державної діяльності від здобутків Т. Гоббса – до надбань сучасних дослідників, а також здійснити періодизацію наукових розвідок з питань соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей в незалежній Україні.

Гносеологічний потенціал *формально-логічного методу* пізнання складають такі логічні прийоми (операції) як аналіз, синтез, індукція та дедукція. Під час

проведення наукових розвідок дослідники найчастіше використовують логічні прийоми аналізу та синтезу, причому їм властива як повторюваність так і змінюваність. Аналіз являє собою логічну операцію – поділу цілого на складові частини. Синтез є логічною операцією протилежною аналізу та передбачає об'єднання розрізнених частин в єдине ціле. Цей метод забезпечить проведення класифікації функцій соціальної правової держави, а разом із логіко-семантичним методом (передбачає логіко-граматичний аналіз терміно-понять) дозволить сформулювати дефініцію категорії функцій соціальної правової держави, а також розкрити зміст понять соціальна допомога, соціальний захист, соціальне забезпечення.

Важливе значення для цієї наукової розвідки має і *системний метод* пізнання, використання якого припускає розгляд державних і правових явищ, як цілісних сукупностей, різноманітних елементів (складових), що взаємодіють між особою і навколишнім середовищем. [30, с. 81]. До його основних елементів в контексті нашого дослідження належать органи публічної влади що утворюють підсистему, яка має властивості, що не зводяться до суми властивостей окремо взятих органів [30, с. 81]. Елементи цієї підсистеми державних органів взаємопов'язані не лише один з одним, але й з іншими суб'єктами владних повноважень. Діяльність цих органів зі здійснення функції соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей має динамічну природу.

Функціонування цієї підсистеми державних органів відбувається в результаті взаємодії з іншими представниками державно-організованого суспільства. Системний метод дозволить визначити коло суб'єктів, які реалізують державну політику у сфері соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України, в інших військових формуваннях, членів їхніх сімей, а також їх роль у цьому процесі.

Герменевтичний метод (деякі науковці його вважають й методологічним підходом). Герменевтичний метод ґрунтується на сукупності принципів і способів тлумачення, інтерпретації юридичних текстів, а останні можуть мати форму як нормативно-правових, так й інших правових документів, а також наукових

монографій та інших письмових праць дослідників [30, с. 73]. У сучасних наукових дослідженнях герменевтичний метод часто використовується разом зі *спеціально-юридичним методом*, в результаті чого їх пізнавальний потенціал суттєво збільшується. Сутність спеціально-юридичного методу пізнання полягає в описі явищ державно-правової дійсності за допомогою юридичної термінології, висвітленні діяльності соціальних суб'єктів з погляду юридичних моделей поведінки, з позицій законного або протиправного, обов'язкового або можливого [30, с. 88].

Герменевтичний та спеціально-юридичний методи у межах цього дослідження є необхідними для розкриття змісту приписів чинного національного законодавства з питань соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей, а також правових позицій, сформульованих Конституційним Судом України та Верховним Судом в ухвалених ними правових актах, що торкаються зазначених питань. Поєднання цих методів створює необхідні умови для виявлення колізій та прогалин у законодавстві, а також проблемних аспектів у діяльності суб'єктів владних повноважень. Використання цього інструментарію забезпечить проведення:

1) змістовного аналізу ст.ст. 1, 3 та 46 Конституції України та правових позицій Конституційного Суду України, Верховного Суду, Закону України «Про соціальний та правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», що допоможе виявити конституційні імперативи щодо обов'язку держави забезпечувати гідний рівень життя та соціальний захист Українських Захисників та Захисниць;

2) обґрунтування необхідності запровадження новітніх організаційних форм реалізації функції, зокрема через цифрові інструменти (застосунки «Армія+», та «Резерв+»), що розглядаються як засіб забезпечення оперативності та прозорості соціальної підтримки досліджуваної категорії осіб;

3) переосмислення понятійного апарату, зокрема в частині розмежування інформаційної та комунікативної функцій держави;

4) дослідження ієрархії правових актів: від Конституції України до підзаконних актів Кабінету Міністрів України (зокрема постанов КМУ № 168, № 704, № 936, № 1778 та ін.).

Крім спеціально-юридичного методу пізнання, до групи спеціально-наукових методів відносять також і *компаративний (компаративістський) та соціологічний методи*.

Компаративний метод передбачає зіставлення однорідних за своєю юридичної природою (однакових) державно-правових явищ, які належать до різних правових систем світу з метою виокремлення їх спільних і відмінних рис.

О. Тихомиров стверджує: «компаративний метод не зводиться лише до порівняльного методу, а охоплює всі методи дослідження не одного об'єкта на різних рівнях їх узагальненості: загальних методів мислення, філософських, загальнонаукових, спеціально-наукових тощо. До особливостей компаративного методу належить не тільки орієнтація на дослідженні «не одного» об'єкта його властивості чи стану, а й спрямованість на встановлення різного в дослідженнях множинності та відмінностей явищ правової реальності, формування загального для них у їх реальній взаємодії, а не тільки за заздалегідь встановленими критеріями, виявлення як наявності загального і різного, так і відсутності, тобто універсального та унікального» [42, с. 24].

Дослідник О. Тихомиров наголошує на тому, що «наукознавча цінність осмислення компаративістики як сучасного етапу його розвитку визначається тим, що воно, по-перше, є підтвердженням змінюваності, динаміки, стрибкоподібності розвитку науки взагалі, по-друге, свідчить про розповсюдження компаративного підходу в наукознавстві, по-третє, задає модель досліджень юридичної науки взагалі й окремих юридичних наукових дисциплін» [28, с. 37], [43, с. 230].

Компаративістський метод дозволяє опанувати, а також впровадити в Україні позитивний досвід соціального захисту військовослужбовців, ветеранів та членів їхніх сімей тих країн (зокрема, членів НАТО), чиї правові інструменти виявилися ефективними в плані реагування на безпекові й соціально-економічні виклики, аналогічні сучасним українським.

Для опрацювання емпіричних даних, що стосується питання чисельності Сектору безпеки та оборони, аналіз темпів, кількості житлового забезпечення

військовослужбовців та ветеранів і надання інших соціальних послуг буде використано *соціологічний метод дослідження*.

На завершення розгляду цього питання зауважимо, що ми не ставили перед собою завдання вичерпної характеристики усіх складників інструментального компонента методології права, а обмежились лише тими, без використання яких розв'язання визначених дослідницьких завдань було б неможливим.

Висновок до розділу 1

У результаті проведеного аналізу стану наукової розробки та методології дослідження функції соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх родин автором сформульовано такі висновки:

1. Констатовано, що еволюція наукової думки щодо соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей перебуває у безпосередній детермінованій залежності від динаміки безпекового середовища держави. Запропонована автором періодизація (ординарний період 1991–2014 рр.; адаптаційний 2014–2022 рр.; екзистенційний період з 2022 р. по теперішній час) засвідчила поступовий перехід доктрини від патерналістської моделі (державного забезпечення) до сучасної сервісно-орієнтованої моделі соціального супроводу військовослужбовців й членів їх сімей, адаптованої до умов повномасштабної війни.

2. Здійснено класифікацію наявних джерел на доктринальні та нормативні, у результаті чого детально проаналізовано як науковий доробок дослідників, так і чинний масив нормативно-правових актів у сфері військово-соціального забезпечення. У межах вивчення *доктринальних джерел* систематизовано наукові розвідки вчених (Н. Болотіної, В. Пашинського, П. Богуцького, С. Ветлинського, М. Журавльова, Ю. Івчук, Л. Малюги та інших), що спрямовані на аналіз правової природи соціальної держави та адміністративних механізмів реалізації її функцій.

Водночас дослідження *нормативних джерел* дозволило встановити, що саме цей масив наразі потребує найбільшої актуалізації та доктринального переосмислення через стрімку й динамічну трансформацію вітчизняного законодавства в умовах дії правового режиму воєнного стану;

3. Обґрунтовано методологічну основу дослідження, яку складають аксіологічний та антропологічний методологічні підходи, принципи права (принцип єдності прав та обов'язків, соціальної справедливості та диференціації, системності й комплексності, гуманізму та людиноцентризму), також світоглядний, загальнонауковий та спеціальні-науковий методи пізнання.

4. Аксіологічний і антропологічний підходи дозволяють сфокусувати увагу дослідника на діяльності суб'єктів, які формують і безпосередню реалізують державну політику у сфері соціального захисту громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей на таких важливих для кожного Захисника / Захисниці цінностях як їх життя, здоров'я, гідність, можливості реалізації творчих сил і здібностей на війні та в мирному житті.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФУНКЦІЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

2.1. Функції соціальної правової держави: поняття та співвідношення з суміжними категоріями

Відповідно до ст. 1 Основного Закону нашої держави і суспільства, Україна позиціонується як суверенна, демократична, соціальна та правова держава, де ключовим вектором державної діяльності є гарантування прав, свобод та належних умов життєдіяльності особи. Зазначена конституційна парадигма деталізується у ст. 3 Конституції України, яка визначає людину, її життя, безпеку та гідність найвищою соціальною цінністю, визначаючи утвердження прав і свобод людини як пріоритетний обов'язок держави [18]. Попри консенсус у науковій спільноті щодо фундаментального значення категоріального апарату «функцій держави», змістовне наповнення функцій саме соціальної правової держави залишається дискусійним та недостатньо розкритим у сучасній доктрині, що зумовлює актуальність подальших розвідок у цьому напрямі [44, с. 67].

Проблема функціонального призначення держави впродовж тривалого часу перебуває у фокусі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, що підтверджує її непересічну актуальність для сучасної юриспруденції. Вагомий внесок у розробку дефініції «функції держави» здійснили такі дослідники, як І. Арістова, В. Венцель, М. Дзевелюк, М. Кельман, А. Колодій, О. Марущак, Л. Наливайко, В. Погорілко, П. Рабінович, В. Сухонос, В. Тодика, М. Черноголовкін та інші. Разом з тим, динамічні трансформації в Україні вимагають не лише здійснення аналізу наукових робіт сучасних дослідників у даному напрямку, але й формування нових підходів до розуміння цього феномену, з'ясування його зв'язку із соціальним середовищем соціальної правової держави.

Характерною рисою державних функцій є їхня здатність адаптуватися до соціокультурних, економічних та політичних змін, оперативно реагуючи на запити суспільства, що визначає перспективність подальших розвідок у цьому напрямі.

Досліджувана категорія є ключовим елементом понятійно-категоріального апарату теорії функцій держави, що не втрачає своєї актуальності та потребує подальшого наукового осмислення. У науковій і навчальній юридичній літературі вчені переважно оперують дефініцією «функції держави», тоді як терміносполучення «функції соціальної правової держави» вживається лише в окремих працях.

Варто зауважити, що категорія «функція соціальної правової держави» є комплексною за своєю структурою, оскільки поєднує в собі кілька понять: «функція», «соціальна держава» та «правова держава». Системний аналіз цієї конструкції передбачає передусім з'ясування змісту та взаємозв'язку таких складників, як «соціальна держава», «правова держава», «функції» та «функції держави» загалом.

В історичній ретроспективі концепції «соціальної держави» та «правової держави» розвивалися паралельно з еволюцією державності періоду Нового та Новітнього часу, що згодом знайшло відображення у конституційних актах Великої Британії та США. Терміни «соціальна» та «правова» держава отримали офіційне закріплення в конституціях європейських країн після Другої світової війни. Зокрема, дефініція «соціальна правова держава» була вперше нормативно закріплена в Основному Законі Федеративної Республіки Німеччини 1949 року [45, с. 4]. Водночас у конституціях Франції, Хорватії та Північної Македонії категорія «соціальна держава» використовується без прямої фіксації її правового характеру.

Українська держава з моменту проголошення незалежності перебуває у стані постійних змін. Відновлення державотворення ґрунтується на визначених Конституцією України засадах розбудови соціальної правової держави. Ключовими орієнтирами цього процесу стали пріоритет прав і свобод людини в діяльності державних органів, утвердження демократизму, верховенства права та принципу поділу влади.

Варто зауважити, що ще на етапі розробки Декларації про державний суверенітет України відомий правознавець В. Селіванов пропонував стратегічні кроки, необхідні для розбудови соціальної правової держави, зокрема:

- 1) розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо визначення завдань та механізмів формування в Україні соціальної правової держави;
- 2) нормативне визначення статусу особи в демократичній правовій державі;
- 3) проведення соціальної експертизи національного законодавства на відповідність міжнародним стандартам у сфері прав і свобод людини, а також аналіз виконання Україною ратифікованих міжнародно-правових норм у цій галузі [46, с. 277–278].

Сформульовані вченим концептуальні засади згодом стали фундаментом для розробки Конституції України 1996 року.

Аналіз наукової та навчальної літератури свідчить, що зміст категорії «соціальна держава» наразі ширше розкритий у доктринальних джерелах, ніж у нормативно-правових актах. Зокрема, на думку П. Рабіновича, держава набуває ознак соціальної лише за умови, що вона бере на себе зобов'язання забезпечити право людини на гідне життя шляхом реалізації соціальної функції – здійснення соціальної політики, впровадження системи реформ та дієвих заходів соціального захисту населення [47, с. 374].

Схожі погляди поділяють й інші дослідники. Зокрема, Д. Єрмоленко пропонує розглядати соціальну державу як засновану на принципах соціальної справедливості, рівності та свободи надкласову, правову державу з розвиненим громадянським суспільством, у якому всебічно гарантовані гідний людини прожитковий мінімум, соціальне забезпечення, загальне зростання добробуту та інші соціально-економічні права, а також функціонує налагоджений і доступний механізм їх практичної реалізації та захисту [48, с. 82]. У свою чергу, О. Панкевич акцентує на тому, що особливістю державотворення на пострадянському просторі є одночасне формування соціальної та правової держави [49, с. 62].

Змістовне навантаження категорії «правова держава» досліджував О. Головащенко. Науковець зазначав, що концепція правової держави ґрунтується на ідеях верховенства права, демократії, поділу влади та рівності всіх перед законом, тоді як соціальна держава синтезує ці засади з принципами соціальної справедливості та рівності. На його думку, якщо для правової держави пріоритетом

є захист особи від надмірного державного втручання, то для соціальної, навпаки, головним завданням постає активний захист соціально-економічних і культурних прав та свобод громадян зусиллями держави [50, с. 52].

Поряд із цим, існують й інші наукові підходи до розуміння категорій «соціальна» та «правова» держава. Зокрема, С. Погребняк зазначає, що «сене правової державності полягає у захисті суспільства від держави, тоді як змістом соціальної державності є, навпаки, захист суспільства державою» [51, с. 19]. Своєю чергою, І. Яковюк обґрунтовує необхідність синтезу правової та соціальної складових у сучасній державі. У його трактуванні правова держава забезпечує організацію суспільного буття на засадах права, гарантує правопорядок та сприяє автономії особистості, тоді як соціальна – визнає людину найвищою цінністю, надає допомогу вразливим верствам населення задля забезпечення гідного рівня життя та перерозподіляє блага на принципах соціальної справедливості [52, с. 98–99].

Схожий концептуальний підхід поділяють Б. Кістяківський, Д. Аблязов та інші, які розглядають соціальну державу як невід’ємну частину або матеріальне наповнення правової держави [53, с. 14].

Ґрунтовне висвітлення категорія «соціальна правова держава» дістала у науково-практичному коментарі до Конституції України. Колектив авторів тлумачить правову державу як організацію політичної влади, що ґрунтується на визнанні та реальному забезпеченні прав людини, верховенстві права та взаємній відповідальності особи і держави. Важливим є твердження дослідників про те, що правова держава є динамічним програмним поняттям з історично мінливим змістом [54, с. 10]. Соціальна ж держава в межах цього коментаря визначається як така, що спрямовує свою діяльність на забезпечення громадянського миру, надає допомогу на засадах субсидіарності та гарантує кожному гідні умови життя. Пряме конституційне визнання України соціальною державою надає цьому принципу вищої імперативної сили, що визначає соціальну спрямованість усього національного законодавства [54, с. 11].

Важливе значення для розкриття змісту досліджуваної категорії мають правові позиції Конституційного Суду України. Зокрема, у Рішенні від 25 січня 2012 року

№ 3- рп/2012 КСУ зазначив, що Україна як соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, здійснює розподіл суспільного багатства на засадах соціальної справедливості та сприяє зміцненню громадянської злагоди. Основними завданнями такої держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних та економічних прав особи, підтримка її самостійності й відповідальності, а також надання допомоги громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя собі та своїй сім'ї. Відповідно до Конституції України, держава гарантує соціальну спрямованість економіки (ч. 4 ст. 13), що є фундаментом для реалізації права на соціальний захист та достатній життєвий рівень [55].

Аналіз наведених наукових і судових підходів до дефініцій «соціальна держава» та «правова держава» дає змогу дійти таких проміжних висновків:

1) соціальна держава може ефективно функціонувати лише в умовах демократичного режиму та повинна відповідати критеріям правової державності. Її пріоритетним вектором є гарантування права особи на гідне існування, що передбачає створення можливостей для самореалізації, підкріплених належним рівнем оплати праці, пенсійного забезпечення, медичної допомоги та освіти;

2) правова держава реалізує свої функції на основі принципу верховенства права (ст. 8 Конституції України), що визначає не лише відповідальність особи перед державою, а й передусім відповідальність держави та її органів перед людиною за свою діяльність.

Узагальнення вищевикладеного надає змогу вивести формулу взаємозалежності цих концептів: правова держава за своєю суттю зобов'язана бути соціальною, водночас соціальна держава може повноцінно реалізуватися лише як правова [56, с.47].

Визначення теоретичного базису дослідження та окреслення природи соціальної правової держави зумовлює необхідність поглибленого аналізу фундаментальної категорії правової науки «функції держави». Як базова дефініція, вона пройшла складний і тривалий шлях становлення, еволюціонуючи разом із розвитком філософської, політичної та юридичної думки [14, с. 18]. Сучасний

науковий дискурс демонструє варіативність підходів до розуміння цієї категорії, що вимагає звернення до її генези та змістового наповнення.

Об'єктивне з'ясування сутності терміна «функція» передбачає насамперед його етимологічний аналіз. У науковий обіг це поняття було введене у XVII столітті Г. Лейбніцом для характеристики величини, що здатна змінюватися.

У лінгвістичному аспекті термін «функція» (від лат. *functio* – виконання, здійснення) трактується як явище, що залежить від іншого явища, є формою його вияву та трансформується відповідно до його змін [57]. Словники іншомовних слів також розкривають цю категорію крізь призму понять «діяльність», «обов'язок», «місія» або «коло повноважень» [58].

Концептуальні витoki вчення про функції держави закладені у працях видатних мислителів минулого: Ж. Бодена, Дж. Локка та Т. Гоббса. Особливе місце в цьому контексті посідає праця Т. Гоббса «Левіафан», яку вважають одним із перших політико-філософських творів, що заклали підвалини функціонального аналізу держави. Досліджуючи природу людини та суспільний договір, мислитель обґрунтував ідею, що держава була утворена на підставі взаємного договору множини людей, де єдина уповноважена особа використовувала свою міцність та могутність для миру та взаємної боротьби проти спільного ворога. На думку мислителя, основним завданням держави є злагода, загальний захист та безпека людей [59, с.187]. Спираючись на ці засади, Т. Гоббс розробив автентичну концепцію ключових напрямів державної діяльності, яка справила визначальний вплив на подальший розвиток світової державно-правової думки [60, с. 47].

Вважаємо, що еволюція наукового розуміння дефініції «функції держави» відбувалася у декілька етапів:

1) на початку XX століття категорія розглядалася переважно в межах загального вчення про державу;

2) до середини XX століття домінував підхід до дослідження функцій крізь призму соціальної сутності державності;

3) з другої половини ХХ століття до 1990-х років функції трактувалися як вектори державної діяльності, що безпосередньо відображають її соціальне призначення;

4) на межі ХХ та ХХІ століть визначальний вплив на еволюцію поняття справили доктрини демократичної правової держави, де пріоритетним завданням визнається гарантування прав і свобод людини [61, с. 54].

Системний аналіз сучасної теоретико-правової літератури дозволяє констатувати наявність цілих розділів, присвячених функціональному аналізу держави, де погляди вчених можна згрупувати за ключовими ознаками. Зокрема, одні дослідники інтерпретують функції як основні напрями (сторони та види) практичної діяльності держави, що мають предметно-політичний і соціальний характер [62, с. 65]. Інші ж вчені розглядають функції як основні напрями діяльності, у яких знаходять вияв сутність, завдання, цілі та соціальне призначення держави у сфері управління справами суспільства [63, с. 89].

У сучасній довідковій літературі категорія «функції держави» інтерпретується як засадничі напрями її діяльності, що детерміновані призначенням держави в суспільстві та реалізуються у правових формах через державний механізм [64, с. 822]. Такий підхід розкриває динамічний взаємозв'язок держави із соціальним середовищем, пояснює сенс її існування та еволюцію природи. У широкому розумінні місія держави полягає у збереженні людської спільноти, забезпеченні її сталого розвитку та впорядкуванні суспільних відносин [64, с. 822].

Сучасна юридична наука демонструє розмаїття підходів до трактування досліджуваної категорії. Зокрема, О. Коломоєць пропонує розглядати функції сучасної держави як конкретизовані, інституційно та нормативно оформлені напрями реалізації державної діяльності в ключових сферах суспільного життя: економічній, соціальній, правовій, культурній, екологічній та зовнішньополітичній [65, с. 43].

Л. Наливайко акцентує на об'єктивній необхідності та взаємопов'язаності цих напрямів, зазначаючи, що вони спрямовані на реалізацію завдань і досягнення мети за допомогою спеціальних методів, що зрештою виражає соціальне призначення

держави на конкретному етапі її розвитку [66, с. 234]. Схожий підхід поділяє В. Мурза, який визначає функції як нормативно регламентовані та організаційно забезпечені усталені напрями діяльності, у яких відображається сутність та зміст державності [67, с. 45].

Важливо зауважити, що в умовах демократизації суспільного буття пріоритети функціонального аналізу дещо зміщуються. Як слушно зазначає О. Марушак, що оскільки сучасні держави позиціонують себе як соціальні, то на перший план виходить розуміння їхніх функцій саме крізь призму соціального призначення [68, с. 19]. Цю думку підтримують й інші правники, підкреслюючи, що функції є головними напрямками діяльності, які зумовлені стратегічними цілями держави та безпосередньо конкретизують її сутність [69, с. 42].

Наведена вище дефініція закладає підґрунтя для ключової класифікації державних функцій. Зокрема, А. Нікітін розглядає функцію держави як магістральний напрям її внутрішньої та зовнішньої діяльності, у якому безпосередньо виявляється сутність та соціальне призначення владних інститутів [70, с. 75]. У свою чергу, В. Погорілко, не фокусуючись на авторській інтерпретації категорії, акцентує увагу на прагматичному аспекті: ефективність реалізації функцій кожною державою перебуває у прямій залежності від комплексу внутрішніх національних та зовнішніх міжнародних чинників [71, с. 313].

Важливим для системного розуміння проблеми є підхід І. Сердюка, який аналізує функції держави у співвідношенні з формами їх здійснення. Науковець наголошує, що ці категорії пов'язані з єдиним феноменом – юридичною діяльністю державних органів – і співвідносяться як філософські категорії «зміст» та «форма». На основі цього дослідник пропонує дефініцію, згідно з якою функції держави – це основні напрями її діяльності, що виражають сутність, соціальне призначення, цілі та завдання з управління суспільством, реалізовані у специфічних формах і за допомогою відповідних методів [72, с. 134].

Модерним баченням вирізняється підхід М. Дзевелюк, яка інтерпретує функції держави як особливі канали комунікації між державою та суспільством. На думку авторки, ці канали виникають унаслідок раціоналізації нормативних та

інституційних засад взаємодії, трансформуючись у стабільні дискурсивні форми, покликані вирішувати завдання загальносуспільного значення [60, с. 62].

Тож, більшість науковців формулюють лаконічне визначення функцій по-перше, як напрямів діяльності держави, які спрямовані на задоволення потреб населення у всіх сферах суспільних відносин; по-друге, напрямів держави, що відображаються через соціальне призначення та деталізується через цілі й завдання [73, с. 69].

Варто наголосити, що змістовне наповнення цих напрямів у сучасних країнах варіюється залежно від актуальних суспільних запитів. Наприклад, в умовах повномасштабної війни пріоритетним завданням України є забезпечення оборони та безпеки, захист цивільного населення, а також надання комплексної соціальної допомоги вразливим категоріям громадян. Це безумовно впливає на визначення пріоритетних функцій Української держави виводячи на перший план безпекову та соціально-захисну складові [56, с. 49].

Вищевикладене надає нам підстави для таких проміжних висновків: соціальною правовою є держава, яка забезпечує права та свободи людини, несе відповідальність за результати своєї діяльності, а також реалізовує основні напрями діяльності таким чином, щоб створити гідні умови життя для громадян. По мірі свого розвитку, а також під впливом різноманітних факторів сутність соціальної правової держави поступово змінюється, відповідно зазнають змін і її функції [56, с. 49].

Таким чином, пропонується інтерпретувати поняття *«функції соціальної правової держави»* як *основні напрями діяльності держави, що виражають сутність та її соціальне призначення, цілі й завдання з управління громадянським суспільством, трансформація яких на конкретному етапі історичного розвитку такої держави відбувається під впливом соціально-економічних, політичних, культурних, військово-політичних та інших чинників* [56, с. 49].

Розуміння природи сучасної державності вимагає не лише розкриття сутності поняття функцій держави, а й з'ясування їхнього співвідношення із суміжними категоріями. Важливим завданням як загальнотеоретичної юридичної науки, так і

доктрини конституційного права є уточнення понятійно-категоріального апарату в частині розмежування дефініцій, які визначають різні рівні реалізації державних завдань.

Невід'ємною складовою цього понятійного ряду є низка категорій, що відображають інституційний дизайн демократичної держави, до яких належать «функції держави», «функції державних органів» та «функції органів місцевого самоврядування». З'ясування їхнього змістовного співвідношення дозволяє встановити взаємозв'язок між основними цілями держави та конкретними механізмами їх реалізації на місцях [74, с. 521].

У сучасній юридичній науці простежується плюралізм думок щодо співвідношення вказаних дефініцій. Дослідники розглядають їх у двох основних аспектах: по-перше, як самостійні правові категорії; по-друге, як похідні елементи, де функції державних органів та органів місцевого самоврядування є інструментальними формами вияву основних напрямів діяльності держави в цілому.

Вихідною ланкою вказаного ряду залишаються функції держави, які в сучасному розумінні сформувалися під впливом доктрини демократичної правової держави, де забезпечення прав людини визнається пріоритетним обов'язком усіх суб'єктів публічної влади [53, с. 54].

Питання інтерпретації загальнотеоретичної категорії «функції держави» було предметом нашого аналізу у статті «Інтерпретація поняття «функції соціальної правової держави: доктринальні підходи», де досліджено спільні та відмінні погляди вчених щодо змісту цієї дефініції [56, с. 44 - 51]. Більшість вітчизняних дослідників розглядають вказану категорію як основні напрями діяльності держави, що обумовлені її соціальним призначенням та деталізуються через систему стратегічних цілей і завдань [56, с. 49].

На основі проведеного аналізу нами виокремлено такі суттєві ознаки досліджуваної категорії:

1) *спрямованість діяльності* – функції охоплюють внутрішній та зовнішній вектори активності держави;

2) *зв'язок із сутністю держави* – функції виражають внутрішній зміст державної діяльності, що полягає в консолідації суспільства та виступає інструментом для досягнення суспільного консенсусу;

3) *соціальне призначення*: основоположна мета держави полягає у служінні суспільству, що передбачає створення належних умов для всебічного розвитку особистості в усіх сферах життєдіяльності;

4) *змістовне наповнення функцій становлять цілі та завдання*. Метою сучасної соціальної правової держави є задоволення потреб людини та реалізація її соціально-економічних інтересів. Відтак, завдання держави постають як конкретизовані етапи діяльності, реалізація яких є необхідною для втілення поставленої мети.

Водночас вважаємо за доцільне доповнити змістовні характеристики досліджуваного поняття ознакою *адаптивності*. Це дозволяє інтерпретувати функції держави не як сталу категорію, а як динамічне явище, що під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників здатне трансформуватися відповідно до викликів сучасності.

Вказана нами теза про адаптивність функцій держави свідчить, що їхня життєздатність прямо залежить від гнучкості державного апарату. Це підводить нас до необхідності з'ясування співвідношення функцій держави та функцій її органів.

Аналізуючи співвідношення вказаних категорій, варто зауважити, що відмінність між цими поняттями полягає у способі нормативного закріплення. Функції держави визначено в Конституції України та поточному законодавстві, проте на сьогодні немає єдиного законодавчого акта, який містив би визначення «функцій держави». Водночас функції конкретних державних органів чітко регламентовані у спеціальних законах [75, с. 177]. Зокрема, у ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України» визначено, що Збройні Сили України – це військове формування, на яке відповідно до Конституції України покладаються оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності [75, с. 177].

Відповідно до Закону України «Про Службу безпеки України», зазначену інституцію охарактеризовано як державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, пріоритетним завданням якого є забезпечення державної безпеки України [75, с. 177].

Специфіка функцій державних органів деталізується також у Законі України «Про Національну гвардію України». Згідно з його положеннями, функціональне призначення Національної гвардії України полягає у захисті та охороні життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства та держави від кримінальних та інших протиправних посягань [76].

У результаті аналізу норм Закону України «Про Державну прикордонну службу України» виокремлено сутність функцій цього органу, що відображають основні вектори його активності, та які слід розглядати як законодавчо визначені специфічні напрями діяльності, спрямовані на забезпечення недоторканності державного кордону, охорону суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні та підтримання прикордонної безпеки [77].

Аналіз спеціальних законів свідчить про нормативну конкретизацію компетенції окремих органів. Водночас варто констатувати, що попри значну кількість наукових праць, присвячених окремим аспектам діяльності державних органів, питання системного співвідношення функцій держави та функцій державного органу залишається дослідженим лише частково.

Досліджуючи дану проблематику В. Копейчиков, пропонує трактувати функції держави як основні напрями її діяльності, якими визначена робота всього державного апарату та кожного з його структурних елементів. На думку вченого, функції окремого державного органу відображають його соціальне призначення як специфічної частини державного механізму, що дістає свою конкретизацію в компетенції, правах та обов'язках, закріплених за відповідною інституцією [78, с. 71]. У схожому контексті висловлювався і В. Погорілко, зазначаючи, що функції держави та функції державних органів співвідносяться як загальне й особливе в державній діяльності [79, с. 320].

Таким чином, *функції держави* визначають пріоритетні напрями діяльності для всієї системи владних інституцій. Специфіка та обсяг повноважень державних органів обумовлюють їхню роль у практичній реалізації державної політики. Зокрема, закріплене у ст. 46 Конституції України право громадян на соціальний захист визначає зміст відповідного напрямку діяльності держави [18]. Реалізацію цієї функції забезпечує виконавча гілка влади: Кабінет Міністрів України через Міністерство соціальної політики здійснює стратегічне управління, тоді як на місцевому рівні втілення соціальних програм покладається на профільні департаменти та управління, які в межах виконавчої вертикалі взаємодіють із профільним міністерством.

На підтвердження зазначеної тези дослідники Л. Наливайко та Д. Басс наголошують на похідному характері «функцій органів держави» від «функцій держави». Зокрема, Д. Басс розглядає діяльність органів як безпосереднє продовження та «зовнішню проєкцію» функцій держави, через які виявляється її об'єктивне існування [80, с. 7]. Своєю чергою, Л. Наливайко стверджує, що функції державних органів за своїм змістом підпорядковані загальнодержавним функціям, їхній меті та вимогам, а відтак мають бути узгоджені з ними. Крім того, дослідниця пропонує розмежовувати вказані категорії за низкою критеріїв: формами і методами реалізації, територіальними межами, обсягом та змістовним наповненням [81, с. 226].

Специфічний підхід до розуміння категорії «функції держави» пропонує В. Мурза, акцентуючи увагу на тому, що між державним апаратом і функціями держави існує нерозривний зв'язок, оскільки останні реалізуються саме через діяльність системи органів влади, хоча й не є структурним елементом самих функцій. Відтак, функції держави постають як основні напрями її діяльності, що мають сталий та комплексний характер [67, с. 44].

Водночас у доктрині представлена й інша точка зору, яка акцентує увагу на чіткому розмежуванні цих категорій. Як зазначалось нами вище, вчені наголошують на неприпустимості ототожнення функцій держави з функціями її окремих органів: функції державних органів є способом здійснення функцій держави та свій вияв

дістають у предметах відання, їхній компетенції та, зокрема, у сукупності закріплених за ними прав і обов'язків (повноважень). Такий підхід уважаємо слушним, бо ж якщо функції держави визначають зміст її діяльності, то функції її окремих органів окреслюють межі їхньої юридичної спроможності.

Резюмуючи викладене, можна стверджувати, що кожен державний орган реалізує лише окремий аспект відповідної функції держави у межах своєї спеціальної компетенції.

У сучасній правовій науці суперечливим залишається питання взаємозв'язку функцій держави і функцій органів місцевого самоврядування. Хоча деякі вчені висловлюють думку про те, що функції органів місцевого самоврядування мають доповнювати функції держави та перебувати у взаємодії.

Вважаємо, що для комплексного окреслення співвідношення зазначених категорій доцільно проаналізувати чинники, що зумовили актуалізацію цієї проблематики у вітчизняній доктрині. Так, старт у 2014 році реформи децентралізації в Україні став відповіддю на критичні виклики того часу: Революцію Гідності та початок російської військової агресії. Пропри надважкі умови, що склалися, включно й тимчасову окупацію територій України, прагнення до розбудови сильної держави продовжувало визначати стратегічні вектори її подальшого розвитку. Зазначені прагнення були зафіксовані у «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» як «вектор відповідальності». Децентралізація постала як одна з пріоритетних реформ, спрямованих на докорінну трансформацію територіальної організації влади. Відповідно до Стратегії, метою такої політики став відхід від централізованої моделі управління, забезпечення спроможності територіальних громад та реалізація принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування [82]. Отже, практична реалізація децентралізації розширила можливості органів місцевого самоврядування щодо забезпечення власного розвитку. Це стосується як фінансової самодостатності (наповнення бюджетів, встановлення податків, залучення інвестицій), так і ефективного задоволення потреб громадян через надання якісних соціальних та адміністративних послуг [83, с. 524].

Наступним етапом обраного алгоритму нашого дослідження є аналіз доктринальних підходів до співвідношення функцій місцевого самоврядування та функцій держави. Системне тлумачення положень Конституції України дає змогу чітко диференціювати функціональну природу муніципальної та державної влади. Зокрема, закріплене у ст. 140 Основного Закону право громади самостійно вирішувати питання місцевого значення вказує на децентралізований характер функцій місцевого самоврядування, спрямованих на задоволення локальних потреб, тоді як функції держави орієнтовані на забезпечення загальнонаціональних інтересів [18].

Особливої уваги заслуговує конституційна модель делегування повноважень, за якої органи місцевого самоврядування залучаються до виконання загальнодержавних завдань. Згідно з конституційними положеннями, у процесі реалізації делегованих повноважень виконавчої влади характер автономії органів місцевого самоврядування трансформується, а самі органи стають об'єктами державного контролю. Це формує специфічний режим вертикальної взаємодії, де держава, делегуючи частину власних функцій, зберігає за собою право нагляду за законністю та ефективністю їх здійснення [18].

Окреслену проблематику детально досліджує І. Ковбас, який пропонує інтерпретувати функції місцевого самоврядування як систему прав та обов'язків, що впливають із завдань, виконання яких сприяє оптимальному поєднанню місцевих і загальнодержавних інтересів, а також реалізації соціально-економічного потенціалу самоврядних територіальних одиниць [84, с.137].

У контексті нашого дослідження вагомим значення набувають висновки Р. Титикала, який наголошує на необхідності врахування специфіки подвійного адміністративно-правового статусу місцевого самоврядування – як самоврядного інституту та як суб'єкта, що реалізує делеговані державою повноваження [85, с. 287].

Функції місцевого самоврядування дослідниця О. Алтуніна пропонує розглядати як основні напрями його діяльності у вирішенні завдань місцевого самоврядування [86, с.8]. Окрім того, правниця вважає, що для функцій місцевого самоврядування притаманні наступні особливості: перш за все, вони є

продовженням функцій держави в цілому та функцій суб'єктів публічного управління зокрема; є окремими напрямками їх діяльності; функції виникають, здійснюються і розвиваються відповідно до тих завдань, що належить виконати органам місцевого самоврядування в Україні; здійснення функцій органами місцевого самоврядування має постійний, систематичний характер і відбувається протягом всього часу їх існування і т. д. [86, с.10].

На самотійності функцій місцевого самоврядування наголошує І. Дробуш. Дослідник вважає, що якщо місцеве самоврядування є суспільною, громадівською інституцією, то і функції його представницьких органів мають громадівський, а не державний характер. Дослідник обґрунтовує тезу, що оскільки держава не може взяти на себе розв'язання всіх питань, то і право не може регулювати весь комплекс суспільних відносин, а регулює їх частково, тому ряд питань віднесено до компетенції органів самоврядування. Таким чином, функції місцевого самоврядування зумовлені його природою, місцем органів самоврядування в системі народовладдя, завданнями та цілями, на досягнення яких спрямована їх діяльність [87, с. 6].

Подібний підхід поділяє О. Глипка, визначаючи функції місцевого самоврядування як основні напрями та орієнтири діяльності органів місцевого самоврядування щодо вирішення питань місцевого значення в межах, які базуються на положеннях Конституції і законів України [88, с.183]. О. Глипка поділяє дефініцію поняття І. Дробуша й акцентує увагу на тому, що не слід ототожнювати функції місцевого самоврядування та функції держави, вказані функції є автономними. Враховуючи особливу природу функцій місцевого самоврядування О. Глипка, водночас, наголошує й на тому, що є невиправданим позиціонувати їх і як абсолютно відмежовані від функцій держави, оскільки для забезпечення розвитку територіальної громади функції місцевого самоврядування повинні доповнювати функції держави [88, с.183].

Аналіз питання співвідношення функцій держави та органів місцевого самоврядування дає підстави підтримати наукову позицію щодо відносної самотійності та специфіки функцій органів місцевого самоврядування.

Безперечно, функції органу місцевого самоврядування постають як основні напрями діяльності територіальної громади, що виражають її соціальне призначення. Проте йдеться про функції, які реалізуються на локальному рівні: органи місцевого самоврядування здійснюють повноваження виключно у межах закону та ухвалюють рішення, обов'язкові до виконання в межах відповідної громади. На основі проведеного аналізу пропонуємо розглядати *функції органів місцевого самоврядування* як основні напрями їхньої діяльності, що мають сталий характер і спрямовані на задоволення потреб територіальної громади, вирішення питань місцевого значення та виконання делегованих повноважень органів виконавчої влади задля гармонізації місцевих і загальнодержавних інтересів [83, с. 525-526].

За результатами проведеного аналізу чинного законодавства та наявних наукових розвідок, доцільно констатувати таке: держава виконує діяльність здійснює через цілісну ієрархічну систему органів влади, на які покладає здійснення своїх функцій і повноважень. Виходячи з цього, варто визнати, що функції держави, функції державних органів та функції органів місцевого самоврядування перебувають у тісному взаємозв'язку.

Спільність функцій держави та функцій державного органу виявляється у їхній єдиній спрямованості на реалізацію стратегічних завдань – захисту суверенітету, безпеки та прав громадян, що базуються на фундаменті – Конституції України. Водночас ключова відмінність полягає у масштабі та правовій регламентації: якщо функції держави мають глобальний характер, то функції державного органу є локальними, спеціалізованими та чітко визначеними у галузевому законодавстві (наприклад, у Законі України «Про Збройні Сили України» чи Законі України «Про Службу безпеки України»). Тому, функції окремих органів виступають конкретним інструментарієм для досягнення загальнодержавних цілей.

Дефініцію поняття *функції державних органів* пропонуємо розглядати як законодавчо визначені напрями діяльності окремих ланок державного апарату, що виражають їхнє соціальне призначення як особливих частин єдиного механізму

держави. Функції державних органів є конкретизацією загальних функцій держави і реалізуються через виконання завдань щодо захисту прав громадян, забезпечення безпеки, оборони та правопорядку в межах встановленої компетенції.

Таким чином, зіставлення поняття «функції держави» із суміжними категоріями дозволяє дійти висновку, що функції органів державної влади та органів місцевого самоврядування (у частині делегованих повноважень) є похідними від загальнодержавних функцій. Останні, своєю чергою, координують їх діяльність у такий спосіб, щоб вони працювали як цілісна система.

2.2. Види функцій соціальної правової держави

Питання видової диференціації функцій соціальної правової держави посідає чільне місце в сучасній правничій науці. Попри тривалу історію досліджень, ця проблема не втрачає своєї важливості та актуальності через багатогранну природу державності, де тільки класифікація функцій за напрямками та сферами дозволяє всебічно проаналізувати роль держави у сучасному світі.

Фундаментальний характер вказаної проблематики, її теоретичне підґрунтя та практичні аспекти перебували в центрі уваги представників правової, філософської та політологічної думки. Еволюція уявлень про державні функції простежується у працях таких мислителів, як Платон, Аристотель, Цицерон, а пізніше у фундаментальних роботах Н. Макіавеллі, Ж. Бодена, Т. Гоббса та Дж. Локка. Сучасний стан наукової розробки проблеми представлений розвідками А. Колодія, В. Копейчикова, Л. Наливайко, Д. Стеценка, О. Джураєвої, В. Сало, М. Дзевелюк, О. Марущака, Р. Ботвінова та інших науковців. Утім, з огляду на значний масив напрацювань, серед учених і досі панують неоднозначні погляди на досліджуваний феномен, а запропоновані підходи часто носять дискусійний характер, що зумовлює необхідність подальшого ґрунтового аналізу обраної нами проблематики.

Ефективний шлях до розв'язання теоретичних розбіжностей лежить у площині класифікації (цей термін походить від латинських слів *classis* – розряд, клас та *facio* – роблю, розкладаю) [89, с. 60].

З позиції формальної логіки класифікація є способом використання логічної операції поділу обсягу поняття. Через аналіз засадничих характеристик цей інструмент дозволяє систематизувати загальні та специфічні властивості правових категорій, визначити їхню взаємозалежність і розбіжності, а також детально відстежити динаміку переходу від одного виду явищ до іншого. Для класифікації державно-правових явищ необхідно використовувати філософські категорії загального, одиничного й особливого, що відображають різноманітність явищ правової дійсності та ступені пізнання зв'язків між фактами, грані їх стикування (чи взаємозв'язку) [90, с. 42].

Мета класифікації як логічної операції полягає у розкритті внутрішньої структури досліджуваного предмета, його поділі за певними критеріями. Під час розгляду питання, що становить предмет нашого дослідження, застосування логічної операції поділу обсягу функцій соціальної правової держави дозволяє перейти від загальних теоретичних роздумів до побудови чіткої системи її діяльності. Реалізація цієї мети потребує чіткого визначення класифікаційних критеріїв – ознак, що дають змогу віднести ті чи інші функції до конкретної групи та мають різну правову й соціальну природу [91, с.141].

У наукових і практичних цілях функції держави можуть бути класифіковані за широким спектром ознак: часом дії, об'єктом, ступенем значущості, походженням, сферою політичної спрямованості, а також за соціальним значенням державної діяльності та ін. [92, с. 64].

Значна кількість *видів функцій* не є тотожною чисельній *класифікації* (класифікація – це науковий поділ на групи за критеріями, який ми обговорювали в попередньому абзаці). Держава адаптується до викликів через зміну своїх *функцій*, а не через те, що науковці пропонують багато *класифікацій*.

Опрацювання значного масиву наукової та навчальної літератури свідчить про те, що серед дослідників переважає усталена система класифікацій функцій держави. Зокрема, науковий пошук зазвичай базується на диференціації державних функцій за такими ключовими критеріями:

- за формою реалізації владних повноважень (законотворча, виконавча, правоохоронна (судова));
- за сферами суспільного життя (соціальна, економічна, політична та інші);
- за характером державного впливу на суспільні відносини (охоронні, регулятивні);
- за сферами державної діяльності (внутрішні, зовнішні);
- за соціальним значенням державної діяльності (основні та похідні);
- за ступенем відображення інтересів суспільства (орієнтовані на певні соціальні верстви та загальносоціальні);
- за часом дії (постійні, тимчасові);
- залежно від історичного типу (функції рабовласницької держави, функції феодальної держави, функції капіталістичної держави, функції соціалістичної держави).

Замість традиційного огляду від загального до специфічного, ми пропонуємо проаналізувати критерії класифікації функцій держави, орієнтуючись на ті з них, що викликають найбільший практичний інтерес.

За просторовим критерієм (за сферою діяльності). Розподіл функцій держави на внутрішні та зовнішні базується на територіально-просторовій спрямованості державної влади та дозволяє чітко розмежувати вектори державної активності щодо власного населення та міжнародної спільноти [93, с. 585]. До зовнішніх функцій держави традиційно відносять:

- *дипломатичну функцію* (або функція міжнародного співробітництва). Вона полягає у налагодженні та підтримці офіційних відносин із міжнародними партнерами. Її зміст охоплює: участь держави як суб'єкта міжнародного права в мирному врегулюванні конфліктів; формування позитивного міжнародного іміджу; надання підтримки через консульські установи громадянам, які перебувають за кордоном; а також участь у розв'язанні глобальних проблем (подолання бідності, боротьба з тероризмом, пандеміями та ін.) [94, с. 60-61];

- *оборонна функція* реалізується через підтримання постійної бойової готовності та забезпечення недоторканності державного кордону, що виступає

межею просторової дії державного суверенітету й національної юрисдикції. Вона передбачає обмін розвідувальними даними з державами-союзницями та проведення спільних військових навчань. Оборонна функція суворо регламентована не лише національним, а й міжнародним правом (зокрема, Статутом ООН у частині права на самооборону та нормами міжнародного гуманітарного права щодо правил ведення війни) [93, с. 586]. Як зовнішня функція, оборона є засобом збереження держави як суб'єкта міжнародних відносин; без її ефективного виконання держава ризикує втратити свою правосуб'єктність [94, с. 60-61].

З огляду на стрімкий розвиток міжнародних відносин, вітчизняні вчені у своїх дослідженнях додають до вищенаведеного переліку інтеграційну функцію. О. Бандурка у підручнику «Теорії держави і права України» зазначає, що в сучасних умовах до традиційних зовнішніх функцій додається функція інтеграції до світового співтовариства, спрямована на розвиток відносин між державами та їх гармонійне узгодження на міжнародному рівні [95, с. 115].

Інтеграційна функція передбачає системну інтеграцію з міжнародними партнерами шляхом координації спільних ресурсів та добровільного делегування частини повноважень задля вирішення стратегічних завдань. Прикладами реалізації цієї функції є: у сфері політики та економіки – Європейський Союз (ЄС) та Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН); у сфері безпеки – Організація Північноатлантичного договору (НАТО); у сфері торгівлі – Світова організація торгівлі (СОТ). Проте, делегування повноважень цим організаціям не означає втрату суверенітету держави – йдеться, найімовірніше, скоріше про форму реалізації даної функції [93, с. 586].

Зовнішні функції пов'язані з реалізацією завдань на міждержавному рівні, тоді як внутрішні функції характеризують внутрішню політику держави. Як стверджує дослідник В. Мурза, така типологізація є очевидною, адже справді функції держави можуть бути реалізовані або всередині країни, або поза її межами. Однак науковець вважає, що використання цього критерію потребує значних уточнень [5, с. 47]. По-перше, до внутрішніх функцій дослідник відносить: охорону

прав і свобод громадян, права власності та правопорядку, а також соціальну й економічну функції. До зовнішніх функцій – міжнародне співробітництво, дипломатію, захист державного суверенітету та оборона країни [67, с. 47]. Проте В. Мурза стверджує, що такий розподіл функцій на зовнішні і внутрішні набуває все більшої умовності.

Правник Ю. Ведерніков до зовнішніх функцій відносить співпрацю з іншими державами; функцію з підтримки світового правопорядку (держава бере участь у збереженні миру, боротьби з наркобізнесом, тероризмом та ін.); співпрацю у розв'язанні проблем сучасності; захист своїх громадян, які перебувають на території інших держав, через консульські та дипломатичні установи.

Поділяємо зазначене припущення, оскільки в умовах стрімкої глобалізації та воєнних конфліктів, коли більшість країн інтегровані в розгалужену мережу міжнародних зв'язків, внутрішня діяльність держави починає значною мірою залежати від зовнішньополітичних та економічних обставин.

Дослідник І. Доронін також поділяє позицію більшості науковців щодо диференціації функцій держави на зовнішні та внутрішні, зазначаючи, що зміст зовнішньої функції полягає в її поширенні на інші держави. Водночас неоднозначність інтерпретації сутності функцій науковцями залишається дискусійною і була характерною для наукових розвідок минулого століття [96, с. 71-72].

З позиції науковця В. Сухоноса, зовнішні функції забезпечують зовнішню політику держави: військову, гуманітарну та дипломатичну, надання всебічної допомоги іншим країнам та підтримки світового правопорядку [97, с. 160].

Правник І. Доронін стверджує, що формулювання функцій держави, успадковані з радянських часів, залишаються надто розпливчастими. Зокрема він виділяє функцію забезпечення миру та підтримки світового правопорядку й стверджує, що даний напрям традиційно виокремлюють як самостійний, паралельно з оборонною функцією [96, с. 71-72]. Однак такий поділ породжує логічну суперечність: у ситуації збройної агресії зміст поняття «забезпечення

миру» стає неоднозначним, адже захист суверенітету вимагає не лише дипломатичних зусиль, а й активної збройної відсічі.

У національному праві, особливо в умовах правового режиму воєнного стану, вищезазначена теоретична суперечність розв'язується через пріоритетність оборонної функції, яка стає фундаментом для всіх інших напрямів діяльності держави. Згідно з ч. 2 ст. 17 Конституції України, захист суверенітету та територіальної цілісності держави, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішою функцією держави та справою всього Українського народу [18].

У цьому контексті ідея, свого часу викладена Т. Гоббсом, про те, що метою держави є забезпечення безпеки, а потреба людини в державі зумовлена необхідністю примусу, оскільки безпека не гарантується природним правом, залишається повністю актуальною [98, с. 46]. Оборона, таким чином, набуває ознак абсолютної внутрішньої функції, яка визначає межі та зміст економічної, соціальної та правоохоронної діяльності в умовах екзистенційної загрози.

Відтак традиційне виокремлення захисту країни виключно як зовнішнього напрямку діяльності є дискусійним. Сучасні безпекові виклики доводять, що обороноздатність є передусім результатом внутрішньої життєдіяльності держави: мобілізації національної економіки, розвитку військово-промислового комплексу та згуртування громадянського суспільства.

Саме тому аналіз внутрішніх функцій держави має ґрунтуватися на розумінні їх як системи, що регулює суспільні відносини задля стабільного розвитку країни. У науковій літературі цей напрям традиційно деталізують за сферами суспільного життя. Зокрема, В. Сухонос відносить до внутрішніх функцій політичну, економічну, соціальну, екологічну, охоронну, культурно-просвітницьку [97, с. 157].

Проте зважаючи на наведену вище безпекову парадигму, ми вважаємо за доцільне доповнити цей перелік *функцією оборони*. У нинішніх реаліях вона виступає внутрішньою передумовою для реалізації всіх інших напрямів – від соціального захисту до економічного розвитку – оскільки без належного

безпекового підґрунтя функціонування будь-яких внутрішніх інститутів стає неможливим .

Зазначену вище позицію підсилює підхід Д. Тихомирова, який стверджує, що у сучасному світі оборонна функція залишається однією з найважливіших і найскладніших сфер державного управління. Її роль полягає у захисті територіальної цілісності, суверенітету та безпеки населення не лише від зовнішніх, а й від внутрішніх загроз [99, с. 4]. Науковець зауважує, що ця функція зазнала значних змін: сьогодні вона включає розвиток військово-промислового комплексу та активну цифрову складову.

Зокрема, одним із ключових аспектів сучасної оборони є кібербезпека. У цифрову епоху, коли загроза кібератак на об'єкти інфраструктури та урядові системи стала критичною, оборонна діяльність держави дедалі активніше інтегрується у її внутрішній простір. Відповідно створюються спеціалізовані підрозділи для захисту інформаційних мереж від хакерських атак і шпигунства, що є прямим підтвердженням того, що у звичних умовах держава забезпечує безперервну діяльність владних інституцій та дбає про кіберпростір і загальну захищеність суспільства [93, с. 587-588].

Водночас, перехід від прихованих загроз до фази активних бойових дій докорінно змінює пріоритети. В умовах воєнного стану держава вибудовує механізм для збройної відсічі державі-агресору, що включає ліквідацію загрози, масштабну мобілізацію людського потенціалу, переведення національної промисловості на військові рейки та розгортання територіальної оборони.

За таких обставин оборонна функція остаточно утверджується як екзистенційний фундамент держави. Якщо в умовах відносного миру кібербезпека лише підтримує стабільність систем, то в умовах повномасштабної війни активна оборона на полі бою стає єдиною гарантією збереження державного механізму як такого. Це ще раз підтверджує обґрунтовану нами тезу: оборона є не просто «зовнішнім» напрямом, а насамперед першочерговою внутрішньою функцією, без фізичної реалізації якої будь-які інші державні зусилля – від соціальних виплат до

правоохоронної діяльності – втрачають матеріальну основу і простір для свого здійснення [93, с. 588].

Лише за наявності такого оборонного базису держава отримує можливість ефективно реалізовувати свої завдання у конкретних галузях суспільної життєдіяльності, де ключовими традиційно вважаються політичний та економічний напрями. Зокрема, *в політичній сфері* діяльність держави зосереджена на забезпеченні конституційного ладу та політичної стабільності, що включає створення механізмів для реалізації прав та свобод людини. Своєю чергою, *в економічній сфері* завданням держави є визначення оптимальних меж державного втручання, що дозволяє зберегти ринкові механізми та підвищити рівень соціальної ефективності економіки [97, с. 157].

Соціальна функція спрямована на забезпечення гідного рівня життя, захист вразливих верств населення. Держава бере на себе обов'язки з розвитку систем охорони здоров'я, освіти, пенсійного забезпечення та страхування тощо. Дослідник В. Венцель вважає, що соціальна функція держави покликана забезпечити право кожного на свободу трудової діяльності, належні та безпечні умови праці, соціальне забезпечення, державну підтримку соціально вразливих верств населення й низькоконкурентних на ринку праці соціальних груп [100, с. 17].

Ідеологічна або культурно-просвітницька функція орієнтована на консолідацію суспільства через підтримку національної культури, мови, розвиток науки та формування ціннісних орієнтирів, що є критично важливим для збереження державної ідентичності [93, с. 588].

В межах екологічної функції створюються умови для охорони та раціонального використання природних ресурсів, збереження навколишнього середовища [97, с. 158], а також вживаються заходи для покращення екологічної ситуації в сучасному світі [10, с. 14].

У сучасній теорії держави перелік внутрішніх функцій традиційно очолює *правоохоронна функція*, оскільки саме вона є фундаментом для стабільності суспільства, гарантуючи захист конституційного ладу, прав і свобод людини, а також підтримання екологічної безпеки. Проте нині зміст цієї функції суттєво

трансформується й виходить за межі внутрішньодержавного рівня, оскільки ефективна боротьба зі злочинністю потребує активного міжнародного співробітництва. Це зумовлено тим, що загрози законності та правопорядку (як-от кіберзлочинність, транснаціональний тероризм чи екологічні катастрофи) виходять за межі кордонів однієї держави [93, с. 589].

Таким чином, правоохоронна функція стає взаємозумовленою: держава вже не може ефективно забезпечувати внутрішній порядок без тісної взаємодії з міжнародними структурами та відомствами інших країн. Це ще раз підтверджує тезу про те, що поділ функцій на внутрішні та зовнішні сьогодні стає більш умовним, адже національна безпека тепер є невід'ємною частиною глобальної системи безпеки.

На підтвердження цієї тези доцільно навести думку М. Дзевелюк, яка у своєму дисертаційному дослідженні зауважує, що розмитість меж між внутрішніми та зовнішніми функціями зумовлена відсутністю єдиної номенклатури державних функцій. По-перше, неможливо сформуванати вичерпний перелік усіх напрямів держави, які можна було б розподілити за тими чи іншими критеріями, зокрема й за критерієм спрямованості діяльності держави. По-друге, в умовах інтенсивної глобалізації такий поділ стає умовним. Глибока інтеграція країн у глобальні мережі впливає на економічні стандарти та суспільні цінності, через що внутрішня політика держав тепер прямо детермінована зовнішніми обставинами [60, с. 71].

Така позиція є цілком обґрунтованою. Традиційний поділ державних функцій на внутрішні та зовнішні у сучасних реаліях поступово втрачає свою актуальність. Сьогодні практично неможливо виокремити напрям діяльності, який мав би суто локальний характер. Навіть правоохоронна сфера, яка класично вважалася внутрішньою, нині жорстко регламентована міжнародними стандартами та зумовлена боротьбою з транснаціональною злочинністю [101, с. 30]. Це дозволяє стверджувати, що будь-яка державна функція поєднує в собі як внутрішній, так і зовнішній аспекти.

У цьому контексті наукова спільнота дедалі частіше розглядає ідею існування єдиної генеральної функції держави – забезпечення життєдіяльності громадянського

суспільства. Вона охоплює створення базових умов людського існування: від екологічної безпеки та охорони здоров'я до забезпечення соціально-культурних прав, економічних свобод і реальної участі громадян в управлінні державними справами [102, с.108].

Варто визнати, що ідея «генеральної функції» є спробою подолати застарілі класифікації (зокрема, умовний поділ на внутрішню та зовнішню сфери). Однак у цьому підході криється методологічний парадокс: намагання відмовитися від поділу функцій неминуче змушує дослідників створювати розгалужену систему підфункцій. Це зрештою повертає наукову дискусію до необхідності тієї самої класифікації, від якої намагалися відійти, але в ще більш заплутаному та громіздкому вигляді.

На противагу таким складним теоретичним конструкціям, класичний поділ функцій за принципом гілок влади виглядає значно зрозумілішим, хоча й він не позбавлений певних суперечностей.

Попри усталеність класифікації функцій за принципом поділу влади, такий підхід викликає чимало запитань серед науковців. О. Лоцихін зазначає, що виокремлення законодавчої, управлінської та судової функцій є визнаною конституційною практикою сучасних держав [103, с. 265].

Проте низка дослідників вказує на методологічну неточність такої типізації. Зокрема, О. Джураєва слушно зауважує, що в цьому випадку йдеться більше про форми реалізації державних функцій або діяльність окремих гілок влади, аніж про змістовну характеристику функцій держави як цілісного організму [91, с.142]. Таким чином, критерій поділу влади підмінює сутність державної діяльності інструментами її здійснення, що звужує розуміння соціального призначення держави до суто механічного виконання управлінських процедур.

У сучасній науковій літературі загальноновизнаним вважається поділ *функцій держави за соціальною важливістю* (в деяких джерелах зустрічаємо формулювання «за соціальним значенням державної діяльності») – *на основні й неосновні (похідні)*. Основні функції охоплюють пріоритетні напрями діяльності, спрямовані на реалізацію стратегічних завдань і цілей держави на певному етапі її розвитку.

Натомість неосновні функції мають прикладний характер і пов'язані з вирішенням локальних чи допоміжних завдань у конкретних сферах суспільного життя.

До прибічників класифікації функцій держави на основні та неосновні належить М. Черноголовкін. На його думку, основні функції охоплюють комплекс однорідних напрямів діяльності держави, а до неосновних – такі, що охоплюють більш вузькі напрями діяльності держави та виступають складовими частинами основних функцій [67, с. 46]. Водночас В. В. Мурза зауважує, що цей підхід сформований ще в 70-х роках минулого століття і він суперечить логіці класифікації, оскільки її елементи мають бути взаємовиключними. До того ж, такий підхід перекреслює одну з найважливіших властивостей функцій держави – її цілісність [67, с. 46].

Намагаючись уникнути зазначених помилок, вчені пропонують вживати замість визначення «неосновні» термін «окремі». Вони зауважують, що оскільки основні функції реалізуються через окремі, а ті, своєю чергою, тісно пов'язані з основними, їм підпорядковані й виступають засобом їх реалізації, тому називати їх «неосновними» є помилкою.

Розвиваючи дискусію щодо термінологічної точності, О. Джураєва пропонує власний погляд на це питання. Вона зауважує: якщо основні функції держави охоплюють і групують за найбільш важливими напрямами державного впливу на суспільні відносини безліч інших її функцій, іменованих неосновними (або, як зазначає дослідниця, додатковими), то останні, будучи їхньою складовою частиною, доповнюють основні функції. Вони становлять напрями діяльності держави щодо реалізації завдань у конкретній і в цьому сенсі вужчій сфері суспільного життя. Наприклад, у складі функції оборони можна виділити низку допоміжних, а саме: зміцнення збройних сил, розвиток науково-технічного прогресу для їхнього розгортання, цивільного захисту тощо [91, с. 143].

Водночас дослідниця наголошує на відносності поняття «неосновні функції», вважаючи його використання доцільним лише як інструменту для розмежування вузьких напрямів діяльності та масштабніших функцій держави.

Натомість В. Мурза вважає помилкою заміну терміна «неосновні» на «окремі». Свою позицію він обґрунтовує тим, що основні функції втілюються саме через неосновні, які перебувають у стані підпорядкованості та слугують інструментом реалізації стратегічних завдань держави [67, с. 46].

Тож подібне розмежування є дискусійним, оскільки виокремлення будь-яких «окремих» чи «додаткових» функцій загально суперечить сутності поняття функцій держави. Останні за своєю природою охоплюють саме основні (головні або стратегічні) напрями її діяльності, тому додатково розділяти їх у межах цієї класифікації є недоцільним.

Окрім розподілу функцій за ступенем важливості, пріоритетне місце посідає класифікація *за об'єктами впливу на суспільні відносини (або за сферами суспільного життя)*. В її основі лежить поділ державної діяльності на окремі сфери, у межах яких держава втілює своє соціальне призначення. За такого підходу функції розглядаються як ключові вектори реалізації державних завдань, що відображають соціальне призначення держави в різних царинах суспільного життя. Попри відсутність жорсткої ієрархії функцій держави, вони є взаємозалежними та критично необхідними для її існування. До цього критерію традиційно відносять: політичну, економічну, соціальну, культурну, екологічну, а також оборонну функції.

У сучасній науковій літературі домінує підхід, згідно з яким центральне місце в системі внутрішніх функцій посідає саме *політична функція*. Вона є фундаментальною основою для всіх інших напрямів державної діяльності, оскільки саме в її межах формується політичний курс, визначаються стратегічні цілі розвитку суспільства та здійснюється легітимація державної влади, без чого реалізація економічних, соціальних чи оборонних завдань була б неможливою.

Зокрема, аналіз позиції У. Кузенка дозволяє глибше зрозуміти ієрархію державних пріоритетів. Політична функція держави насамперед спрямована на створення демократичного суспільства та забезпечення його єдності як цілісного соціального організму [104, с. 24]. Вона визначає стратегічні пріоритети, адже без їхнього чіткого курсу виконання економічної чи соціальної функції буде неефективним. Дослідник зазначає: характеризуючи політичну діяльність держави,

варто наголосити, що всі її функції мають політичний характер. У сфері політичних відносин функціонує розгалужена система інститутів та органів, через які державна влада безпосередньо впливає на суспільні відносини і насамперед на забезпечення демократії, тобто реальної влади народу [104, с. 24].

Ключовою думкою дослідника У. Кузенка є те, що політична функція не просто стоїть в одному ряду з іншими, а є всеосяжною («усі функції держави мають політичний характер»).

Водночас всеосяжний характер політичної діяльності держави зумовлює необхідність її адаптації до мінливих суспільних обставин. Саме на цьому аспекті акцентує увагу С. Гайду, вказуючи на нерівнозначність державних функцій у ті чи інші періоди розвитку суспільства. Науковець стверджує, що політична функція держави охоплює як внутрішній, так і зовнішній зміст. Зокрема, внутрішньополітичний аспект спрямований на розробку стратегічного курсу, створення умов для розвитку демократії, гарантування прав громадян на вільну політичну діяльність, а також охорону конституційного ладу. При цьому внутрішня політика має узгоджуватися з міжнародною обстановкою [105, с. 5]. Водночас зовнішньополітична діяльність безпосередньо впливає на розв'язання внутрішніх завдань: без забезпечення національної безпеки, підтримання світового правопорядку та запобігання глобальним загрозам (військовим, екологічним, ядерним) неможливо досягти належного рівня економічного чи соціального розвитку. Дослідник слушно зауважує, що функції держави не є статичними чи рівнозначними – їхня роль і специфіка змінюються залежно від умов реалізації (мирний час чи період воєнних конфліктів). Отже, ключовою метою політичної функції є комплексне забезпечення державної та національної безпеки [105, с. 5].

Зазначений акцент на безпековому аспекті узгоджується з позицією О. Лемак, яка розглядає національну безпеку як невід'ємну складову політичної функції та фундаментальне завдання держави, що стоїть в одному ряду з підтриманням стабільності й розвитком народовладдя [106, с. 67].

Подальший розвиток вищевказаної думки у контексті сучасних викликів знаходимо у працях А. Марущака. Дослідник вважає, що в умовах воєнного стану

політична функція трансформується у стратегію національної безпеки, яка охоплює не лише мобілізацію ресурсів, а й гуманітарний складник: консолідацію суспільства та формування патріотичного духу [107, с. 44]. Спираючись на ці наукові підходи, можна стверджувати, що за умов діючого правового режиму воєнного стану практична реалізація політичної функції відбувається за такими напрямками:

1. Централізація влади: перехід ключових рішень до Ставки Верховного Головнокомандувача й Ради національної безпеки та оборони, які стають центрами прийняття стратегічних рішень.

2. Зовнішня політика підпорядкована внутрішнім потребам щодо отримання військової та фінансової допомоги, міжнародної ізоляції країни-агресора та ін.

3. Правові обмеження: накладення тимчасової заборони на проведення виборів та мітингів в інтересах державної безпеки.

4. Інформаційна політика: державний контроль над інформаційним простором для запобігання дестабілізації та протидії дезінформації, що реалізуються через механізм «Єдиних новин» та заходів Ради національної безпеки та оборони з протидії ІПСО (інформаційно-психологічна спеціальна операція) [108, с. 135].

5. Демографічна політика: реалізація заходів щодо повернення українських громадян додому як критичного чинника подолання депопуляції та забезпечення майбутнього економічного зростання України (з цією метою Кабінет Міністрів України ухвалив Стратегію демографічного розвитку України на період до 2040 року, розпорядження від 30 вересня 2024 № 922-р) [109].

Таким чином, якщо політична функція через забезпечення національної безпеки та стабільності створює фундаментальні передумови для існування держави, то безпосередній зміст її розвитку та життєздатності реалізується через *економічну функцію*. У контексті сучасного вітчизняного державотворення це завдання набуває стратегічної ваги, оскільки передбачає не лише підтримку наявних процесів, а й докорінну трансформацію економічної моделі в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Реалізація економічної функції держави охоплює широкий спектр практичних напрямів, що забезпечують функціонування народногосподарського комплексу. До них традиційно відносять:

- державне регулювання ринкових процесів та встановлення правових «правил гри»;
- бюджетно-податкову та монетарну політику;
- підтримку добросовісної конкуренції та обмеження монополізму;
- стимулювання інвестиційної та інноваційної активності;
- управління об'єктами державної власності та забезпечення економічної безпеки.

Особливе місце в цій структурі посідає забезпечення економічної безпеки, оскільки стабільний розвиток неможливий без захисту національних інтересів від внутрішніх і зовнішніх дестабілізуючих чинників. У цьому контексті ґрунтовним є підхід О. Правдивця, який пропонує відійти від трактування економічної безпеки лише як певного «стану». Спираючись на положення Конституції України, автор обґрунтовує, що економічну безпеку слід розглядати як вищу функцію держави, тобто динамічний процес та сукупність послідовних дій, спрямованих на досягнення конкретного результату. За такого підходу економічна безпека постає як цілеспрямована діяльність системи адміністративних органів та правових норм, що забезпечують стійкість національного господарства [110, с. 41-42].

Саме цей багатогранний зміст зумовлює складність теоретичного осмислення даної функції. Зокрема, з позиції Ю. Ведернікова, економічна функція розглядається передусім як комплексний напрям діяльності державних органів, спрямований на перехід від планової до ринкової моделі та подальшого розвитку виробничих сил і виробничих відносин на основних засадах ринку та добросовісної конкуренції [94, с. 62].

Визначене Ю. Ведерніковим змістовне наповнення економічної функції дозволяє виокремити її серед інших напрямів державної діяльності за критерієм об'єкта впливу. Якщо загальна мета держави полягає в забезпеченні стабільності, то

економічна функція має специфічну спрямованість на врегулювання фінансово-економічного середовища.

Розвиваючи думку про перехідний характер економічних процесів, варто зауважити, що специфіка цієї діяльності полягає в її чіткій об'єктній спрямованості. Зокрема, за переконанням Т. Романової та С. Романова, цей напрям відрізняється від інших передусім масштабами координації господарських відносин [111, с. 41]. Такий підхід дозволяє розглядати державу як цілісне соціальне утворення, що реалізує свою сутність через два вектори – внутрішній та зовнішній. При цьому економічна функція, поряд із соціальною та політичною, складає фундаментальний внутрішній вектор діяльності. Важливою характеристикою цієї системи є її адаптивність: пріоритетність функцій не є незмінною, а визначається динамічно, залежно від умов та потреб середовища, в якому функціонує держава.

Теза про поділ державної діяльності на внутрішній та зовнішній вектори знаходить своє логічне продовження та поглиблення у працях А. Гриценка. Якщо Т. Романова та С. Романов визначають загальну спрямованість функцій, то А. Гриченко акцентує на тому, що в сучасних умовах саме глобалізація докорінно змінює характер цієї спрямованості. Автор обґрунтовує, що розрізнення внутрішніх і зовнішніх економічних функцій є не просто формальним, а змістовним: у внутрішній сфері держава діє як представник інтересів суспільства щодо власних громадян, тоді як її зовнішня діяльність є похідною від національних інтересів. Проте визначальною рисою сучасності стає розмивання меж між цими векторами під впливом глобалізаційних процесів. У такому контексті зовнішні відносини інтегруються у внутрішню сферу, що зумовлює появу нових векторів функціонування національної економіки [112, с. 8].

Саме це розмивання меж між внутрішнім і зовнішнім набуває критичного значення в умовах воєнного стану, коли економічна функція держави трансформується з моделі «вільного ринку» в модель «економіки виживання». Сьогодні національні інтереси на зовнішній арені (залучення допомоги, санкційний тиск, експортні коридори та ін.) стають невід'ємною частиною внутрішнього

виживання. Замість стратегій на десятиліття держава фокусується на негайній підтримці бізнесу та його адаптації до умов воєнного стану.

Наразі економічна функція держави втілюється через:

1. Надання фінансової підтримки, грантів та доступних кредитів для забезпечення життєздатності бізнесу.

2. Релокацію підприємств із прифронтових територій у безпечні регіони України з метою збереження їхніх активів.

3. Стимулювання попиту на товари вітчизняного виробництва через впровадження кешбек-програм.

4. Забезпечення (завдяки дипломатичній роботі) функціонування «зернового коридору» та скасування мит і квот на українські товари в країнах Європи.

5. Інтеграцію економічної та оборонної функцій, де держава виступає замовником у оборонних підприємств, стимулюючи розвиток технологічного сектору (виготовлення дронів, систем РЕБ та боєприпасів).

Отже, економічна функція – це не просто набір формальних правил, а щоденна діяльність держави з підтримки ринку та захисту національних інтересів. Вона є надійним фундаментом, який створює необхідні ресурси для життєдіяльності країни. Проте важливо розуміти: сильна економіка не є кінцевою метою держави. Вона становить лише засіб для досягнення головного результату – гідного рівня життя людей. В умовах воєнного стану цей гуманістичний аспект економічної функції набуває особливої гостроти. Сьогодні спроможність держави адаптувати економіку до екстремальних викликів – від релокації підприємств до підтримки оборонного сектору – є єдиним способом забезпечити не лише гідний рівень життя, а й фізичну безпеку громадян.

Тому саме стабільність економічної системи та наповнення бюджету дозволяють державі повноцінно реалізовувати свій наступний за пріоритетністю вектор – соціальну функцію. Остання постає як основний напрям діяльності держави, що полягає у створенні умов для гідного життя та вільного розвитку людини, забезпеченні соціальної справедливості й гармонізації суспільних відносин.

Саме за умов нормальної діяльності державного механізму роль вказаної вище функції не обмежується лише підтримкою соціально вразливих категорій громадян, вона трансформується у важливий інструмент формування середовища для всебічного самовираження особистості. Тоді держава фокусується на створенні умов для реалізації духовних, культурних та творчих запитів індивіда. У цьому контексті до основних напрямів реалізації соціальної функції держави в мирний час слід віднести:

- *забезпечення права на гідний рівень життя* – через встановлення державних соціальних стандартів: прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, створення умов для підвищення громадянами свого добробуту;

- *адресну підтримку та розвиток інклюзивного середовища* – створення дієвої моделі допомоги особам, які потребують особливої уваги (людям із обмеженими можливостями, дітям-сиротам, ветеранам та особам літнього віку);

- *модернізацію медичної сфери* – включає забезпечення доступності медичних послуг, впровадження превентивних заходів та підтримку ментального добробуту;

- *забезпечення соціально-економічної стабільності та екологічної безпеки*, що включає боротьбу з безробіттям, гарантування безпечних умов праці, виплату пенсійного забезпечення у разі втрати працездатності або досягнення похилого віку, а також реалізацію права на безпечне для життя і здоров'я середовище;

- *розвиток освіти, науки та культури* – доступність безоплатної освіти, підтримку наукових досліджень й збереження культурної спадщини;

- *цифрову трансформацію соціальних послуг* – полягає у впровадженні електронних сервісів та платформ для якісного надання соціального послуг без зайвого бюрократизму.

Аналіз наукових підходів до розуміння соціальної функції держави дозволяє розглядати її як складне, багатоаспектне явище, що перебуває у стані постійної трансформації.

Логічно дослідження доцільно продовжити висвітленням генезису та динамічної природи цієї функції. Як зазначає Д. Севрюков, соціальна функція є

«історично обумовленим та національно-культурно детермінованим напрямом діяльності» [113, с. 298]. Цю думку розвиває А. Краковська, підкреслюючи, що напрями соціальної діяльності держави завжди розвивалися «в унісон зі змінами стану суспільства». На переконання вченої, ця функція має динамічне спрямування: держава постійно реагує на вплив середовища, запроваджуючи нові види діяльності або відмовляючись від застарілих аспектів [114, с. 121].

Переходячи від питання динаміки до мети такої діяльності, варто звернути увагу на позицію В. Венцеля. Дослідник акцентує, що першочерговою передумовою функції є суспільне завдання щодо «постійного поліпшення добробуту всіх і кожного». При цьому наголошується, що соціальний прогрес нерозривно пов'язаний з економічним розвитком та правопорядком, що надає всій діяльності сучасної держави винятково соціальної спрямованості [115, с. 9].

Сучасний етап розвитку, за визначенням В. Купрійчука та В. Венцеля, перемістив соціальну функцію в «епіцентр уваги держави». В умовах глобальних викликів її зміст виходить за межі простої допомоги вразливим верствам і зосереджується на створенні умов для «гармонійного всебічного розвитку людини», реалізації її творчих та духовних потреб [116, с. 107].

Таку багатовекторність підтримує і С. Горбатюк, зазначаючи, що сучасна соціальна функція охоплює сфери освіти, науки та культури. На думку дослідника, об'єктивні зміни в суспільстві формують запит на «соціогуманітарну безпеку на якісно новому рівні», що фактично змінює саму філософію соціальної держави [117, с. 87].

Підсумовуючи вищевикладене щодо змістовного наповнення соціальної функції на межі століть, Д. Севрюков вказує на перехід до концепції «повного соціального громадянства», що включає інклюзію та екологічну безпеку [118, с. 299]. Проте, як зауважують В. Купрійчук та В. Венцель, кінцевим призначенням держави у цьому контексті є не лише розподіл благ, а й формування таких суспільних взаємовідносин, що забезпечують взаємопорозуміння, співпрацю і неконфліктне співіснування всіх соціальних груп [116, с. 111]. Важливою при цьому є теза А. Краковської про необхідність переформатування відносин між державою і

громадянами в напрямі посилення колаборації у вирішенні соціальних питань, що відповідає сучасним тенденціям технологічного та гуманітарного розвитку [114, с. 121].

Проте війна стає справжнім іспитом для цих ідей. У такий час співпраця держави та громадян, на якій наголошують дослідники, стає вже не просто теорією, а питанням виживання країни. Відтак попри те, що нами було проаналізовано механізми реалізації соціальної функції в умовах стабільного розвитку держави, слід наголосити на трансформації змісту цієї функції під час дії правового режиму воєнного стану.

Якщо в умовах стабільності соціальна функція спрямована на підвищення якості життя, то під час воєнного стану вона зужується забезпечення виживання та критично необхідного рівня життєдіяльності.

Під впливом збройної агресії російської федерації проти України змістовне наповнення соціальної функції зазнало змін, що зумовило виокремлення таких її підвидів та напрямів:

1. **Соціальний захист.** У мирний час цей напрям орієнтований на підтримку осіб з обмеженими можливостями, дітей-сиріт та сімей, що перебувають у складних життєвих обставинах. У воєнний період об'єктний склад функції розширюється за рахунок нових категорій суб'єктів: внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців та членів їхніх сімей, осіб, які звільнені з військової служби, а також осіб, які втратили житло внаслідок бойових дій.

Розгляд наукових підходів дозволяє глибше зрозуміти правову природу соціальних гарантій та з'ясувати, як саме дослідники інтерпретують баланс між обов'язком громадянина щодо захисту Вітчизни та зустрічним обов'язком держави щодо його соціальної підтримки. Як зазначають Р. Гринько, А. Мота та С. Петриченко, специфіка захисту цієї категорії осіб зумовлена свідомим обмеженням їхніх конституційних прав і свобод заради виконання обов'язку перед державою в частині захисту Вітчизни, її територіальної цілісності та незалежності. Соціальні гарантії тут виступають превентивним інструментом мінімізації

професійних ризиків та єдиним законним джерелом фінансового забезпечення військовослужбовця [119, с. 164].

Ю. Івчук акцентує, що в умовах правового режиму воєнного стану окрім військовослужбовців соціально захищеними з боку держави відповідно до чинного законодавства вважаються також члени їхніх сімей, які у зв'язку із особливим правовим статусом мають низку пільг [11, с. 104].

А. Сидоренко виокремлює системні ознаки захисту родичів військових: від наявності спеціального законодавства до врахування специфічних юридичних фактів, що стають підставою для виникнення права на матеріальне забезпечення та державні гарантії [11, с. 104].

Узагальнюючи наведені наукові підходи та враховуючи сучасні реалії, під функцією соціального захисту пропонуємо розуміти зумовлений безпековими викликами напрям соціальної функції держави, що полягає у законодавчому закріпленні та практичній реалізації системи пільг, матеріального забезпечення та компенсацій для вразливих верств населення, військовослужбовців та членів їхніх сімей, з метою нівелювання негативних наслідків збройної агресії та збереження людського потенціалу.

2. Реабілітаційна функція у сучасних умовах трансформується з допоміжного медичного елемента в комплексну державну стратегію реінтеграції особи. Слід зауважити, що в умовах правового режиму воєнного стану дослідження даної функції потребує окремої уваги науковців. Зміст цієї функції охоплює:

- *фізичну реабілітацію та протезування*: інституціоналізація зобов'язань держави щодо відновлення втрачених функцій організму через забезпечення високотехнологічної допомоги та тривалого супроводу [95];

- *психологічну адаптацію*: відновлення ментального здоров'я комбатантів та цивільного населення, спрямоване на подолання посттравматичних стресових розладів [95];

- *інклюзивний розвиток*: формування безбар'єрного архітектурного, правового та інформаційного простору для забезпечення рівних прав осіб з обмеженими можливостями;

Окремим вектором соціального захисту виступає медична та психологічна реабілітація військовослужбовців, що постраждали внаслідок бойових дій. Цей напрям базується на принципі безперервності: процес відновлення починається з першої медичної допомоги на полі бою, що закладає фундамент для подальшого конструктивного впливу на психічний стан [120].

У межах цієї функції соціальний захист реалізується через комплекс медикаментозної терапії, фізіотерапії та забезпечення базових потреб (харчування, гігієна й ін.), що в сукупності «відкриває двері» для глибокої психотерапії. Науково підтверджено, що така системна реабілітаційна модель дозволяє відновити працездатність 80–85% осіб, повертаючи їх до повноцінного функціонування в суспільстві та військовій службі [121, с. 153].

Науковці визначають складну ієрархію завдань психологічної допомоги, яка включає не лише нормалізацію стану, а й примирення з новим «Я-образом» (особливо при важких пораненнях), самоідентифікацію та пошук нових сенсів життя. Фахівці з питань військових конфліктів акцентують увагу на психологічній реабілітації, якої потребують майже всі учасники бойових дій [122, с. 53-54].

3. Функція із забезпечення житлом. Відбувається зміщення акцентів від стимулювання ринку іпотечного кредитування до формування фондів тимчасового житла та впровадження нормативно-правових механізмів компенсації за майно, пошкоджене або зруйноване внаслідок збройної агресії чи тимчасової окупації. Так, у випадку пошкодження або знищення житла діє програма «єВідновлення». В межах цієї програми держава виділяє кошти для відновлення пошкодженого житла, а у випадку повного знищення майна надаються сертифікати для купівлі або будівництва нової нерухомості, а для внутрішньо переміщених осіб, нерухомість яких залишилась на тимчасово окупованій території, видаються житлові ваучери [123].

Розглянуті вище аспекти соціального захисту, від медичної реабілітації до програми «єВідновлення», наочно демонструють, що в сучасних умовах оборонна функція фактично зливається із соціальною сферою суспільного життя. Це свідчить про те, що оборона держави сьогодні не обмежується лише фронтом, а охоплює весь

внутрішній простір країни через правовий режим воєнного стану. Відтак аналіз соціальних підвидів логічно підводить нас до розгляду оборонної функції як цілісної системи, де внутрішня стабільність є невід'ємною умовою зовнішньої незламності.

Розглядаючи оборонну функцію як внутрішню (за сферою державної діяльності), прослідковуємо її безпосередній прояв у соціальній сфері суспільного життя через адаптацію медицини й житлових програм та ін., в економічній – через мобілізацію промисловості, у політичній – через правовий режим воєнного стану. Таке поєднання критеріїв дозволяє стверджувати, що сучасна оборона – це не лише мілітарний захист кордонів, а комплексна трансформація державного устрою.

В умовах правового режиму воєнного стану в Україні оборонна функція держави набуває всеосяжного характеру та реалізується через такі ключові механізми:

1. Запровадження особливого порядку діяльності органів влади, обмеження певних конституційних прав і свобод громадян задля забезпечення державної безпеки, а також передача частини повноважень від цивільних органів до військових адміністрацій, які забезпечують правопорядок та безпеку на місцях (ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану») [124]. Військові адміністрації є ключовим інструментом реалізації оборонної функції на місцях, оскільки вони поєднують у собі ознаки військового управління та цивільного адміністрування. Їхні повноваження в межах правового режиму воєнного стану включають:

- встановлення заходів правового режиму воєнного стану, таких як комендантська година, особливий режим в'їзду та виїзду, а також перевірка документів і огляд речей;

- сприяння організації призову військовозобов'язаних, бронювання працівників за підприємствами та координація діяльності територіальних центрів комплектування [125];

- запровадження трудової повинності для працездатних осіб, використання потужностей підприємств усіх форм власності для потреб оборони та здійснення, у виняткових випадках, примусового відчуження майна [126];

- організація евакуації населення з небезпечних зон, будівництво та утримання захисних споруд (укриттів), а також координація ліквідації наслідків обстрілів [127];

- управління місцевими фінансами в умовах війни, що дозволяє оперативно спрямовувати кошти громад на закупівлю засобів захисту, техніки для територіальної оборони та підтримки критичної інфраструктури [128].

2. Мобілізаційне розгортання – переведення національної економіки, державних інститутів та ресурсів на роботу в режимі «все для фронту», що включає як людський ресурс, так і потужності військово-промислового комплексу [125].

3. Цивільний захист та територіальну оборону – створення системи захисту критичної інфраструктури та залучення місцевого населення до охорони правопорядку всередині громад [129].

4. Економічну стабілізацію – державне замовлення на оборонну продукцію, перерозподіл бюджету на користь сектору безпеки та реалізацію програм підтримки внутрішньо переміщених осіб.

5. Інформаційно-ідеологічний захист та цифровізацію оборони – забезпечення кібербезпеки державних реєстрів, протидія дезінформації та впровадження інноваційних технологій (наприклад, систем ситуаційної обізнаності) у цивільне та військове управління для підвищення швидкості реакції на загрози [130], [131].

Оцінюючи характер вище перерахованих змін, О. Глущенко зауважує, що в умовах воєнного стану національна безпека набуває значної динаміки, а адекватно реагувати на виклики може лише гнучкий та функціональний механізм правового регулювання. Науковець наголошує на необхідності знаходження балансу між обороноздатністю та дотриманням конституційних прав і свобод, оскільки держава має одночасно забезпечувати як захист від зовнішнього ворога, так і внутрішній правопорядок й соціальну функцію [132, с. 71].

Проте на практиці пошук цього балансу зіштовхується з суттєвими труднощами, особливо в питаннях кадрового забезпечення оборони. Як стверджує В. Кузнецов, функція оборони охоплює всю систему державних заходів щодо

зміцнення обороноздатності держави, підтримання бойової потужності Збройних Сил України як у мирний, так і в період правового режиму воєнного стану.

Так, одним із викликів для національної безпеки держави науковець вважає проведення справедливої та ефективної мобілізаційної політики. Він наголошує, що зміст сучасної національної мобілізаційної політики не відповідає вказаним принципам, визначеним у ч. 2 ст. 3 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року [125]. Про це свідчить наявний дефіцит якісно підготовленого та фізично придатного особового складу Сил оборони України. Вчений звертає увагу на ряд проблем: представники влади визнають, що серед таких причин невдалої мобілізаційної політики окреме місце займають явно незаконна діяльність окремих представників як територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки, так і військово-лікарських комісій. В той же час, і військове керівництво держави заявляє про незадовільну діяльність територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки [133, с. 24-25].

Позиція В. Кузнецова знаходить підтвердження у нещодавній масштабній реформі мобілізаційного законодавства, яка стала спробою держави подолати згаданий кризовий стан. Зокрема, для розв'язання проблем, на які вказує правник, було впроваджено такі кроки:

- запуск електронного реєстру «Оберіг» та застосунку «Резерв+» покликаний мінімізувати корупційні ризики та суб'єктивний людський фактор у роботі ТЦК, що прямо корелює із зауваженнями автора щодо незаконної діяльності окремих представників системи;

- запровадження принципу «гроші за пацієнтом» та переведення оглядів у цивільні медичні заклади має на меті підвищити якість медичного відбору, про дефіцит якого (у контексті «фізично придатного складу») зазначав дослідник;

- законодавче уточнення обов'язків громадян щодо оновлення даних та розширення повноважень ТЦК є спробою усунути «незадовільність діяльності», про яку заявляло військове керівництво й ін.

Проте, попри ці заходи, питання справедливості мобілізації залишається відкритим, оскільки правовий механізм «бронювання» та визначення «критичності» підприємств досі викликає гостру суспільну дискусію.

Отже, трансформація оборонної функції в умовах воєнного стану свідчить про формування прагматичної моделі державного управління (під якою розуміємо підхід, де пріоритетним результатом є виживання держави та її перемога), де ефективність захисту територій стає головним критерієм функціональної спроможності влади. Це не просто тимчасове обмеження прав, а перехід до мобілізаційного типу державного устрою, який передбачає максимальну концентрацію ресурсів, жорстку вертикаль управління через військові адміністрації та підпорядкування економіки потребам фронту.

На основі розглянутих ключових функцій держави: політичної, економічної, соціальної та оборонної, доходимо до висновку, що кожна функція в умовах дії правового режиму воєнного стану набуває специфічного змісту:

- політична функція виступає інтеграційним центром, що забезпечує легітимність надзвичайних заходів, єдність державного апарату та консолідацію суспільства навколо ідеї захисту суверенітету;
- оборонна функція стає ключовим вектором практичної діяльності, спрямованим на фізичне збереження державності, захист територіальної цілісності, відсіч державі-агресору;
- економічна функція переходить до моделі воєнної економіки, створюючи необхідний ресурсний фундамент для безперервного забезпечення потреб фронту та життєдіяльності тилу;
- соціальна функція перетворюється на інструмент гуманітарної безпеки, фокусуючись на підтримці ветеранів, внутрішньо переміщених осіб та постраждалих від агресії.

Характеристика змін оборонної функції, що охоплюють військові, економічні та мобілізаційні аспекти, була б неповною без надійного механізму взаємодії між державою та суспільством. У сучасних умовах критично важливим стає не лише фізичний захист кордонів, а й контроль над інформаційним простором. Це зумовлює

вихід на передній план *комунікативної функції*, яка забезпечує єдність тилу та фронту, перетворюючи розрізнені потоки даних на потужний ресурс національного спротиву.

У системі функцій сучасної держави особливе місце посідає *комунікативна функція*. Під час аналізу наукових доробків помітно, що ряд вітчизняних правників розглядає її виключно як інформаційну [134], [135], [136]. Проте такий підхід на сьогодні є значною мірою застарілим і не дозволяє повною мірою розкрити сучасний зміст державної діяльності. Традиційне розуміння інформаційної функції як наряду, що полягає лише у зборі, зберіганні та односторонньому поширенні даних, не відповідає вимогам часу. В умовах сучасних викликів, коли держава трансформується у сервісну модель, виникає потреба у більш динамічному підході. Комунікативна функція сьогодні – це не просто трансляція інформації, а складний механізм двостороннього обміну даними та постійної взаємодії між владою та суспільством.

Специфіка реалізації цієї функції безпосередньо залежить від правового режиму. Так, у мирний період комунікація має переважно інформаційно-сервісний характер. Держава забезпечує прозорість своєї діяльності та реалізацію права громадян на доступ до інформації. Прикладом цього є надання публічної інформації через державні реєстри, оприлюднення звітів про використання бюджетних коштів, надання адміністративних послуг у цифровому форматі тощо. Однак у науковому осередку побутують думки, що комунікативна функція виступає не тільки засобом доступності інформації та її поширення, а й інструментом маніпуляції та впливу на людську свідомість.

Зокрема, О. Лощикін звертає увагу на те, що специфіка комунікативної функції полягає у способах її впливу на суспільство: цілеспрямована інформованість населення, а часом маніпулювання суспільною свідомістю та інші способи передачі інформації створюють необхідні умови для існування та функціонування інших гілок влади та всієї держави [103, с. 266].

Варто підкреслити, що навіть у стабільний період комунікативна функція не є пасивною. Це означає, що у мирний час держава не просто надає доступ до даних, а

виступає активним модератором інформаційного простору. Через стратегічні комунікації вона формує довіру до інститутів влади та стимулює громадянську активність. Таким чином, у стабільному стані комунікативна функція виконує роль інструменту, який через прозорість та цифровізацію, (яскравим прикладом чого є Єдиний портал державних послуг «Дія»), зміцнює зв'язок між владою та громадянином, запобігаючи фейкам та маніпуляціям ще на етапі їхнього виникнення.

У період дії правового режиму воєнного стану передача інформації набуває іншого змісту. Комунікація стає ключовим інструментом впливу та інформаційної безпеки. Прикладом тут виступає оперативне оповіщення населення про загрози, роз'яснення порядку евакуації чи призову, а також протидія дезінформації та маніпулюванню суспільною свідомістю з боку ворога. Яскравим прикладом комунікативної функції у воєнний час став загальнонаціональний інформаційний марафон «Єдині новини». Його роль у структурі державної політики є багатогранною: створення єдиного джерела інформації, що критично важливо для недопущення паніки та хаосу в умовах інформаційних атак ворога; протидія дезінформації; транслявання інформаційного порядку денного, спрямованого на згуртування суспільства навколо ідеї спротиву та підтримки Сил оборони.

Отже, комунікативна функція в сучасних умовах – це динамічний механізм державної стійкості. Якщо в стабільному стані вона фокусується на сервісності та прозорості (цифровізація послуг через «Дію»), то в умовах екзистенційних загроз вона стає буквально інформаційним щитом держави.

Поруч із екологічною безпекою комунікація перетворюється на інструмент фіксації та оприлюднення екологічних злочинів на міжнародній арені. У такому контексті державна інформаційна політика стає механізмом правової відповідальності за нищення довкілля. Це безпосередньо актуалізує *екологічну функцію держави*, яка під впливом сучасних викликів, також зазнає суттєвих трансформацій.

Історично цей напрям діяльності держави виник як результат еволюції охорони навколишнього природного середовища та природоохоронних заходів

[137, с. 148]. Екологічна функція утвердилася як самостійна ще у 60–80-х рр. ХХ ст. і полягає у створенні належних умов для реалізації конституційного права людини на безпечне довкілля. Проте в сучасних умовах вона остаточно перетворюється з теоретичного конструкту на стратегічний механізм захисту національного життєвого простору.

У стабільний період реалізація екологічної функції спрямована на встановлення жорстких нормативів природокористування, впровадження екологічно чистих технологій у промисловість та сільське господарство, а також на розвиток заповідної справи.

Згідно зі Стратегією державної екологічної політики України на період до 2030 року, процеси глобалізації та суспільних трансформацій значно підвищили пріоритетність збереження довкілля, що вимагає від держави вжиття термінових заходів. Водночас варто визнати, що протягом тривалого часу економічний розвиток супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, що значно ускладнювало досягнення цілей збалансованого розвитку [138].

Наразі Українська держава щодня бореться не лише за територію, а й за українські родючі землі, чистоту повітря, захист водойм від забруднення та збереження природно-заповідного фонду. До сучасних пріоритетів екологічної функції наразі відносять:

- гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів та радіаційний захист населення, що набуває критичного значення в умовах воєнного часу [139]. Яскравим підтвердженням актуальності цього пріоритету став період окупації Чорнобильської АЕС та триваюча загроза на Запорізькій АЕС. Якщо в мирний час екологічна функція в цій сфері полягала у плановому нагляді та утилізації відходів, то в умовах війни вона трансформувалася у функцію запобігання глобальному радіаційному екоциду. Наша держава перейшла до активного міжнародного правового захисту, ініціюючи резолюції МАГАТЕ та ООН щодо безпеки ядерних об'єктів. Тепер це не лише технічний нагляд, а й боротьба з ядерним тероризмом [140];

- охорону водних ресурсів як стратегічного активу. Трагічним прикладом трансформації цієї функції став підрив Каховської ГЕС. Якщо раніше робота

передбачала планове очищення річок, то після теракту держава була змушена миттєво перейти до кризового управління: ліквідації наслідків екоциду, екстреної евакуації та будівництва магістральних водогонів для забезпечення міст питною водою й ін. [141];

- формування збалансованої системи природокористування. Це передбачає впровадження чистих технологій у промисловості та енергетиці, що в умовах війни доповнюється завданням швидкого відновлення пошкоджених об'єктів;

- охорону та відновлення земельних ресурсів в умовах мінування територій. Понад 35% сільськогосподарських угідь та значні площі заповідного фонду потребують очищення від вибухонебезпечних предметів, що стало новим критичним складником цієї функції. Для ефективної реалізації цього завдання, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 07 червня 2024 року, було впроваджено інформаційно-комунікаційну систему ведення реєстру забруднених територій [142]. Це забезпечує надання достовірної інформації у найбільш зручний, технологічний та корупційно безпечний спосіб [142].

Внаслідок щоденних військових ударів по території України було впроваджено системи дистанційного зондування та онлайн-платформи (наприклад, «ЕкоЗагроза»). Вони дозволяють фіксувати шкоду довкіллю в реальному часі, що є необхідним фундаментом для подальшого стягнення репарацій та відновлення екологічного балансу держави» [142]. Тож екологічна функція сучасної держави остаточно видозмінилася з вузькоспеціалізованого природоохоронного напрямку в один із найважливіших аспектів національної безпеки.

Підсумовуючи розгляд критерію за об'єктами впливу, робимо висновок, що класичний поділ функцій держави на політичну, економічну, соціальну та оборонну залишається актуальним незалежно від правового режиму, оскільки вони становлять фундаментальну основу державного управління. Проте в умовах збройної агресії російської федерації проти України відбувається докорінна зміна їхньої ієрархії: кожна з цих функцій адаптується до вимог воєнного стану, підпорядковуючись єдиній важливій меті – забезпеченню національної стійкості та територіальної цілісності.

Для наочного відображення вказаних адаптаційних процесів нами підготовлено порівняльну таблицю реалізації функцій держави за об'єктами державного впливу в мирний час та в період правового режиму воєнного стану (див. таблиця в додатку № 1).

За часом дії функції держави традиційно поділяються на постійні (обов'язкові) та тимчасові (непостійні) [143], [144]. Постійні функції (політична, соціальна, економічна, оборонна) здійснюються державою безперервно на всіх етапах її розвитку. Натомість тимчасові, або похідні, функції виникають як реакція на специфічні умови суспільного розвитку та нагальні завдання (наприклад, ліквідація наслідків стихійного лиха чи бездоглядності, необхідність керівництва військовими операціями під час війни, соціальний захист внутрішньо переміщених осіб, допомога постраждалим, які внаслідок атаки держави-агресора втратили житло, евакуаційні заходи, боротьба із наслідками екоциду та ін.). Їхній термін дії короткостроковий – після виконання поставлених цілей такі функції припиняють своє існування.

Варто зауважити, що розподіл на основні та похідні (неосновні) функції має певну специфіку співвідношення. Зокрема, реалізацію заходів правового режиму воєнного стану або проведення оборонних операцій можна розглядати як тимчасові функції, що повністю підпорядковуються постійній функції оборони. Крім того, залежно від соціальних інтересів, функції поділяють на загальносуспільні та групові. Виконуючи загальносоціальні завдання з оборони, захисту національних інтересів, охорони життя та здоров'я всіх громадян, держава демонструє свою фундаментальну цінність, рятуючи суспільство від деградації та забезпечуючи цивілізаційний розвиток [58, с. 20].

Аналіз цих категорій дає підстави для висновку, що класичний поділ функцій за об'єктами впливу (політична, соціальна, економічна, оборонна) залишається актуальним за будь-яких умов – як у мирний час, так і в період відсічі ворожій збройній агресії. Ці напрями є незмінним базисом державності, проте в сучасних реаліях України вони наповнюються новим змістом, адаптуючись до викликів правового режиму воєнного стану.

Підсумовуючи розгляд класифікації за об'єктами впливу, сферами державної діяльності, соціальною значущістю та тривалістю дії, доходимо висновку, що система функцій держави є динамічною структурою, яка зберігає свій фундаментальний базис незалежно від зовнішніх обставин. Аналіз цих критеріїв дає підстави стверджувати, що поділ функцій держави на політичну, економічну, соціальну, екологічну та оборонну залишається актуальним за будь-яких умов – як у мирний час, так і в період відсічі збройній агресії.

Проте в сучасних реаліях Української держави зміст вищевказаних функцій зазнає суттєвих змін. За критерієм тривалості дії постійні функції (соціальна, оборонна) наповнюються тимчасовими функціями, що мають характер екстреного реагування. За критерієм соціальної значущості відбувається жорстке зміщення акцентів: від моделі «держави-арбітра», що балансує інтереси, до моделі «держави-захисника», де кожна сфера діяльності підпорядковується головному завданню національної безпеки та фізичного виживання людини і суспільства.

Відтак функції держави не змінюють своєї природи, а лише проходять через складні адаптаційні процеси, підлаштовуючи інструментарій реалізації під екзистенційні виклики.

Проаналізовані критерії класифікації функцій держави є усталеними у сучасній юриспруденції та розглядалися свого часу в ординарний період. Водночас, розглядаючи ці функції в контексті особливого для України періоду – захисту територіальної цілісності, оборони та відсічі ворогу, виникає необхідність збагатити правничу науку новими критеріями, які конкретніше розкривають напрями діяльності держави в екзистенційний період. Нами пропонується розглядати функції держави за новими критеріями: за ступенем їх актуальності та за характером реагування на виклики та загрози національній безпеці.

За ступенем їх актуальності. Вказаний критерій визначає місце функції в загальнодержавній ієрархії пріоритетів та черговість розподілу ресурсів та поділяється на:

1) екзистенційні функції – напрям держави, що стає життєво необхідним в моменти загрози існуванню держави та громадян. Прикладами є оборона від

збройної агресії, ліквідація наслідків масштабного екоциду (як-от, підрив у червні 2023 року Каховської ГЕС), запобігання ядерній катастрофі;

2) стабільні функції – забезпечують щоденний правопорядок (збір податків, реєстрація актів цивільного стану тощо);

3) стратегічні функції – їх актуальність зумовлена глобальними викликами та потребою розвитку (створення умов для енергетичної незалежності, перехід до «зеленої економіки», цифровізація й ін.).

Попри значний масив наявних критеріїв класифікації функцій держави, нами пропонується виокремлювати їх за характером реагування на виклики та загрози національній безпеці, що активізується в умовах екзистенційних викликів. За цим критерієм функції держави поділяються на:

1. *Превентивні функції* – спрямовані на роботу держави в штатному режимі, із зосередженням на недопущенні криз у майбутньому (підтримка стабільності та плановий розвиток).

2. *Адаптивні функції* – виникають за появи перших ознак внутрішніх проблем або у випадку загрози територіальній цілісності. З'являється потреба в перерозподілі капіталу через різку зміну умов: підготовка до оборони кордонів, посилення контролю за об'єктами ядерної промисловості, адаптація законодавства до міжнародних стандартів безпеки.

3. *Функція відновлення*. Активуються в умовах гострої кризи, що вже настала і загрожує життю людей або цілісності територій. Держава застосовує пряме фінансування з резервного фонду та мобілізацію ресурсів для ліквідації катастроф (підрив російською федерацією Каховської ГЕС), забезпечення населення водою, їжею та проведення евакуації.

4. *Функції відбудови*. Напрямок діяльності держави, що полягає у посткризовій реконструкції та правовому відновленні: документування та фіксація екологічних збитків для міжнародних судових інстанцій, гуманітарне розмінування територій, рекультивация земель, а також залучення репарацій та міжнародних грантів для компенсації завданої державою-агресором шкоди.

Таким чином, запропонований синтез підходів дозволяє констатувати пряме співвідношення: чим вищим є рівень кризовості події, тим вищим стає ступінь актуальності відповідної функції держави. У критичних точках, коли всі функції держави (економічна, соціальна, оборонна, екологічна та інші) перестають функціонувати у звичному режимі й починають боротися за сам факт свого існування, вони набувають екзистенційного статусу, де пріоритет зміщується з ефективності функціонування на гарантування виживання самої держави.

Висновок до 2 розділу

За результатами характеристики функцій соціальної правової держави здійснено комплексний аналіз теоретико-правових засад її функціонування та еволюції поглядів на функціональне призначення такої держави.

Обґрунтовано, що конституційно-правова природа сучасної Української держави базується на антропоцентричній моделі, де людина, її права та гідність визнаються найвищою соціальною цінністю. Встановлено, що перехід до статусу соціальної правової держави значно змінює зміст державної діяльності, що знаходить вияв у зближенні принципів верховенства права та соціальної справедливості.

Запропоновано авторське визначення поняття функції соціальної правової держави під якою запропоновано розуміти основні напрями діяльності держави, що виражають сутність та її соціальне призначення, цілі й завдання з управління громадянським суспільством, трансформація яких на конкретному етапі історичного розвитку такої держави відбувається під впливом соціально-економічних, політичних, культурних, військово-політичних та інших чинників. Доведено, що ключовою ознакою цих функцій є адаптивність – здатність змінюватись під впливом соціально-економічних та політичних чинників, що в сучасних умовах воєнного стану зумовлює пріоритетність безпекової та соціально-захисної функцій.

З'ясовано, що функції держави, функції державних органів та функції органів місцевого самоврядування перебувають у системному взаємозв'язку, утворюючи цілісний механізм. Вихідною ланкою цього ряду постають функції держави, які

визначають основні напрями діяльності всього державного апарату. Натомість функції державних органів є похідними та інструментальними: вони конкретизують загальнодержавні завдання у межах спеціальної компетенції окремих інституцій, що забезпечує адресність та ефективність державного управління.

Обґрунтовано дуалістичну природу функцій місцевого самоврядування. З одного боку, вони є автономними, оскільки спрямовані на вирішення питань місцевого значення. З іншого – вони постають як похідні та комплементарні щодо функцій держави. Це виявляється через механізм делегованих повноважень, за якого місцеве самоврядування стає інструментом реалізації загальнодержавних стратегій на локальному рівні, забезпечуючи гармонізацію місцевих і загальнонаціональних інтересів на засадах субсидіарності.

Констатовано, що в умовах сучасної соціальної правової держави функції всіх суб'єктів публічної влади працюють як єдина система, що підпорядкована меті утвердження прав і свобод людини. Сформований теоретичний базис дозволяє перейти до подальшого дослідження конкретних механізмів реалізації цих напрямів у практичній діяльності органів державної влади.

Встановлено умовність традиційного поділу функцій держави на внутрішні та зовнішні, оскільки будь-яке внутрішнє завдання (у сфері економіки, екології чи охорони правопорядку) нині нерозривно пов'язане з міжнародною допомогою та світовими стандартами.

В умовах дії в Україні правового режиму воєнного стану оборона перестала бути просто одним із напрямів діяльності й набула засадничого характеру, без якого неможлива робота медичних закладів, освітніх установ та бізнесу. Держава за цих умов перейшла до моделі «держави-захисника», де безпековий вектор є пріоритетним.

Нами пропоновано збагатити існуючу у правничій науці класифікацію функцій держави новими критеріями. В основу покладено критерії, що враховують умови екзистенційних викликів: 1) за ступенем їх актуальності (екзистенційні, стабільні, стратегічні); 2) за характером реагування на виклики та загрози національній безпеці (адаптивні, превентивні функції та функції відновлення й

відбудови). Вказані критерії функцій держави перебувають у тісному взаємозв'язку. Зокрема, екзистенційні потреби населення в умовах правового режиму задовольняються передусім через адаптивні заходи та оперативне відновлення (наприклад, терміновий ремонт енергооб'єктів). Водночас реалізація стратегічних функцій забезпечення національної безпеки покладається на превентивні механізми та капітальну відбудову (як-от системне розмінування територій, відновлення об'єктів критичної інфраструктури тощо).

РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН, ЯКІ ПЕРЕБУВАЮТЬ НА СЛУЖБІ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ, А ТАКОЖ ЧЛЕНІВ ЇХНІХ СІМЕЙ: ЇЇ ЗМІСТ ТА ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ

3.1. Зміст функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей

Розбудова України як соціальної та правової держави, особливо в екзистенційний період, диктує необхідність створення дієвої системи підтримки громадян, насамперед тих, хто забезпечує захист її територіальної цілісності та суверенітету. Згідно з ч. 5 статті 17 та статтею 46 Конституції України, соціальний захист громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей є прямим обов'язком держави, особливо в умовах військової агресії російської федерації проти Української держави [18]. Досліджувана функція має особливий правовий статус, оскільки виступає гарантією реалізації конституційних прав осіб, які виконують конституційний обов'язок із оборони країни.

Ефективність реалізації зазначених напрямів підтримки безпосередньо залежить від чіткої нормативно-правової ідентифікації категорій осіб, на яких поширюються відповідні гарантії. Саме тому першим і засадничим аспектом при розгляді змісту функції соціального захисту є визначення кола суб'єктів, на яких поширюється дія Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [15]. Таке окреслення категорій осіб дозволяє державі не лише адресувати відповідальність, а й диференціювати обсяг гарантій залежно від правового статусу кожної конкретної особи.

Розкриття змісту функції соціального захисту передбачає системний аналіз її складових: категорії захищених осіб, конкретних видів забезпечення та розгалуженої системи пільг. Саме розгляд цих елементів дозволяє повноцінно

оцінити стан реалізації конституційних гарантій та виявити прогалини в чинному законодавстві.

Реалізація системного підходу до аналізу функцій соціального захисту вимагає першочергового розкриття суб'єктного складу. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (далі – Закону № 2011-ХІІ), право на державні гарантії мають чітко визначені категорії осіб [15]. Саме від такої правової ідентифікації залежить обсяг і характер надання їм соціального забезпечення.

I. Категорії захищених осіб. Згідно із зазначеним Законом, належний рівень захисту гарантується:

1. Військовослужбовцям Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних та розвідувальних органів, які несуть службу на території України, а також під час виконання ними заходів із захисту та оборони держави на території держави-агресора.

2. Військовозобов'язаним та резервістам під час проходження зборів або безпосереднього виконання обов'язків служби у військовому резерві, а також курсантам військових навчальних закладів.

3. Іноземцям та особам без громадянства, які проходять службу в лавах Сил оборони. Варто зауважити, що у 2023 році аналізований нами Закон було доповнено нормою щодо включення згаданої категорії до переліку осіб, на яких поширюється дія аналізованого нормативно-правового акту. Проте їхній статус має специфіку: соціальний захист для них передбачений тільки в частині грошового забезпечення, медичної допомоги та надання відпусток [15].

4. Ветеранам війни: учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни та учасникам війни (їхній статус додатково регулюється профільним законом про статус ветеранів) [5].

5. Членам родин: дружинам (чоловікам), неповнолітнім дітям, непрацездатним батькам, а також сім'ям військовослужбовців, які загинули або зникли безвісти під час виконання службових обов'язків.

Таким чином, визначення кола осіб, на яких поширюється дія закону є засадничим аспектом, оскільки дозволяє державі змінювати обсяг гарантій залежно від правового статусу особи. Важливо зауважити, що обсяг прав у цих суб'єктів суттєво різняться. Наприклад, право на безоплатний проїзд мають особи зі статусом учасника бойових дій, тоді як право на пільгове оздоровлення дітей закріплено переважно за сім'ями чинних військовослужбовців або тих, хто загинув під час виконання службових обов'язків. Такий підхід дозволяє державі адресно спрямовувати ресурси на найбільш вразливі або пріоритетні категорії захисників.

II. Види та напрями соціального забезпечення. Для зазначених суб'єктів держава забезпечує:

1) грошове забезпечення: складається з посадового окладу, окладу за званням, надбавок (за вислугу років, особливості служби) [145] та додаткових винагород за участь у бойових діях [24]. Виплати в повному обсязі зберігаються за військовими, які перебувають у полоні або мають статус зниклих безвісти [146];

2) речове та продовольче забезпечення: безоплатне надання обмундирування та організація харчування (пайки або гаряче харчування);

3) соціально-побутове забезпечення: право на службове житло, компенсацію за оренду житла або отримання постійного житла за умови відповідної вислуги років [147];

4) відпочинок та адаптацію: щорічні основні відпустки (30 днів), додаткові відпустки за сімейними обставинами та заходи з професійної перепідготовки при звільненні [15].

III. Система пільг та медичних гарантій включає:

1. Медичну сферу: безоплатну допомогу у військово-медичних закладах та обов'язкову реабілітацію (психологічну та фізичну) після участі в бойових діях [148].

2. Соціальні пільги, а саме пільги на оплату житлово-комунальних послуг, безкоштовний проїзд під час виконання службових обов'язків та під час відпустки [15].

3. Підтримку родин: першочергове право дітей військових на місця в закладах дошкільної та загальної середньої освіти, а також державну підтримку (пільги та соціальні стипендії) під час вступу до закладів вищої освіти [2].

Держава реалізує функцію захисту через систему виплат, матеріального забезпечення та пільг (житлово-комунальні послуги, медицина, освіта). Особливе місце посідає інститут одноразової грошової допомоги:

- у разі загибелі військовослужбовця, що становить – 15 мільйонів гривень (відповідно до Постанови Кабінету Міністрів від 28 лютого 2022 № 168) [24]. Варто зауважити, що надати точну статистику виплат одноразової грошової допомоги за період повномасштабного вторгнення наразі неможливо, оскільки доступ до офіційних статистичних даних щодо загальної кількості та сукупної вартості здійснених виплат є закритим з мотивів національної безпеки. Така інформація може бути використана ворогом для опосередкованого підрахунку втрат Сил оборони. Водночас, згідно з Постановою КМУ №168, встановлено чіткий механізм: перші 3 млн. гривень виплачуються одразу, а решта 12 млн. гривень – рівними частинами протягом 80 місяців;

- при укладенні першого контракту: у 2026 році становить від 26 624 грн. до 33 280 грн. залежно від звання;

- у разі реалізації програми «Контракт 18 – 24». Це спеціальна ініціатива для молоді до 25 років, яка передбачає виплату до 1 мільйона гривень (поетапно) за добровільну службу терміном на один рік [149].

Ключовими суб'єктами соціального захисту чинних військовослужбовців є Міністерство оборони України та інші органи державної влади, у підпорядкуванні яких перебувають військові формування (Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України та Державна прикордонна служба України). Безпосередньо через систему військових частин здійснюється нарахування щомісячного грошового забезпечення та додаткових грошових винагород. Своєю чергою, територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) виконують роль сполучної ланки з членами сімей військовослужбовців. Зокрема у

разі загибелі Захисника чи Захисниці саме ТЦК та СП здійснюють прийом та опрацювання документів для виплати одноразової грошової допомоги.

Міністерство у справах ветеранів України є головним державним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної ветеранської політики. Через розгалужену мережу сервісних офісів відомство здійснює професійну адаптацію, психологічну реабілітацію та реалізацію грантових програм для ветеранського бізнесу. Водночас функції з призначення військових пенсій, нарахування пільг на житлово-комунальні послуги та забезпечення технічними засобами реабілітації покладені на Міністерство соціальної політики України та Пенсійний фонд України.

Поряд із загальнодержавними інституціями, вагоме значення у системі захисту має регіональний рівень управління. Зокрема, органи місцевого самоврядування (територіальні громади) активно доповнюють державні гарантії власними ресурсами. Вони забезпечують першочергове право дітей військових на місця у дошкільних та загальноосвітніх закладах, безоплатне харчування в цих закладах освіти, а також запроваджують додаткові разові виплати з місцевих бюджетів для жителів громад, які мобілізуються.

Ефективність системи соціального захисту безпосередньо залежить від злагодженої взаємодії між командуванням військових частин, ТЦК та СП, органами соціального захисту та місцевим самоврядуванням. Такий комплексний підхід дозволяє забезпечити безперервність підтримки особи на всіх етапах: від мобілізації до повної інтеграції в цивільне життя. Саме через координацію зусиль зазначених суб'єктів здійснюється практичне втілення цільових програм, що діють в Україні станом на 2026 рік.

Насамперед державна політика спрямована на сприяння швидкій реінтеграції захисників через економічну активність. Ветерани, їх подружжя, батьки та повнолітні діти мають право на грант «Власна справа» (у розмірі від 100 тис. до 1 млн. грн.), сума якого залежить від кількості створених робочих місць [150]. Додатково Український ветеранський фонд фінансує конкурсні проєкти [151], а за підтримки Європейського Союзу в окремих регіонах доступні гранти до 6 500 євро

[152]. Паралельно реалізується програма «Ветеран. Робота» (2026–2027) та функціонує онлайн-платформа «Курс», що пропонує навчання у сферах будівництва, інформаційних технологій (ІТ) та агросектору [153], [154].

Результативність впровадження зазначених ініціатив підтверджується позитивною динамікою залучення ветеранів до державних проєктів протягом 2022 – 2026 років. Зокрема, у додатку № 2 наведено діаграму, що відображає інтенсивність використання ключових інструментів реінтеграції. Найбільш масовим напрямом наразі залишається отримання соціальних та психологічних послуг (наприклад, у 2024 році ними скористались понад 82 000 осіб), що пояснюється першочерговою потребою у відновленні військовослужбовців після участі в бойових діях [155].

Водночас економічні інструменти, такі як бізнес-гранти «Власна справа» (понад 2 800 схвалених заявок на суму 1 мільярд гривень), мають меншу кількість безпосередніх отримувачів, проте демонструють значний фінансовий вплив на розвиток ветеранського підприємництва (див. додаток №2).

Окремим пріоритетом державної політики є житлове забезпечення та цифровізація послуг. Програма «ЄОселя» вже дозволила понад 4 700 родинам ветеранів отримати власне житло за пільговою ставкою 3% річних, що є критично важливим для соціальної стабілізації після звільнення в запас [156]. Крім того, ветерани мають право на 75% знижку на оплату житлово-комунальних послуг, що суттєво знижує фінансове навантаження на їхні домогосподарства [17]. Для спрощення доступу до цих гарантій створено єдині цифрові точки входу: «Ветеран PRO» у застосунку «Дія» – для персоналізації шляху до послуг, та портал «e-Ветеран» – для подання заявок через електронний підпис.

Масштабне військове вторгнення у 2022 році російської федерації на територію України докорінно змінило пріоритети державної політики. Станом на 2026 рік чисельність ветеранської спільноти (включаючи членів родин загиблих та осіб з інвалідністю внаслідок війни) перевищила 1,3 мільйона осіб, і цей показник продовжує зростати. Розуміючи масштаби викликів, Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію ветеранської політики на період до 2030 року та затвердив операційний план заходів на 2024–2027 роки [157].

Ця Стратегія визначає нові принципи взаємодії між державними інституціями, бізнесом та громадою. Вона спрямована на перетворення ветерана з «отримувача допомоги» на активного суб'єкта розвитку країни. Таким чином, держава не просто реагує на наслідки війни, а заздалегідь формує стійку систему підтримки, здатну витримати демографічне та соціальне навантаження в довгостроковій перспективі.

Водночас, попри позитивну динаміку, системний аналіз нормативно-правового регулювання соціального захисту ветеранів вказує на низку суттєвих прогалин. Зокрема, чинний Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» багато в чому залишається застарілим і не повною мірою враховує специфіку сучасної війни (наприклад, складні процедури отримання статусів для осіб, які виконували завдання у складі добровольчих формувань або на території ворога).

З огляду на стрімке зростання кількості суб'єктів захисту, спостерігається недостатність фінансування окремих напрямів соціального захисту. Так, результативність звернень ветеранів є стабільно високою лише у сфері отримання статусів (у реєстрі вже понад 1,3 млн. актуальних записів) [158]. Проте у житловому секторі ситуація залишається критичною: станом на 2026 рік державні спроможності дозволяють забезпечити лише близько 2 000 квартир на всю країну, що жодним чином не покриває реальний попит. Це створює величезні черги, де термін очікування на реалізацію права на житло може тривати роками (див. додаток №3).

Попри цифровізацію, впровадження застосунків «Ветеран PRO», «e-Ветеран», все ж виникають бюрократичні перепони, механізми взаємодії між різними відомствами (Міноборони, МОЗ та Міністерства соціальної політики) залишаються неузгодженими, що призводить до затримок у наданні медичної реабілітації чи оформленні інвалідності внаслідок війни.

Отже, подальше вдосконалення системи соціального захисту вимагає не лише збільшення бюджетних асигнувань, а й глибинної ревізії законодавчої бази для усунення правових колізій та адаптації пільг до реальних потреб ветерана.

З огляду на вищезазначене, з метою переходу від декларативних норм до дієвих механізмів соціального захисту, що є критично важливим в умовах правового

режиму воєнного стану, пропонується внести наступні зміни та доповнення до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [17].

Так, з метою удосконалення понятійного апарату пропонується доповнити ст. 6 «Особи, які належать до учасників бойових дій» положенням про надання такого статусу особам, які здійснювали дистанційне керування засобами ураження (оператори БПЛА) або виконували завдання у кіберпросторі, що призвели до ураження об'єктів противника. Це усуне правову нерівність між бійцями, які перебувають безпосередньо в зоні ведення бойових дій та фахівцями технологічного фронту.

Крім того, у ст. 12 «Пільги учасникам бойових дій та особам, прирівняним до них» та ст. 13 «Пільги особам з інвалідністю внаслідок війни» аналізованого Закону доцільно передбачити механізм добровільної монетизації пільг (зокрема, на проїзд та лікарські засоби). Запровадження цього інструменту є особливо актуальним в умовах правового режиму воєнного стану, що дозволить ветерану самостійно розпоряджатися ресурсом, а державі – уникнути накопичення заборгованості перед суб'єктами надання послуг (перевізниками, аптечними закладами тощо) [17].

Такий підхід усуває реальну соціальну напругу, коли ветеран змушений доводити своє право на пільгу перед надавачем послуг. Монетизація трансформує статус ветерана у повноцінного споживача, який здійснює оплату на загальних підставах, що автоматично нівелює підґрунтя для конфліктних ситуацій та зміцнює гідність Захисників і Захисниць.

Також п. 14 ст. 12 «Про першочерговість житлового забезпечення» пропонуємо викласти у новій редакції, замінивши застарілий «квартирний облік» на обов'язок держави забезпечувати фінансування через житлові сертифікати або пільгову іпотеку. Це розв'яже проблему черги на житло, яка на 2026 рік дозволяє забезпечити лише 2 000 квартир при мільйонному попиті [17].

Доповнити зазначений Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» новою ст. 12-1 під назвою «Підтримка ветеранського бізнесу», а саме, законодавчо закріпити поняття «ветеранського підприємництва»,

передбачивши для таких суб'єктів податкові канікули та пріоритетне право на отримання державних грантів.

Запропоновані зміни до ветеранського законодавства дозволять ефективно реінтегрувати Захисників/Захисниць, які вже повернулися з війни, до цивільного життя. Проте системність соціального захисту неможлива без усунення правових колізій на етапі безпосереднього проходження служби. Адже саме прогалини у базовому «військовому» законі часто стають першопричиною подальших труднощів ветеранів [17].

У цьому контексті аналіз стану законодавства на березень 2026 року вказує на те, що навіть після ухвалення законопроекту №13646, низка критичних прогалин залишається нерозв'язаною [159]. Зокрема, реалізація соціальних гарантій для окремих категорій (мобілізованих, добровольців, іноземців) наразі містить такі суперечності:

1. *Диспропорція у виплатах (стаття 9)* – попри запровадження додаткових винагород (до 100 тис. грн. за перебування на «нулі»), залишається неврегульованим питання автоматичного перерахунку грошового забезпечення у разі зміни прожиткового мінімуму, що призводить до поступового знецінення базових окладів.

2. *Мобілізовані особи й контрактники.* Хоча рівень грошового забезпечення уніфіковано, мобілізовані особи обмежені у виборі місця служби та спеціалізації. Це створює труднощі для їхньої подальшої професійної реінтеграції у цивільне життя порівняно з контрактниками, які мають доступ до розширених програм кар'єрного супроводу. До прикладу, військовослужбовці, які проходять службу за контрактом, мають законодавчо закріплене право на обрання конкретного профілю підготовки та військової спеціальності під час укладання контракту, що дозволяє їм заздалегідь планувати професійну траєкторію. Натомість мобілізовані особи направляються до навчальних центрів та підрозділів на підставі мобілізаційних розпоряджень територіальних центрів комплектування, де пріоритетом є поточна потреба Збройних Сил у конкретних фахівцях, а не цивільний фах.

3. *Добровольці територіальних громад.* Статус цих осіб залишається найбільш вразливим. Дія профільного Закону № 2011-ХІІ поширюється на них лише частково, що спричиняє бюрократичні перепони при отриманні статусу учасника бойових дій та виплат у разі поранень, які не призвели до інвалідності. Згідно з чинним законодавством, одноразова грошова допомога для членів добровольчого формування територіальних громад виплачується переважно у разі загибелі або встановлення інвалідності (І, ІІ або ІІІ групи) [15]. На відміну від військовослужбовців ЗСУ, які отримують виплати за поранення навіть без встановлення інвалідності (наприклад, за час перебування на лікуванні), добровольці громад часто не мають доступу до аналогічних компенсацій через відсутність статусу «військовослужбовця» у повному розумінні Закону № 2011-ХІІ. Станом на 2025 рік, попри законодавче зближення вищевказаних статусів, між військовослужбовцями (Збройних Сил, територіальної оборони як частини ЗСУ) та членами добровольчих формувань територіальних громад зберігаються суттєві відмінності в обсязі соціальних гарантій (порівняльна таблиця основних прав на соціальний захист подана в додатку №4).

4. *Іноземні добровольці.* Попри включення іноземців до суб'єктів соціального захисту у 2023 році, специфіка їхнього правового статусу фактично блокує їм доступ до довгострокових державних програм (наприклад, пільгової іпотеки «ЄОселя») та створює невизначеність у питаннях пенсійного забезпечення, оскільки програмою можуть скористатися тільки громадяни України.

5. *Прогалини у видах забезпечення та медичній реабілітації.* Законодавчо закріплене право на безоплатну допомогу часто нівелюється обмеженою пропускнуою здатністю військових госпіталів. Мобілізовані змушені звертатися до цивільних лікарень, де механізм відшкодування вартості специфічного лікування за державний кошт залишається недосконалим.

Крім того, після повернення з полону військовослужбовцям необхідний тривалий медичний супровід; попри декларативну підтримку осіб, звільнених із полону, процедури їхнього тривалого супроводу потребують чіткішої деталізації на

рівні підзаконних актів (постанов Кабінету Міністрів України), щоб медична допомога не обмежувалася лише первинним оглядом.

б. Ризики припинення соціального захисту.

Норма про позбавлення соціального захисту у разі «вчинення правопорушення, що призвело до травмування» часто трактується суб'єктивно. Надалі це стає підставою для відмови у виплатах (зокрема, 15 мільйонів гривень сім'ям загиблих) до завершення офіційних розслідувань, що позбавляє родичів законодавчо визначеної допомоги у разі втрати Захисника чи Захисниці. Ситуація ускладнюється для родин безвісти зниклих осіб: хоча за проектом Закону № 13646 вони мають право на сукупну підтримку в розмірі 15 мільйонів гривень, отримати повну одноразову компенсацію саме за статус «зниклого» неможливо до офіційного підтвердження загибелі або оголошення особи померлою в судовому порядку [159].

7. Житлове питання. Проблема забезпечення житлом залишається найбільш інертною складовою. Велика черга та бюрократизація процесів отримання компенсацій за оренду житла створюють соціальну напругу серед військовослужбовців, які не мають власної нерухомості.

Особливий статус громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей (ч. 5 ст. 17 Конституції України) підтверджує, що зазначені права, пільги й гарантії є не просто «соціальною допомогою», а державною компенсацією за ризики та обмеження, пов'язані зі службою [15].

Отже, зміст функції соціального захисту військовослужбовців на сучасному етапі потребує не лише розширення переліку пільг, а й докорінного процесуального спрощення їх отримання для мобілізованих та добровольців. Це є ключовою умовою для усунення дискримінації між різними категоріями захисників, чий внесок у оборону держави є рівнозначним.

Для наочного підтвердження наявних диспропорцій нами підготовлено порівняльний аналіз обсягу прав мобілізованих та контрактників (див. додаток № 5), що стало правовим обґрунтуванням для внесення змін до чинного законодавства.

Варто зауважити, що реформування системи соціального захисту в Україні відбувається в контексті глобального досвіду країн, які стикалися зі збройними конфліктами на власній території або мають унікальні моделі соціального захисту.

Вивчення міжнародних кейсів дозволяє не просто копіювати чужі норми, а інтегрувати найбільш стійкі механізми соціальної стійкості, що пройшли випробування часом. Зокрема, особливий інтерес становлять моделі, де соціальний захист є частиною стратегії національної безпеки, а не лише видатковою статтею бюджету. Розглянемо детальніше досвід держав, чії правові інструменти корелюють із викликами, що стоять перед Україною сьогодні.

Сполучені Штати Америки можна вважати однією з держав-новаторів, яка першою на системному рівні реалізувала розширену функцію соціального захисту комбатантів після В'єтнамської війни (1975 р.). Саме цей збройний конфлікт став каталізатором для перегляду державної політики, оскільки країна зіткнулася з гострою потребою в комплексній реабілітації та підтримці ветеранів.

Зокрема, це проявилось у створенні розгалуженої мережі центрів психологічної допомоги, розробці програм із подолання посттравматичного стресового розладу, а також у наданні пільг на навчання та професійну перепідготовку. США фактично заклали фундамент сучасної моделі ветеранської політики, де соціальний захист розглядається не просто як виплата пенсій, а як інструмент повної реінтеграції військовослужбовця в цивільне суспільство.

Станом на початок 2026 року система соціального захисту військовослужбовців США трансформувалася у цілісний інституційний механізм, що поєднує пряме фінансове стимулювання, податкові преференції та всебічну підтримку сімей військових. На сьогодні загальна чисельність активного складу (Active Duty) Збройних сил США становить приблизно 1,34 млн. осіб, а разом із Резервом та Національною гвардією (близько 770 тис. осіб) сукупний військовий потенціал перевищує 2,1 млн. військовослужбовців [160].

Ефективність системи забезпечення, що фінансується через Міністерство оборони (Пентагон), ґрунтується на таких напрямках:

1) *грошове забезпечення та субсидування*. Базовий оклад (Basic Pay), диференційований за званням та вислугою років (з індексацією на 4,5% у 2025 р. [161]), доповнюється житловими субсидіями (ВАН) та продовольчим забезпеченням;

2) *медичне та соціальне страхування*. Реалізується через спеціалізовані програми медичного обслуговування (TRICARE) та пільгове страхування життя з мінімальними внесками;

3) *освітні переваги*. Державне покриття до 100% вартості навчання у вищих навчальних закладах під час служби та можливість делегування прав на пільгову освіту за програмою GI Bill членам родини (дружині/чоловікові або дітям);

4) *інституційні побутові привілеї*. Доступ до податкових екземпцій у мережах Exchange та Commissaries, а також широка система комерційних знижок (10–30%) у цивільному секторі [162].

На особливу увагу заслуговує система підтримки ветеранів США, яка є найбільш розгалуженою та фінансово забезпеченою у світі. Її функціонування забезпечується спеціальним органом виконавчої влади – Міністерством у справах ветеранів США (U.S. Department of Veterans Affairs) [163]. Інституційна архітектура цієї системи охоплює комплекс стратегічних програм, спрямованих на всебічну адаптацію колишніх комбатантів:

- *програма GI Bill* забезпечує ветеранам повну або часткову оплату навчання у вищих навчальних закладах, а також фінансування професійної перепідготовки;

- *фінансова компенсація за станом здоров'я (Disability Compensation)* передбачає щомісячні виплати ветеранам, які отримали травми або захворювання під час виконання службових обов'язків;

- *програма VA Home Loan* – система державних гарантій, що дозволяє ветеранам придбати житло на пільгових умовах без початкового внеску [164];

- *спеціалізовані програми психологічного здоров'я*, зосереджені на лікуванні посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та попередження суїцидів у ветеранському середовищі;

- заходи з підтримки бездомних ветеранів, що включають надання тимчасового житла, видачу ваучерів на оренду та сприяння у працевлаштуванні [165];

- програма «Готовність ветеранів та працевлаштування» (*Veteran Readiness and Employment – VR&E*) орієнтована на осіб з інвалідністю, що сприяє отриманню нових професійних компетенцій та їх інтеграції до цивільного ринку праці [166].

Аналіз ресурсного забезпечення свідчить, що фінансова модель соціального захисту в оборонному секторі США є найбільш капіталомісткою у світі. Обсяг асигнувань на соціальні потреби діючих військовослужбовців та ветеранів за період 2023-2026 рр. демонструє сталу динаміку до зростання, досягнувши у 2026 фінансовому році рекордних 670,8 млрд. доларів (див. додаток №6) [167].

Таким чином, завдяки стабільно економічно високому рівню, американська модель ветеранської політики остаточно перетворилася з формальної системи виплат у глобальну стратегію супроводу дійових військовослужбовців та ветеранів. Це робить досвід США еталонним прикладом для багатьох країн світу, демонструючи, що ефективність оборонної сфери прямо залежить від якості соціальних гарантій для людини.

Досвід США як глобального лідера у сфері соціального забезпечення військовослужбовців доцільно зіставити з підходами країн, що перебувають у стані активного відновлення територіальної цілісності або постійної військової загрози. У цьому контексті особливий інтерес становить досвід Азербайджанської Республіки, Держави Ізраїль та Республіки Хорватія, де сформовано унікальну архітектуру соціальних гарантій, адаптовану до наслідків масштабних збройних конфліктів.

У цілому ж кожна з цих держав представляє специфічну модель соціального захисту військовослужбовців.

Система соціального захисту Азербайджану для родин шехідів (офіційний статус осіб, які загинули за свободу, суверенітет і територіальну цілісність країни, переважно під час Карабаських воєн або подій 20 січня 1990 року) та ветеранів з

інвалідністю побудована за принципом максимальної автоматизації та прямого державного забезпечення [168]. Вона охоплює собою:

- автоматизацію виплат: призначення пенсій та допомоги за допомогою штучного інтелекту без особистого звернення (принцип «проактивної держави»);
- одноразові виплати родинам загиблих: виплата спадкоємцям 11 000 манатів (\$6 470);
- страхування ветеранів: виплати від 4 400 до 8 800 манатів залежно від групи інвалідності;
- житлове забезпечення: надання безкоштовних квартир та приватних будинків (вже реалізовано понад 8,5 тис. об'єктів);
- податкові пільги: звільнення від оподаткування при купівлі нерухомості;
- освітні гарантії: повне покриття вартості навчання у державних закладах вищої освіти для ветеранів та їхніх дітей;
- працевлаштування: обов'язкові квоти у державному та приватному секторах;
- медичну реабілітацію: безоплатне протезування сучасним обладнанням та щорічне санаторно-курортне лікування за державний кошт [168].

Водночас, якщо азербайджанська модель зосереджена на максимальній автоматизації прямих соціальних виплат, то ізраїльська система (ЦАХАЛ) базується на принципі економічної активності та повної інтеграції ветерана в цивільне життя. Зокрема діють такі напрями підтримки:

- освітній ваучер «Від однострою до навчання»: повне покриття вартості ступеня бакалавра або магістра для демобілізованих бійців бойових підрозділів [169], [170];
- підтримка підприємництва – надання пільгових кредитів та грантів на відкриття власної справи через спеціалізовані фонди підтримки ветеранів [171];
- психологічна декомпресія – обов'язкові програми ментальної реабілітації не лише для бійців, а й для членів їхніх родин (в тому числі, й наречених військового) (модель «сімейної стійкості») [172];

- податкові пільги (кредитні бали) – надання додаткових податкових пільг на перші три роки після демобілізації, що підвищує чистий дохід ветерана на ринку праці [173];

- пріоритет у державному секторі – нарахування додаткових балів при проходженні конкурсів на державні посади для осіб із бойовим досвідом.

Хорватська модель соціального захисту (на основі досвіду Вітчизняної війни 1991–1995 рр.) вважається однією з найбільш комплексних у Європі. Її ключова особливість – ветеранський центризм та залучення колишніх військових до відновлення економіки через кооперацію.

Хорватська модель захисту захисників (Hrvatski branitelji) базується на принципі соціальної вдячності та стимулюванні колективного підприємництва. Цією моделлю охоплюються:

- ветеранські кооперативи: надання державних грантів та податкових пільг для створення об'єднань ветеранів (кооперативів) у сільському господарстві, будівництві та туризмі. Це дозволяє ветеранам не лише працювати, а й проходити соціальну адаптацію в колі побратимів [174];

- Фонд ветеранів (Fond branitelja): передача частки акцій приватизованих державних підприємств (7% акцій кожної великої компанії, наприклад, INA або HT) у спеціальний фонд, дивіденди з якого спрямовуються на стипендії дітям ветеранів та допомогу малозабезпеченим сім'ям захисників [175];

- житлові програми: надання безвідсоткових кредитів на будівництво або купівлю житла, а також передача у власність квартир ветеранам із високим ступенем інвалідності та членам родин загиблих;

- психосоціальна підтримка (центри PSP): мережа регіональних центрів, що надають юридичну, медичну та психологічну допомогу за принципом мобільних груп, які виїжджають до ветерана додому [176];

- пенсійні преференції: право на достроковий вихід на пенсію з урахуванням спеціального коефіцієнта за час, проведений у зоні бойових дій (1 місяць на фронті може зараховуватися як 2 місяці стажу).

Порівняльний аналіз правового статусу військовослужбовців (див. додаток № 7) свідчить про наявність у світі різних моделей соціального захисту, що слугують прикладом для внесення змін до національного законодавства України, особливо в умовах дії правового режиму воєнного стану:

Азербайджанська модель (принцип «проактивної держави») охоплює систему захисту для понад 425 тис. осіб. та базується на максимальній автоматизації та використанні штучного інтелекту для призначення виплат родинам шехідів та ветеранам без їхнього особистого звернення. Цей досвід є ключовим для України в частині впровадження автоматичних алгоритмів у системі «Армія+» та реєстрах соціального захисту.

Ізраїльська модель (ЦАХАЛ – акцентована на економічній активності) обслуговує понад 635 тис. осіб. Пріоритетом є повна оплата вищої освіти, гранти на бізнес та пільгове житло. Цей підхід безпосередньо корелює з нашою потребою у професійній реінтеграції мобілізованих осіб та іноземних контрактників.

Хорватська модель (єдність «ветеранського класу») з огляду на невеликий активний склад демонструє успішний досвід подолання суб'єктної дискримінації. Створення єдиного статусу для всіх захисників підтверджує необхідність пропонованого нами прирівнювання членів добровольчих формувань територіальних громад до військовослужбовців ЗСУ.

Модель США (інвестиція в людський капітал) включає в себе систему іпотечного кредитування під 0% першого внеску (VA Loan) та довічне медичне забезпечення, що є еталоном державної компенсації за ризики служби та має стати цільовим орієнтиром для розвитку української програми «ЄОселя» й реформи медицини для чинних військових і ветеранів.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що в умовах правового режиму воєнного стану в Україні, функція соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей трансформувалася з пасивної соціальної допомоги у стратегічний інструмент національної безпеки. Згідно з приписами, закріпленими у чинному законодавстві України, належне забезпечення прав Захисників і Захисниць та членів їхніх родин є обов'язковою державною компенсацією за ризики, пов'язані з обороною держави.

Водночас, ключовими викликами залишаються: бюрократизація процесів надання соціального захисту, правова нерівність між різними категоріями військовослужбовців (контрактниками, мобілізованими, добровольцями) та декларативність низки пілг, що часто створює соціальну напругу між ними й ін. З огляду на це, нами запропоновано основні шляхи подолання вказаних викликів: перехід від паперових довідок до автоматичних нарахувань через систему «Армія+» (цифровізація); впровадження механізму монетизації; уніфікація статусів та посилення захисту родин загиблих і зниклих безвісти.

Міжнародний досвід підтверджує, що ефективна модель соціального захисту має працювати як «соціальний ліфт». Це означає, що служба в Збройних Силах держави дозволить людині суттєво покращити свій соціальний статус, матеріальне становище та кар'єрні можливості після завершення військової служби. Для України інтеграція цих підходів є критично важливою для побудови дієвої системи, де кожен захисник відчуває реальну, а не декларативну підтримку держави.

3.2 Правові форми здійснення функції соціального захисту військовослужбовців та громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей

Перед тим як розпочати розгляд правових форм здійснення функції соціального захисту військовослужбовців та громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей, знову звернемося до понятійно-категоріального апарату нашого дослідження. У юридичній науці категорії «форма», «форма діяльності» та «форми здійснення функцій держави» становлять методологічну основу для розуміння механізмів державного управління у цій сфері.

Вихідною точкою аналізу має слугувати змістовне значення терміна «форма». Так, у «Великому тлумачному словнику української мови» за редакцією В. Т. Бусела поняття «форма» визначається як спосіб існування змісту, внутрішньої структури, організації і зовнішнього виразу [177, с. 1543].

У філософському аспекті категорія «форма» розглядається як спосіб існування та зовнішнього вираження змісту, що через упорядкованість внутрішніх елементів і процесів предмета трансформується у його сталу структуру [94, с. 62].

У контексті нашого дослідження таке філософське трактування дозволяє розглядати соціальний захист не просто як набір пільг, а як складну структуру, де: змістом є конституційний обов'язок держави щодо забезпечення гідного рівня життя військовослужбовців та членів їхніх сімей; формою є нормативно-правове закріплення цього обов'язку (закони, постанови); структурою є внутрішня організація взаємодії між суб'єктами (Міністерством оборони України, ТЦК та СП, Міністерством у справах ветеранів України) та певними процесами (нарахування виплат, житлове забезпечення, медична допомога та реабілітація).

У юридичному аспекті «форма» постає як зовнішньо виражений, офіційний спосіб реалізації державної діяльності, через який приписи правових норм трансформуються у конкретні, юридично значущі та обов'язкові дії суб'єктів владних повноважень. Це забезпечує перехід від нормативного проголошення прав військовослужбовців до їх фактичного втілення у правозастосовній практиці.

Дослідження природи соціального захисту військовослужбовців потребує передусім з'ясування сутності категоріального апарату, зокрема поняття «форма діяльності». Слід зауважити, що у вітчизняній юриспруденції, зокрема в галузі адміністративного права, сформувалося кілька концептуальних підходів до розуміння цієї категорії. Оскільки предметом нашого розгляду є саме правові форми здійснення функції соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, вважаємо за необхідне проаналізувати наявні наукові погляди.

Так, у вітчизняній адміністративно-правовій доктрині сформувалося кілька концептуальних підходів до інтерпретації цієї категорії. Зокрема, Ю. Битяк, В. Колшаков та Т. Коломонець розглядають форми діяльності як зовнішній вияв конкретних дій суб'єктів владних повноважень, спрямованих на реалізацію їхніх функцій. У межах цього підходу вчені роблять акцент на динаміці державного управління, тобто на тому, як саме орган реалізує свої повноваження у часі та просторі [178, с. 97].

Інша група науковців, серед яких В. Авер'янов, О. Бандурка, С. Гусаров, акцентує увагу на юридичній природі та владно-організуючій спрямованості цих форм. Для них форма діяльності – це передусім правовий інструментарій публічного управління, що втілюється у конкретних управлінських актах та рішеннях, які мають обов'язковий характер [178, с. 97].

Узагальнюючи наведені наукові підходи, можна констатувати, що термінопоняття «форма діяльності» слід розуміти як зовнішній спосіб відображення активності державного органу, що забезпечує трансформацію його внутрішніх завдань у площину конкретних правових дій чи управлінських актів. У сфері соціального захисту зазначена категорія постає як специфічний інструментарій (зокрема, видання наказів, надання роз'яснень чи здійснення виплат), за допомогою якого уповноважені особи забезпечують практичну реалізацію прав військовослужбовців у межах чинного законодавства.

Поряд із категорією «форма діяльності», у вітчизняній правовій доктрині фундаментальне значення має термін «форма здійснення функцій держави», яке розглядається як специфічний спосіб зовнішнього вираження державно-владної діяльності, спрямованої на вирішення важливих завдань суспільного розвитку.

У межах теоретико-правових досліджень (праці Ю. Ведернікова, Н. Оніщенко та ін.) ця категорія трактується як однорідна за своїми зовнішніми ознаками діяльність органів держави, за допомогою якої реалізуються її функції. Традиційно вчені виокремлюють два основні види явища правової дійсності:

1) правові форми – пов'язані з вчиненням юридично значущих дій, що тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення правовідносин (правотворча, правозастосовна, правоінтерпретаційна та правоохоронна діяльність, види яких відображені у таблиці додатку № 8);

2) організаційні або неправові форми – спрямовані на фактичне забезпечення виконання державних функцій (організаційно-регламентуюча, статистична, аналітична й матеріальна, експертно-консультативна та інформаційна діяльність).

Форма здійснення соціального захисту військовослужбовців є комплексною структурою: правові форми легітимізують процес через законодавчі акти, тоді як організаційні забезпечують фактичну реалізацію соціальних послуг. Це дозволяє стверджувати, що форми здійснення функцій держави в цій сфері є динамічною системою, яка поєднує нормативну стабільність із процедурною гнучкістю в умовах особливого періоду та правового режиму воєнного стану.

З огляду на вищевикладене, доцільно перейти до безпосереднього аналізу правових форм, що становлять предмет нашого дослідження. У межах цього підрозділу першочергова увага буде приділена аналізу правотворчої та правозастосовної діяльності як ключових способів реалізації державних гарантій у досліджуваній сфері.

У доктрині теорії держави і права під правотворчою діяльністю слід розуміти сукупність процедур щодо видання, санкціонування та впорядкування юридичних норм, які здійснюються компетентними органами. Вона є інструментом адаптації законодавства до актуальних потреб соціуму [179, с. 68].

Правотворчість постає як динамічний процес безперервної зміни та оновлення правового масиву. Окремого значення в нинішніх умовах набуває вплив правового режиму воєнного стану, який став каталізатором суттєвого оновлення нормативно-правової бази. Зокрема, критична необхідність адаптації законодавства до викликів війни зумовила активізацію правотворчих процесів у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей, спрямованих на посилення державних гарантій для цієї категорії осіб.

Аналіз правотворчої форми здійснення функції соціального захисту доцільно розпочати з дослідження ієрархії нормативно-правових актів, що визначають статус військовослужбовців. Ключове місце в цій системі посідає Конституція України, норми якої мають найвищу юридичну силу та пряму дію. Зокрема, положення ч.1 ст. 17 Основного Закону визначають, що захист суверенітету і територіальної цілісності України є найважливішими функціями держави, а забезпечення соціального захисту тих, хто здійснює цей захист, є прямим обов'язком держави (ч. 5 ст. 17 Конституції України). Це зумовлює особливий конституційно-правовий

статус осіб, які перебувають на службі в Збройних Силах України та інших військових формуваннях [18].

Важливе значення мають приписи, закріплені у ч.1 ст. 46 Основного Закону, які гарантують право на соціальний захист у разі повної або часткової втрати працездатності чи втрати годувальника [18].

У контексті нашого дослідження принциповим є розвиток та тлумачення зазначених норм у практиці Конституційного Суду України, що дозволяє глибше зрозуміти сутність правотворчої діяльності держави у цій сфері.

Зокрема, у Рішенні від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016 Суд наголосив, що встановлення пільг, компенсацій та гарантій для військовослужбовців є не привілеєм, а способом винагороди з боку держави за ризик для життя та здоров'я, пов'язаний із виконанням конституційного обов'язку. КСУ підкреслив, що такі заходи є необхідним елементом підтримання боєздатності армії та престижу військової служби [180].

Подальший розвиток ця доктрина отримала у Рішенні КСУ від 6 квітня 2022 року № 1-р/2022, ухваленому вже в умовах повномасштабної війни [181]. У ньому Суд констатував, що обов'язок держави щодо соціального захисту осіб, які захищають її суверенітет, має особливий характер і не може залежати від фінансових можливостей держави чи інших суб'єктивних факторів. Конституційний Суд України акцентував на тому, що держава не може в односторонньому порядку скасовувати чи суттєво обмежувати встановлені законом соціальні гарантії для військовослужбовців, оскільки це підриває довіру до держави та ставить під загрозу виконання оборонної функції.

Крім того, у Рішенні від 12 жовтня 2022 року № 7-р (II)/2022 КСУ наголосив на недопустимості дискримінації у сфері соціального забезпечення військових, підкреслюючи, що право на соціальний захист є гарантією гідного життя для тих, хто втратив здоров'я під час виконання обов'язків [182].

Зазначені правові позиції залишаються незмінними у вітчизняному судочинстві, забезпечуючи стабільність соціально-правового статусу військовослужбовців та членів їхніх родин в умовах тривалого воєнного стану. Вони

формують вектор правотворчої діяльності, зобов'язуючи законодавця приймати акти, що не лише декларують права, а й створюють реальні механізми їх реалізації та захисту від не виправданих обмежень.

Встановлений конституційний фундамент знаходить свою практичну деталізацію у спеціальному законодавстві. Провідне місце у системі актів правотворчої форми посідає Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року [15]. Цей акт є базовим інструментом, що деталізує конституційні гарантії та визначає зміст і обсяг прав, пільг та обов'язків держави перед захисниками України та членами їхніх родин. Аналізуючи норми вищевказаного Закону як продукту правотворчості, варто виокремити декілька його ключових характеристик.

По-перше, Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не обмежується лише фінансовими аспектами, а охоплює широкий спектр прав: від права на охорону здоров'я (ст. 11) та житло (ст. 12) до права на освіту та особливий порядок проходження служби (ст. 8) [15]. Така структура свідчить про намагання законодавця створити цілісну систему соціальної безпеки військовослужбовця.

По-друге, в умовах повномасштабної збройної агресії до цього акта внесено суттєві зміни, оскільки виникла необхідність адаптувати норми до викликів воєнного часу. Зокрема, було вдосконалено механізми виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі чи інвалідності, розширено коло осіб, які мають право на соціальні гарантії (включаючи членів сімей загиблих добровольців) та оптимізовано порядок надання відпусток.

По-третє, важливою рисою цього нормативно-правового акта є закріплення балансу між правами та обов'язками. Так, стаття 1². «Гарантії соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей» чітко визначає, що у зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації [15]. Це підкреслює, що правотворча форма у цій сфері базується на принципі компенсаторності – обмеження певних загальногромадянських прав

військового (наприклад, права на страйки чи політичну діяльність) має компенсуватися підвищенням рівнем соціального забезпечення.

Водночас критичний аналіз правотворчої форми здійснення соціального захисту виявляє суттєву системну проблему – надмірну концентрацію бланкетних норм у цьому базовому нормативно-правовому акті. Значна кількість положень законодавчого рівня мають незавершений характер, оскільки містять прямі відсилання до актів Кабінету Міністрів України як суб'єкта, що має визначити механізм їх реалізації.

Зокрема, аналіз статей Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» демонструє, що саме Уряд уповноважений встановлювати:

- порядок та умови соціальної та професійної адаптації звільнених військовослужбовців;
- особливий порядок виплати грошового забезпечення сім'ям полонених, заручників та осіб, зниклих безвісти;
- специфіку речового, медичного та психологічного забезпечення з урахуванням гендерного аспекту (потреб жінок і чоловіків);
- механізми надання житла або грошової компенсації за нього;
- розміри та процедури виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі або інвалідності Захисників і Захисниць України у період дії правового режиму воєнного стану [14].

Така правотворча конструкція створює ризики надмірної делегованої нормотворчості, коли фактичний обсяг соціальних прав військовослужбовця визначається не законодавцем, а підзаконними актами органу виконавчої влади. Це призводить до ситуацій, коли право, задеклароване у тому чи іншому законі України, не працює до моменту ухвалення відповідної урядової постанови. Крім того, часті зміни в таких постановах (наприклад, щодо виплати додаткової винагороди у 30, 50 чи 100 тисяч гривень) породжують правову невизначеність та ускладнюють правозастосовну практику, що свідчить про необхідність посилення стабільності законодавчого регулювання у даній важливій сфері.

Слід зауважити, що правотворча форма здійснення соціального захисту не обмежується лише базовим законом, а має характер розгалуженої системи, де кожен акт виконує специфічну регулятивну функцію. Ця система формується через глибоку взаємодію базових норм із низкою спеціальних законів:

1) Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» виступає інструментом трансформації статусу комбатанта у статус ветерана. Його правотворче значення полягає у визначенні категорій осіб (учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни), які отримують право на особливий пакет соціальних преференцій після завершення активної фази служби. Закон деталізує понад 20 видів пільг – від безоплатного забезпечення ліками та санаторно-курортного лікування – до суттєвих знижок на оплату житлово-комунальних послуг. Це дозволяє державі забезпечити соціальну адаптацію воїна до умов цивільного життя, компенсуючи фізичні та психологічні втрати, понесені військовослужбовцем під час захисту Вітчизни [17];

2) Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб» закладає нормативне підґрунтя для довгострокової фінансової стабільності Захисників/Захисниць та членів їхніх родин. Його особливість як продукту правотворчості полягає у відході від загальних засад солідарної системи пенсійного страхування на користь спеціального механізму нарахування виплат. Він враховує не лише страховий стаж, а й специфічну «вислугу років», особливі умови служби та рівень грошового забезпечення на момент звільнення. Цей акт виконує функцію відкладеної винагороди за багаторічну службу в умовах підвищеного ризику, забезпечуючи гідний рівень життя ветерана у довгостроковій перспективі [16];

3) Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», який у 2025 році було доповнено статтею 10-1 щодо засад внутрішньої політики у ветеранській сфері. Включення ветеранської політики до пріоритетів держави свідчить про те, що соціальний захист військовослужбовців перестав бути лише набором соціальних пільг. Це стало новим етапом розвитку правотворчої форми, що запровадив концепцію «шляху ветерана». Даний підхід інтегрує розрізнені норми

про реабілітацію, працевлаштування та психологічну підтримку в єдину стратегію реінтеграції. Акт зміщує акцент із пасивного отримання пільг на активне повернення ветерана в економічне та суспільне життя громади [183].

Така багатоаспектність правотворчості дозволяє охопити соціальним захистом увесь «життєвий цикл» військовослужбовця: від моменту складання присяги до етапу ветеранської реінтеграції та подальшого пенсійного супроводу. Таким чином, законодавчі акти послідовно забезпечують реалізацію прав Захисників/Захисниць на всіх етапах їхнього професійного та цивільного життя.

Однак аналіз правотворчої форми був би неповним без розгляду масиву підзаконних актів, які, власне, і є механізмом реалізації законодавчих актів. Оскільки закони зазвичай визначають лише загальні принципи, саме постанови Кабінету Міністрів України та накази профільних міністерств наповнюють соціальний захист конкретним змістом. Станом на 2026 рік нормативно-правове регулювання у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх сімей забезпечується такими ключовими підзаконними актами:

- *Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 року № 704* – базовий документ, що встановлює структуру та розміри посадових окладів, окладів за військовим званням та надбавок за вислугу років. Також акт регулює виплату матеріальної допомоги для вирішення соціально-побутових питань, доплати за науковий ступінь і вчене звання, надання одноразової грошової допомоги після укладення першого контракту тощо. Станом на 2026 рік мінімальне грошове забезпечення без додаткових виплат за цією постановою зафіксовано на рівні 20 130 гривень [145];

- *Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168* – фундаментальний акт періоду воєнного стану, що визначає порядок виплати додаткової грошової винагороди (30, 50, 70 та 100 тисяч гривень) і не лише її розміри, а й умови нарахування виплат залежно від районів ведення бойових дій та характеру завдань. Цим же документом встановлено порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям, які потрапили в полон, отримали поранення, та процедуру надання одноразової грошової допомоги у разі загибелі [24];

- *Постанова Кабінету Міністрів України від 30.07.2025 року № 936* – регламентує порядок виплати одноразової грошової допомоги у розмірі 15 мільйонів гривень членам сімей загиблих Захисників та Захисниць в умовах дії правового режиму воєнного стану [184];

- *Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2013 року № 975* – визначає механізм виплати грошової допомоги у разі загибелі, встановлення інвалідності або часткової втрати працездатності внаслідок поранення (контузії, травми або каліцтва), отриманого під час виконання обов'язків військової служби. Також дія акта поширюється на військовослужбовців, призваних на перевірочні та спеціальні збори [185];

- *Постанова Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 року № 728* – визначає порядок надання житлових приміщень для постійного проживання військовослужбовцям та членам їхніх сімей. Документ визначає механізм ведення квартирної обліку, встановлює черговість розподілу житла та критерії визнання осіб такими, що потребують поліпшення житлових умов. Особлива увага в акті приділяється першочерговому та позачерговому забезпеченню житлом сімей загиблих захисників, осіб з інвалідністю внаслідок війни та ветеранів із багаторічною вислугою років [186];

- *Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2025 року № 1778* (вступила в силу в січні 2026 року та замінила минулорічну Постанову № 1) – визначає особливий порядок виплати пенсій у період воєнного стану та закладає підґрунтя для щорічної індексації пенсій військовим, які звільнені зі служби, а також членам родин загиблих, які втратили годувальника [187].

Така деталізація підзаконного регулювання підтверджує тезу про надмірні повноваження органу виконавчої влади – право, закладене в законі, фактично починає працювати лише після публікації відповідної урядової постанови, що створює ризики правової затримки.

Зазначена залежність законодавчих норм від підзаконного наповнення увиразнює системну проблему: неузгодженість законодавчих норм у сфері соціального захисту військовослужбовців. Як наслідок, виникає низка системних

прогалин та колізій, які блокують ефективну правозастосовну практику та обмежують реальну можливість захисту прав військовослужбовців на етапі їх практичної реалізації.

На основі здійсненого аналізу правотворчої форми нами виокремлено такі ключові колізії та прогалини:

- неузгодженість понятійного апарату щодо терміна «член сім'ї»: існує розбіжність між загальним визначенням у Сімейному кодексі та спеціальними нормами Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Це створює труднощі під час визначення кола осіб, які мають право на пільги (наприклад, житлово-комунальні), оскільки різні відомства застосовують різні критерії спільного проживання чи утримання;

- процедурні складнощі з отриманням статусу учасника бойових дій – попри внесені зміни, досі існують бар'єри для осіб, які брали участь у заходах із захисту держави на початку повномасштабного вторгнення без офіційного зарахування до складу Збройних Сил України чи інших регулярних формувань;

- процедурні перешкоди під час виплати одноразової грошової допомоги – головною проблемою в цьому контексті є бюрократичні затримки у військових частинах та ТЦК та СП під час збору необхідних документів. Законодавство не містить ефективних санкцій за недотримання посадовими особами термінів подання документів до вищого командування;

- розбіжності між нормами про індексацію пенсій та спеціальним Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб», що змушує військових пенсіонерів масово звертатися до судів для перерахунку виплат відповідно до оновленого грошового забезпечення чинних військовослужбовців;

- обмеження прав іноземних громадян – дія Закону № 2011-ХІІ прямо не поширюється на іноземців та осіб без громадянства, які проходять службу в Збройних Силах України, що створює прогалину у питаннях їхнього соціального захисту та захисту членів їхніх родин [15]. Зокрема, правовий статус членів сімей іноземців та осіб без громадянства, які не перебувають на території України або не

мають посвідки на постійне чи тимчасове проживання, залишається врегульованим не повною мірою, що створює труднощі під час виплати коштів у разі їхньої загибелі чи отримання поранення. Крім того, на відміну від громадян України, іноземці та особи без громадянства після звільнення зі служби зазвичай не набувають права на довічне пенсійне забезпечення за вислугу років за Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [16].

Виявлені системні колізії та надмірна роль підзаконного регулювання неминуче проєктуються на практичну діяльність органів влади. Саме тому, після аналізу законодавчого підґрунтя, ключового значення набуває розгляд *правозастосовної форми*.

Розгляд правозастосовної форми варто розпочати з її теоретичного осмислення. Дослідниця О. Донченко трактує правозастосування як владну діяльність державних органів та уповноважених осіб щодо реалізації права. На її переконання, цей процес забезпечує динаміку правовідносин через видання індивідуальних актів, що дозволяє конкретизувати норми та гарантувати охорону суспільного ладу [188, с. 42].

Якщо О. Донченко акцентує на владно-організуючій природі правозастосування, то І. Сердюк зосереджує увагу на динаміці цього процесу. Науковець наголошує, що ключовим елементом дослідження алгоритму дій суб'єктів управлінських правовідносин виступає стадія правозастосовного процесу. Вона розглядається як цілісна сукупність взаємопов'язаних операцій, що здійснюються в межах реалізації права та спрямовані на досягнення проміжного результату, який у підсумку забезпечує реалізацію кінцевої мети застосування правової норми [189, с. 26]. Враховуючи, що предметом дослідження у роботі І. Сердюка є саме стадії правозастосовного процесу [189, с. 25-29], це дозволяє нам виділити такі ключові стадії правозастосовної діяльності суб'єктів соціального захисту:

1. *Стадія встановлення фактичних обставин або доказування*. Її метою є збір об'єктивних даних: бойових наказів, журналів бойових дій, висновків

військово-лікарської комісії (далі – ВЛК). На зазначеній стадії формується підґрунтя майбутнього рішення.

2. *Стадія юридичної кваліфікації.* Уповноважена особа (наприклад, юрист військової частини або спеціаліст ТЦК) зіставляє встановлені факти із нормами чинного законодавства, визначаючи правову основу для надання статусу чи виплати грошового забезпечення.

3. *Стадія ухвалення рішення.* Завершальний етап, де проміжні цілі трансформуються у кінцеву мету – видання індивідуального правозастосовного акта (наказу командира, рішення комісії), що наділяє військовослужбовця конкретними правами.

Викладений алгоритм правозастосування у сфері соціального захисту є зразковою моделлю, яка має забезпечувати ефективну реалізацію прав військовослужбовців. Проте аналіз сучасної практики свідчить про суттєву деформацію цього процесу на кожному з етапів.

Саме на цьому етапі Захисники й Захисниці стикаються з викликами під час реалізації своїх прав у взаємодії з ТЦК та СП, військово-лікарськими комісіями й органами соціального захисту. Найчастіше правозастосовна практика дає збій через надмірну роль відомчих актів: органи по-різному трактують норми, що призводить до затягування термінів та створення бюрократичних перепон для військовослужбовців і членів їхніх родин.

В умовах правового режиму воєнного стану, коли Захисники та Захисниці боронять Українську державу, окремі органи замість сприяння реалізації права на соціальний захист створюють штучні бар'єри. Це перетворює правозастосовний процес із механізму допомоги на інструмент обмеження прав, де формальна відсутність паперової довідки або суб'єктивне трактування відомчої інструкції стає перешкодою для отримання гарантованих законом виплат чи статусів.

Зокрема, у діяльності ТЦК та СП [190] спостерігаються такі типові порушення:

1. Необґрунтоване затягування процедур видачі документів про грошове забезпечення або склад сім'ї, необхідних для призначення пенсій чи допомоги.

Окрему проблему становить складність отримання одноразової грошової допомоги та часток грошового забезпечення особи, які проживали з військовослужбовцем однією сім'єю без реєстрації шлюбу. У разі зникнення військового безвісти такі особи фактично позбавлені права на виплати. Навіть за наявності рішення суду, яке підтверджує факт спільного проживання («цивільний шлюб»), вони не можуть оформити статус члена сім'ї померлого (загиблого) ветерана на період, поки особа вважається зниклою безвісти [191, с. 8]. Як наслідок, законодавчо закріплені гарантії перетворюються на суто декларативні норми, реалізація яких стає неможливою без тривалого судового розгляду або допомоги адвоката.

2. Надмірний паперовий формалізм та ігнорування цифровізації. Попри впровадження Закону України від 16 січня 2024 року № 3549-IX (більш відомий як закон про реєстр «Оберіг») [192], який передбачає автоматизацію обміну даними між реєстрами, у ТЦК та СП продовжують вимагати виключно документальні підтвердження на паперових носіях (наприклад, про спільне проживання з дітьми або місце реєстрації). Така практика прямо суперечить нормам щодо електронної взаємодії інформаційних систем та прецедентам 2025 року, коли суди визнають достатніми дані із застосування «Дія» [193]. Вимога паперових дублікатів документів, які вже наявні в державних реєстрах, не лише створює штучні бюрократичні бар'єри, а й зводить нанівець стратегію «держави у смартфоні».

3. Порушення строків надання статусу учасника бойових дій. Практика свідчить, що ТЦК нерідко ігнорують встановлений законом місячний термін розгляду заяв [194]. Це відтерміновує доступ до пільг на комунальні послуги та санаторно-курортне лікування, безкоштовний проїзд у транспорті та ін.

4. Безпідставні відмови у виплатах при пораненні. Конфлікти виникають на етапі трактування висновків військово-лікарської комісії та цивільних закладів охорони здоров'я. Попри роз'яснення Верховного Суду про те, що для продовження виплат після чотирьох місяців лікування достатньо висновку будь-якого медичного закладу, ТЦК та СП продовжують протиправно вимагати документи виключно від військово-лікарських комісій [195]. У сучасних реаліях посадові особи часто ігнорують судову практику щодо соціальних гарантій до моменту отримання

аналогічного рішення у конкретній справі, що змушує військовослужбовців проходити через судові процеси.

Зазначені перешкоди у діяльності органів ТЦК та СП, на жаль, не є вичерпними, проте вони переконливо свідчать про те, що правозастосовна форма у цій сфері набула ознак системного бюрократичного спротиву. Надмірний формалізм, ігнорування засад цифровізації та процесуальна пасивність посадових осіб призводять до того, що підзаконні акти фактично підміняють собою суть закону. Це створює ситуацію, за якої обов'язок доказування та збору документів протиправно перекладається на самих військовослужбовців чи їхні родини, перетворюючи гарантоване право на соціальний захист із реального інструменту підтримки на суто декларативну норму, реалізація якої стає неможливою без тривалого судового втручання або фахової правничої допомоги. Таким чином, поточна практика діяльності ТЦК та СП не лише створює штучні бар'єри для Захисників і Захисниць, а й прямо суперечить принципам соціальної справедливості та ефективного державного управління в умовах воєнного стану.

Розгляд правозастосовної форми в діяльності військово-лікарських комісій є критично важливим, оскільки саме їхні висновки стають юридичним фундаментом для подальшої реалізації права на соціальний захист (звільнення зі служби, отримання виплат за поранення чи встановлення інвалідності). Ключовим нормативним актом, на якому базується діяльність комісій, є Наказ Міністерства оборони України від 14 серпня 2008 року № 402 «Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України» [196]. Проблема правозастосування полягає в тому, що положення цього Наказу оновлюються повільніше за реалії сучасної військової медицини, що змушує лікарів ВЛК керуватися застарілими критеріями «Розкладу хвороб».

Досить часто ВЛК ухвалюють рішення на основі застарілих медичних даних або за результатами поверхневого огляду, ігноруючи виписки з цивільних закладів охорони здоров'я, де військовослужбовці проходили реальну реабілітацію після важких поранень. Це призводить до визнання «придатними» осіб із встановленими металоконструкціями в кінцівках або наслідками важких контузій.

Крім того, у правозастосовній практиці спостерігається тенденція до зміни формулювань: замість «поранення, пов'язане із захистом Батьківщини» вказується «захворювання, пов'язане з виконанням обов'язків військової служби» (згідно з п. 21.5 Наказу № 402). Різниця між цими термінами є критичною, оскільки у першому випадку розмір одноразової грошової допомоги є значно вищим, а у другому – мінімальним або взагалі не передбаченим для певних категорій. На основі таких формальних розбіжностей ТЦК та органи соціального захисту часто відмовляють у виплатах. Проте Верховний Суд у справі № 240/10153/20 наголосив, що орган не має права формально чіплятися за термін, якщо фактичні обставини свідчать про бойове поранення якщо фактичні обставини справи об'єктивно свідчать про отримання саме бойового поранення [197], [198].

Суттєві виклики для правозастосовної форми створив Закон України № 3621-IX, яким статус «обмежено придатний» було остаточно скасовано. Наразі ВЛК формально мають лише два варіанти висновку: «придатний» або «непридатний», що створює значну зону ризику для осіб із реальними обмеженнями здоров'я. Правозастосовна практика часто «підтягує» таких осіб під статус «придатних» через відсутність чіткого проміжного варіанта [199]. Попри запровадження у підзаконних актах уточнюючих категорій (наприклад, придатність лише для служби в тилкових частинах чи ТЦК), ВЛК часто не надають детального опису обмежень (заборона підйому вантажів, тривалої ходьби тощо), видаючи загальний висновок. Це ставить під загрозу не лише життя військовослужбовця, а й боєздатність підрозділу.

Додатковою перепоною є ігнорування норм Закону України від 28 березня 2023 року № 3161-IX, який зобов'язав ВЛК враховувати медичну документацію з цивільних закладів охорони здоров'я через систему електронного документообігу [26]. На практиці, через технічні збої або людський фактор, комісії часто ігнорують ці дані та вимагають повторних обстежень у відомчих установах, що підтверджується численними скаргами до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Чинна правозастосовна форма передбачає два основні шляхи захисту прав у разі незгоди з висновком комісії: адміністративне оскарження до комісії вищого рівня, яке часто виявляється малоефективним через корпоративну солідарність медичних працівників; судове оскарження, де, зважаючи на межі своєї компетенції, суд не може змінити медичний діагноз, проте уповноважений скасувати висновок ВЛК у разі встановлення процедурних порушень під час розгляду справи.

Отже, сучасна правозастосовна практика військово-лікарських комісій потерпає від надмірної закритості та відсутності дієвого зовнішнього контролю. Це створює умови, за яких медичний висновок перетворюється з об'єктивного відображення стану здоров'я на інструмент «регулювання» чисельності особового складу або економії бюджетних коштів на соціальних виплатах. Причиною такої роботи є відомче підпорядкування лікарів ВЛК Міноборони або Міністерству внутрішніх справ, що створює внутрішній тиск щодо видачі результатів, необхідних системі, а не пацієнту. Система потребує переходу від закритої відомчої моделі до прозорого зовнішнього аудиту та повної інтеграції з цивільною системою охорони здоров'я, де медичний висновок буде юридичною гарантією прав людини, а не механізмом економії державних коштів.

Якщо діяльність ВЛК завершується формуванням експертного висновку про стан здоров'я та причинно-наслідковий зв'язок травми, то наступний етап правозастосування в межах реалізації функції соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України, інших військових формувань та членів їхніх сімей переміщується до Департаменту соціального забезпечення Міністерства оборони України [201]. Саме тут медична метрика стає фінансово-юридичною: на підставі висновків комісій Департамент приймає остаточне рішення про призначення та виплату одноразової грошової допомоги [202].

На етапі діяльності Департаменту соціального забезпечення Міноборони України (зокрема через роботу профільної Комісії) правозастосовна форма набуває ознак контрольно-ревізійної діяльності. Департамент у межах своїх повноважень реалізує право на соціально-економічний захист військовослужбовців, а також

членів сімей тих захисників, які під час проходження служби отримали інвалідність, зникли безвісти, загинули чи потрапили в полон [203].

У роботі зазначеного Департаменту в особі профільної Комісії відбувається перехід від «медичного діагнозу» до «фінансового зобов'язання» держави. Комісія перевіряє доказову базу, зібрану ТЦК та СП або військовою частиною. Ключовими об'єктами перевірки є:»

- довідка про обставини травми (Додаток 5), що є основою для виплат. Департамент перевіряє, чи не містить вона формулювань, що виключають виплату (наприклад, перебування у стані алкогольного сп'яніння або вчинення правопорушення);

- перевіряється відповідність дати отримання поранення датам, вказаним у бойовому журналі та висновку військово-лікарської комісії. Найменша розбіжність у цифрах стає підставою для повернення документів на доопрацювання.

Найбільш резонансною зміною у правозастосовній практиці Департаменту соціального забезпечення МОУ протягом 2024 - 2026 років стало впровадження етапності виплат одноразової грошової допомоги.

Ці нововведення суттєво змінили алгоритм роботи Комісії та очікування отримувачів. Якщо раніше допомога виплачувалася однією сумою, то тепер правозастосовна форма передбачає поетапний розподіл виплат:

- по-перше, після ухвалення позитивного рішення Департаментом виплачується 1/5 від призначеної суми (наприклад, 3 мільйони гривень від загальних 15 мільйонів гривень у разі загибелі) [204];

- по-друге, залишок суми (4/5) виплачується щомісячно рівними частками протягом наступних 40 місяців. Для певних категорій (зокрема осіб з інвалідністю) цей термін може бути довшим.

Причиною такого механізму фінансування є забезпечення рівномірного навантаження на Державний бюджет. Проте для військовослужбовців, членів їх сімей це означає розтягування соціальної підтримки на роки, що в умовах інфляції викликає значне суспільне обговорення.

Також у роботі Комісії зазначеного Департаменту виникають і формальні бюрократичні перешкоди, які стають причиною відмови у розгляді звернень або суттєвого затягування строків, зокрема:

- Комісія часто повертає документи через відсутність паперових копій, посилаючись на внутрішні інструкції щодо архівного зберігання фінансової документації, попри наявність цих даних в електронних реєстрах;
- зупиняє розгляд справи за виявлення суперечностей у «Довідці про обставини травми» (Додаток 5). Зокрема, якщо ВЛК вказала термін «поранення», а в акті службового розслідування вжито поняття «травма» або нечітко описано бойове розпорядження, звернення повертається для усунення розбіжностей, що може тривати місяцями;
- відсутність у пакеті документів копії бойового наказу (через його втрату або обмежений доступ до таємної інформації) часто стає підставою для відмови у виплаті вищого рівня, навіть за умови, що ВЛК підтвердила зв'язок травми із захистом Батьківщини.

З огляду на зазначене, єдиним дієвим інструментом захисту прав військовослужбовця у разі отримання формальної відмови від Комісії МОУ стає судове оскарження. Судова практика (зокрема, постанови Верховного Суду) послідовно вказує на те, що пріоритет мають фактичні обставини справи, а не формальна наявність чи відсутність певного терміна в документах. Суди дедалі частіше визнають протиправними рішення Комісії, які ґрунтуються виключно на термінологічних розбіжностях між актом розслідування та висновком ВЛК, зобов'язуючи орган соціального захисту повторно розглянути питання з урахуванням принципу верховенства права, а не відомчої доцільності.

З метою мінімізації бюрократичних перешкод у діяльності Департаменту соціального забезпечення Міністерства оборони України пропонуємо врахувати такі рекомендації:

- 1) уніфікувати термінологію та надати пріоритет змісту – закріпити в нормативно-правових актах (зокрема у Положенні про Комісію), що термінологічні розбіжності між Актом службового розслідування та висновком ВЛК (наприклад,

вживання термінів «поранення» замість «травма») не можуть бути підставою для відмови у виплаті, якщо обидва документи фактично підтверджують обставини отримання ушкодження під час бойових дій;

2) заборонити дублювання документів – заборонити Комісії вимагати від військовослужбовця паперові дублікати документів (накази про зарахування до списків частини, висновки ВЛК тощо), які вже наявні в реєстрах «Оберіг» або електронній системі охорони здоров'я (ЕСОЗ). Верифікація таких даних має відбуватися автоматично шляхом звірки електронних цифрових підписів;

3) запровадити механізм дисциплінарної відповідальності посадових осіб Департаменту та членів Комісії за безпідставне затягування строків розгляду або систематичне повернення документів з формальних причин, які згодом спростовуються в судовому порядку;

4) залучати представників Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини до роботи незалежної апеляційної ради при Департаменті, які б оперативно розглядала скарги на формальні відмови без звернення до суду.

Завершення етапу виплати одноразової грошової допомоги через Департамент соціального забезпечення МОУ не вичерпує правозастосовну форму реалізації соціального захисту, а лише переводить її у площину довгострокового пенсійного забезпечення.

Наступною ланкою в ланцюжку суб'єктів, що здійснюють функцію соціального захисту, є *Пенсійний фонд України* (далі - ПФУ). Саме до цього органу переходить правозастосовна роль щодо призначення довічних виплат (пенсій в зв'язку з інвалідністю або у зв'язку із втратою годувальника) та адміністрування пільг. Це перетворює медичний висновок ВЛК та фінансовий атестат Міноборони на фундамент для подальшої соціальної реінтеграції ветерана у цивільне життя [205].

Згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», пенсія обчислюється з розміру грошового забезпечення [16]. Однак ПФУ часто відмовляється включати до розрахунку додаткові винагороди, запроваджені Постановою КМУ № 168, вважаючи їх «тимчасовими виплатами», а не постійними складовими грошового забезпечення

[24]. Як наслідок, це призводить до значного заниження розміру пенсій у зв'язку з інвалідністю в рази, що фактично нівелює статус особи, яка отримала каліцтво під час бойових дій.

Пенсійний фонд рідко здійснює перерахунок автоматично, змушуючи кожного ветерана проходити через індивідуальний судовий процес, що перевантажує систему та затягує реалізацію права на захист. Хоча базовий Закон України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [16] містить положення щодо права військових на перерахунок пенсії, а Закон України «Про індексацію грошових доходів населення» [206], визначає гарантії її індексації для захисту від інфляції, на практиці ці норми ігноруються до моменту ухвалення судового рішення.

Відзначимо, що роботу Пенсійного фонду України інтегровано з реєстром «Оберіг» та електронними кабінетами Міністерства оборони з метою автоматичного отримання довідок про грошове забезпечення без участі ТЦК та СП. Проте через певні технічні помилки або неповне внесення даних військовими частинами, ПФУ часто видає відмови у призначенні пенсії, посилаючись на «відсутність відомостей про сплату внесків» або «некоректність електронного документа».

З огляду на зазначену ускладнену взаємодію між Пенсійним фондом України та військовослужбовцем, пропонуємо:

1. Закріпити на рівні Постанови Уряду обов'язок Пенсійного фонду здійснювати автоматичний перерахунок пенсій усім категоріям військовослужбовців одразу після ухвалення Верховним Судом рішення у зразковій справі, без необхідності індивідуального звернення кожного пенсіонера до суду.

2. Впровадити норму до Положення про Пенсійний фонд України, згідно з якою у разі технічної помилки при обміні даними між державними реєстрами, ПФУ зобов'язаний самостійно зробити запит до першоджерела (архіву військової частини чи МОУ), а не покладати обов'язок повторного збору документів на ветерана.

Завершальним етапом у системі правозастосовних форм соціального захисту є перехід від суто фінансових виплат до комплексної реінтеграції особи через діяльність *Міністерства у справах ветеранів України*. Якщо військово-лікарська

комісія встановлює медичний факт, а Департамент Міноборони та Пенсійний фонд України забезпечують грошове утримання, то Мінветеранів є координатором переходу від військової служби до цивільного життя [207].

На цьому етапі правозастосування зосереджене на юридичному закріпленні статусу ветерана та забезпеченні його життєдіяльності після служби:

Статус особи з інвалідністю внаслідок війни. Мінветеранів координує надання цього статусу через місцеві органи ветеранської політики. З 2025 року процес суттєво змінився: інвалідність встановлюється за результатами оцінювання повсякденного функціонування особи спеціальними експертними командами (замість колишньої медико-соціальної експертної комісії) [208].

Цифровізація через додатки e-Ветеран та Дію. Основним інструментом реалізації прав стало е-посвідчення ветерана, яке офіційно визнано основним документом для підтвердження статусу. Заяви на отримання статусу особи з інвалідністю внаслідок війни тепер можна подавати в електронній формі через портал «Дія» [209].

Інститут фахівця із супроводу. У 2024 - 2025 роках запущено систему індивідуального супроводу демобілізованих осіб (зокрема впроваджено інститут помічника ветерана у системі переходу від військової служби до цивільного життя) [209]. Такий фахівець допомагає ветерану долати бюрократичні перешкоди, з якими той стикався на етапах проходження військово-лікарської комісії чи звернення до Пенсійного Фонду України.

Попри перспективну концепцію діяльності Міністерства у справах ветеранів та схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року, правозастосовна практика стикається з низкою викликів, а саме:

- збір документів як обов'язок держави. Одним із ключових нововведень 2025 року стало покладання обов'язку зі збору відсутніх документів на компетентні органи. Проте технічні затримки в обміні даними між реєстрами МОУ та Єдиним державним реєстром ветеранів війни до цього часу змушують заявників звертатися до Центрів надання адміністративних послуг особисто;

- триває процес обов'язкового переоцінювання функціонування для осіб з II та III групами інвалідності у 2025–2026 роках. Строк дії посвідчень старого зразка для певних категорій обмежено 1 листопада 2025 року та 1 квітня 2026 року відповідно.

З огляду на ситуацію, яка склалася, вважаємо, що для усунення прогалин у правозастосовній формі доцільно: забезпечити повну синхронізацію Єдиного державного реєстру ветерана війни із реєстрами «Оберіг» та ЕСОЗ (електронна система охорони здоров'я) для автоматичного присвоєння статусу особи з інвалідністю внаслідок війни в момент підписання висновку експертної команди; впровадити «ветеранський сервіс» у кожній громаді, що дозволить отримувати послуги за місцем фактичного перебування особи без прив'язки до місця реєстрації.

Таким чином, діяльність Міністерства у справах ветеранів є завершальним етапом у правозастосовному процесі, що перетворює експертні висновки військово-лікарської комісії та накази Міністерства оборони України на реальні інструменти соціальної адаптації ветерана.

Ефективність розглянутої правозастосовної форми діяльності суб'єктів соціального захисту прямо залежить від одностайності розуміння змісту правових норм, що реалізуються. Оскільки складність і динамічність оновлення військового законодавства (зокрема у 2022–2026 рр.) часто призводять до виникнення колізій та неоднозначного трактування понять «поранення», «придатність», «грошове забезпечення» та ін., виникає необхідність аналізу *правоінтерпретаційної форми*.

У сучасній теорії держави та права правоінтерпретаційна форма розглядається як результативна діяльність компетентних органів та суб'єктів нормотворення щодо тлумачення норм права шляхом видання спеціальних актів, які розкривають їхній справжній зміст, не створюючи при цьому нових приписів [94, с. 64].

Результатом такої діяльності є акт тлумачення норм права. Акт тлумачення є формою волевиявлення держави, через яке вона доносить справжній зміст закону до правосвідомості суб'єктів. Оскільки він функціонує лише в сукупності з конкретними нормами, його вплив на суспільні відносини є опосередкованим, проте він є ключовим інструментом забезпечення юридичної визначеності та стабільності

[210, с. 84]. Особливо гостро це відчувається в питаннях соціального забезпечення ветеранів, де інтерпретаційний акт усуває розрив між буквою закону та його призначенням.

Юридична природа правоінтерпретаційної форми та її результатів характеризується такими рисами:

1) вона не є самостійним джерелом права, а лише «супроводжує» чинну норму, допомагаючи її правильній реалізації;

2) акт тлумачення не існує відокремлено від правової основи – він поділяє юридичну долю тієї норми, яку роз'яснює, втрачає силу одночасно з її скасуванням;

3) у разі офіційного тлумачення вона стає обов'язковим орієнтиром для всіх суб'єктів правозастосування, забезпечуючи єдність правопорядку в державі. Правові позиції, викладені в актах офіційного тлумачення, мають імперативний характер для судів загальної юрисдикції, що фактично виключає можливість інакшого трактування аналогічних норм при розгляді подібних справ.

Саме правоінтерпретаційна форма є інтелектуально-вольовим базисом, що забезпечує єдність змістового наповнення права на всіх етапах – від висновку військово-лікарської комісії до призначення пенсії Пенсійним фондом України, запобігаючи суб'єктивізму та відомчому свавіллю.

У контексті дослідження на особливу увагу заслуговує правоінтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України, який є єдиним органом конституційної юрисдикції в державі. Юридична природа його актів полягає в наданні офіційного роз'яснення положень Основного Закону, що має нормативний характер і є обов'язковим для виконання на всій території України.

Зокрема, у сфері соціального захисту військовослужбовців та члени їхніх родин, рішення КСУ виступають гарантом стабільності правового статусу особи, оскільки вони блокують спроби звуження змісту та обсягу існуючих прав при внесенні змін до спеціального законодавства.

Яскравим прикладом реалізації правоінтерпретаційної форми у сфері соціального захисту є Рішення Конституційного Суду України від 12 жовтня 2022 року № 7-р(П)/2022 [211]. У цьому акті Суд розкрив зміст обов'язку держави щодо

забезпечення високого рівня соціальних гарантій для Захисників України, наголосивши, що соціальні гарантії для захисників України не є звичайною «соціальною допомогою», а є спеціальним статусом, що впливає з конституційного обов'язку держави, закріпленого у ч. 5 ст. 17 Конституції України.

Важливим досягненням правоінтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України у Рішенні № 1-р(II) / 2022 стало подолання надмірного бюрократизму у питаннях виплат військовим [212].

Суд наголосив, що не можна обмежувати право захисника на допомогу жорстким дворічним строком, якщо погіршення його здоров'я прямо пов'язане з отриманим раніше пораненням. Тлумачення Суду утвердило пріоритет реального стану здоров'я особи над формальними часовими обмеженнями, закріпленими в законодавстві. Таким чином, акт тлумачення в цій справі виконав захисну функцію, яка унеможлиблює використання державними органами застарілих або надто жорстких приписів для позбавлення ветеранів належної підтримки. Це забезпечує юридичну справедливість і єдиний підхід до всіх Захисників та Захисниць, незалежно від того, коли саме їхній стан здоров'я почав погіршуватися.

Аналіз рішень Конституційного Суду України доводить, що правоінтерпретаційна форма не просто роз'яснює закон, а безпосередньо впливає на правозастосовну практику через різні види актів тлумачення. У цьому контексті важливо розрізняти нормативність та казуальність результатів такої діяльності.

Нормативність актів тлумачення найяскравіше проявляється у рішеннях Конституційного Суду України. Оскільки КСУ є єдиним органом конституційної юрисдикції, його роз'яснення мають загальнообов'язковий характер. Тлумачення Конституційним Судом поняття «соціальний захист військовослужбовців» створює обов'язковий нормативний стандарт, відступати від якого не має права жоден орган влади.

Натомість правоінтерпретаційна діяльність Верховного Суду частіше має казуальний характер, оскільки здійснюється під час розгляду конкретних судових справ (казусів). Водночас у сучасній правовій доктрині спостерігається тенденція до зближення казуального та нормативного тлумачення. Це означає, що висновки

Верховного Суду, зроблені у конкретних справах, фактично набувають ознак загальнообов'язкових правил для всієї системи правозастосування. Згідно з частиною 5 статті 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», правові позиції Верховного Суду, висновки Верховного Суду щодо застосування норм права є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень та враховуються іншими судами [213].

Яскравим прикладом такої діяльності є розгляд Верховним Судом зразкових справ у сфері соціального захисту військовослужбовців (наприклад, щодо перерахунку пенсій з урахуванням оновлених довідок про грошове забезпечення). Зокрема, у зразковій справі від 16 грудня 2024 року № 400/6254/24 Верховний Суд розтлумачив право на перерахунок пенсії з урахуванням нових розмірів посадового окладу та окладу за військовим званням, обчислених на основі прожиткового мінімуму станом на 1 січня 2021, 2022 та 2023 років [214].

Іншим вагомим підтвердженням подолання формального підходу державних органів через правоінтерпретаційну діяльність є Постанова Верховного Суду від 10 травня 2024 року у справі № 440/6725/23 [215]. У межах цього провадження Суд розтлумачив право на отримання одноразової грошової допомоги дитиною, яка народилася після смерті батька-військовослужбовця. Застосувавши телеологічне, а не суто формальне тлумачення, Верховний Суд встановив, що статус дитини як члена сім'ї загиблого не залежить від моменту її народження, за умови, що вона була зачата за життя захисника. Це рішення фактично заблокувало спроби Міністерства оборони України звузати коло осіб, які мають право на соціальні гарантії, і стало обов'язковим орієнтиром для вирішення аналогічних спорів у період 2024 - 2026 років [216].

Викладене вище свідчить, що правоінтерпретаційна діяльність органів судової влади є кінцевим гарантом справедливості, виправляючи помилки у розумінні норм права. Водночас первинне наповнення змістом законодавчих приписів у процесі їхньої реалізації здійснюється безпосередньо в системі органів виконавчої влади. У цьому контексті особливого значення набуває правоінтерпретаційна діяльність

Міністерства оборони України, яка за своєю природою найчастіше втілюється у казуальних актах тлумачення.

На відміну від загальнообов'язкових рішень Конституційного Суду України, акти тлумачення оборонного відомства (роз'яснення, директиви, методичні рекомендації та листи) мають прикладний, оперативно-технічний характер. Їхня поява зумовлена необхідністю негайного реагування на динамічні зміни військового законодавства у 2022 - 2026 рр. та потребою надання чітких алгоритмів дій для фінансових служб, кадрових органів та командирів військових частин.

Казуальність такої діяльності проявляється у роз'ясненні конкретних положень щодо нарахування додаткових винагород (більш відомо як «бойові виплати»), особливостей надання відпусток в умовах воєнного стану чи порядку виплати допомоги сім'ям загиблих. Хоча такі відомчі акти формально адресовані конкретним виконавцям або стосуються окремих запитів, вони формують типову практику, яка безпосередньо визначає обсяг реалізації соціальних прав тисяч військовослужбовців ще до моменту виникнення потенційного судового спору.

Приклади казуальних актів тлумачення Міністерства оборони України:

1. *Роз'яснення щодо грошового забезпечення.* Так Департамент соціального забезпечення Міноборони регулярно видає листи-роз'яснення (наприклад, від 11 квітня 2023 року № 423/1932), які уточнюють перелік додаткових виплат військовослужбовцям, що виплачуються за період виконання ними спеціальних завдань [217].

2. *Довідники та методичні посібники.* Так, наприклад, видання «Пам'ятки щодо порядку нарахування та виплати грошового забезпечення та інших соціальних виплат військовослужбовцям» (2025 року) фактично виступає збірником казуальних роз'яснень, що допомагають фінансовим службам військових частин усувати суперечності при нарахуванні виплат [218]. Своєю чергою, Методичні рекомендації «Щодо спільного урядування в системі Міністерства оборони України», розроблені у 2023 році, спрямовані на впровадження єдиних підходів до діяльності колегіальних органів Міноборони [219].

3. Відповіді на індивідуальні запити та звернення на «гарячу лінію». Офіційні роз'яснення, що надаються, зокрема, через лінію «1512», хоча і мають індивідуальний характер, часто стають підґрунтям для формування сталої практики у різних підрозділах. Такі роз'яснення зазвичай стосуються проблемних аспектів матеріального й фінансового забезпечення, а також шляхів розв'язання інших конфліктних ситуацій.

Таким чином, необхідно констатувати, що правоінтерпретаційна форма діяльності виступає необхідною сполучною ланкою між нормою закону та її практичним виконанням у сфері соціального захисту. Вона покликана не лише усувати прогалини та колізії військового законодавства, а й гарантувати, що правовий статус військовослужбовця та членів його сім'ї залишатиметься стабільним і захищеним від відомчого свавілля або неоднозначного трактування норм у складних умовах воєнного стану.

Якщо правоінтерпретаційна форма забезпечує розуміння права, а правозастосовна – його виконання, то правоохоронна форма виступає захисним контуром соціальної системи. Поруч із іншими правовими формами, правоохоронна діяльність виступає в ролі гаранта права, оскільки саме поняття «правоохоронний» означає насамперед захист та охорону закону від неправомірних посягань. Це є надзвичайно актуальним з огляду на динамічні процеси, що відбуваються в українському суспільстві.

Теоретичне підґрунтя цієї форми ґрунтовно розкриває А. Кучук, який визначає ознаки правоохоронної діяльності в їхній сукупності. Автор наголошує, що діяльність можна вважати правоохоронною лише за наявності таких ознак:

- 1) спрямованість на охорону прав і свобод людини, законності та правопорядку;
- 2) реалізація на підставі та відповідно до закону (переважно у процесуальній формі);
- 3) застосування спеціальних правових засобів;
- 4) здійснення спеціально уповноваженими суб'єктами на професійній основі

[220, с. 15].

Особливої уваги заслуговує теза вченого про те, що правоохоронна діяльність виходить за межі суто охоронних норм. Хоча традиційно її пов'язують із припиненням правопорушень та покаранням винних, у сфері соціального захисту військовослужбовців основним напрямом має стати профілактика протиправної поведінки посадових осіб. Це дозволяє розглядати правоохоронну форму не лише як засіб реагування на вже вчинене порушення (наприклад, відмову у виплаті грошової допомоги), а як превентивний інструмент підтримання правопорядку, що гарантує стабільність правового статусу Захисників і Захисниць Батьківщини [220, с. 16-17].

Розглядаючи правоохоронну форму у сфері соціального захисту військовослужбовців, її юридичну природу варто розкрити через сукупність специфічних властивостей. Це дозволить логічно пов'язати загальнотеоретичні ознаки (за А. Кучуком) із динамічною практикою правовідносин періоду воєнного стану.

Юридична природа правоохоронної форми у сфері соціального захисту військовослужбовців (мова йде про період часу з 2022 по 2026 рр.) проявляється через такі засадничі характеристики:

1. Правоохоронна діяльність має субсидіарний характер і по суті не замінює собою правозастосування, а вступає в дію лише тоді, коли нормальний процес реалізації права дає збій (наприклад, при незаконній відмові ТЦК у виплаті грошової допомоги). Її природа полягає у «виправленні» дефектів правової системи.

2. На відміну від правоінтерпретаційної форми, правоохоронна діяльність завжди жорстко обмежена процесуальними рамками (Кримінальним процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства України, Дисциплінарним статутом Збройних Сил України).

3. Юридична природа цієї форми передбачає можливість застосування заходів державного примусу. Це можуть бути як заходи деліктної відповідальності (адміністративні стягнення, дисциплінарні стягнення), так і заходи спрямовані на відновлення порушеного права (наприклад, скасування незаконного наказу командира про позбавлення премії).

4. У контексті дослідження юридична природа правоохоронної форми зміщується від покарання до правового захисту (зокрема, забезпечення реального отримання військовослужбовцем грошових виплат за несення служби в зоні бойових дій).

Практична реалізація правоохоронної форми у досліджуваній нами період знаходить своє відображення у скасуванні судами неправомірних висновків ВЛК, прокурорському реагуванні на факти затримки виплат грошового забезпечення, а також у діяльності Центрального управління захисту прав військовослужбовців, що здійснює превентивний нагляд за дотриманням соціальних стандартів безпосередньо в органах військового управління.

Вихід правоохоронної діяльності за межі одиничного випадку ілюструє зразкова справа Постанови Верховного Суду № 400/6254/24. Це прийняте рішення суду не лише захистило конкретного пенсіонера, а й встановило обов'язковий правоохоронний стандарт перерахунку виплат для всіх ветеранів у 2025–2026 роках, усунувши системну дискримінацію з боку Пенсійного фонду України [221].

На особливу увагу в цьому контексті заслуговує й Постанова Верховного Суду у справі № 440/6725/23, де правоохоронна форма діяльності реалізується через механізм гуманістичного тлумачення. У межах цього провадження Верховний Суд фактично розширив межі соціального захисту, захистивши права дитини, яка народилася вже після загибелі батька-військовослужбовця. Дане рішення стало вагомим прецедентом для подолання формальних відмов органів соціального забезпечення, які раніше ігнорували права таких дітей через буквальне (вузьке) трактування норм права [222].

Таким чином, правоохоронна діяльність вищевказаного Суду у зазначеній справі виступила не лише засобом розв'язання окремого спору, а й інструментом утвердження людиноцентристського підходу у сфері соціального захисту Захисників та їхніх родин [222].

Водночас правоохоронна форма діяльності не обмежується лише судовим захистом. Специфічним її проявом у 2024 – 2026 рр. стала робота Центрального управління захисту прав військовослужбовців при Міністерстві оборони України.

Юридична природа цього органу полягає у здійсненні досудового (адміністративного) захисту соціальних прав захисників, що дозволяє оперативно відновлювати порушений правопорядок без звернення до суду.

Типовим прикладом правоохоронного реагування Управління є втручання у випадки безпідставної відмови військових частин у видачі довідок про обставини травми (поранення). Зокрема, коли командир частини тривалий час не призначає службове розслідування за фактом поранення, що блокує військовослужбовцю доступ до виплат та подальшого лікування, правоохоронний механізм реалізується через звернення на «гарячу лінію» «1512». Фахівці Управління проводять перевірку, встановлюють факт порушення нормативних термінів та надають обов'язкові до виконання рекомендації. Як наслідок, наказ про призначення розслідування видається негайно, що відновлює правовий статус особи та забезпечує реалізацію її соціальних гарантій [223].

Тільки за перший рік своєї діяльності Управління опрацювало понад 5 тисяч звернень від військовослужбовців та членів їхніх сімей. Це підтверджує високу затребуваність позасудових правоохоронних інструментів у сучасних умовах.

Особливої уваги в межах дослідження правоохоронної форми діяльності заслуговує якісно новий механізм захисту прав, що розпочав офіційно функціонувати в системі Міністерства оборони України з 27 січня 2026 року. Мова йде про інституцію Військового омбудсмена [224], яка виступає незалежним інструментом гарантування прав військовослужбовців та членів їхніх родин.

Юридична природа цього механізму реалізується через Офіс Військового омбудсмена, повноваження якого охоплюють широкий спектр правоохоронних засобів:

1. *Суб'єктна універсальність.* Омбудсмен приймає скарги не лише від кадрових військових та резервістів, а й від добровольців територіальних громад та членів їхніх сімей.

2. *Інспекційна функція.* Інституція наділена правом ініціювати перевірки безпосередньо у військових частинах та органах військового управління без попереднього узгодження з командуванням.

3. *Взаємодія з органами юстиції.* У разі виявлення ознак кримінальних правопорушень (зокрема, корупції чи перевищення владних повноважень), матеріали невідкладно передаються до Державного бюро розслідувань.

4. *Імперативність вимог.* Командування зобов'язане надати ґрунтовну відповідь на запит омбудсмена протягом 10 днів. Невиконання цієї вимоги тягне за собою адміністративну відповідальність посадових осіб [224].

Таким чином, створення Офісу Військового омбудсмена у 2026 році завершило формування цілісного правоохоронного контуру, де захист прав здійснюється не лише судовими органами, а й спеціалізованою незалежною інституцією, що має прямий вплив на управлінські процеси у військовій сфері.

Підсумовуючи розгляд правових форм здійснення функцій держави у сфері соціального захисту військовослужбовців та громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей необхідно констатувати наступне:

1. Чинне законодавство у цій сфері є недосконалим і містить численні колізії. Ключовою проблемою правотворчості є невідповідність положень ч. 5 статті 17 Конституції України сучасним реаліям. Зокрема, конституційна норма акцентує на забезпеченні соціального захисту лише громадянам України, тоді як у лавах Сил оборони Україну захищають й іноземці та особи без громадянства.

2. Обґрунтовано необхідність розширення суб'єктного складу ч. 5 статті 17 Основного Закону шляхом застосування формулювання, яке б гарантувало право на соціальний захист усім категоріям осіб, що здійснюють збройний захист суверенітету України.

Однак, слід враховувати, що згідно з розділом XIII Конституції України, зміни до розділу I «Загальні засади» вимагають проведення всеукраїнського референдуму. Проте в умовах правового режиму воєнного стану проведення референдумів заборонено, що зумовлює необхідність напрацювання перехідних законодавчих механізмів.

3. Аналіз нормативно-правової бази засвідчив системну проблему домінування підзаконного регулювання. Значна кількість бланкетних норм, що

містяться у Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» й відсилають до постанов Кабінету Міністрів України, створює ризики порушення ч. 1 ст. 92 Конституції України.

4. Оскільки засади соціального захисту, форми та види пенсійного забезпечення мають визначатися виключно законами, надмірне делегування цих повноважень Кабінету Міністрів України призводить до дестабілізації правового статусу військовослужбовців. Запропоновано чітко розмежувати межі компетенції Верховної Ради України та вищого органу виконавчої влади, закріпивши фундаментальні обсяги й розміри соціальних прав безпосередньо в текстах законів, що мінімізує дискреційні повноваження Уряду щодо оперативного звуження чи обмеження соціальних виплат через підзаконні акти.

5. Обґрунтовано необхідність внесення змін до ст. 1-2 Закону № 2011-ХІІ, які б передбачали повне прирівнювання іноземців та осіб без громадянства, що виконують бойові завдання у складі Сил оборони, до громадян України в частині обсягу соціальних пільг та гарантій. Це дозволить усунути дискримінаційний підхід та забезпечити справедливу реалізацію принципу рівності всіх Захисників і Захисниць, незалежно від їхньої державної належності.

6. Аналіз діяльності ТЦК та СП, ВЛК, ПФУ та Мінветеранів підтвердив, що правозастосування є ключовим інструментом реалізації конституційних прав досліджуваної категорії осіб (ст. 17, 46 Конституції України). Встановлено, що головною перешкодою належного правозастосування залишається надмірний формалізм та порушення принципу «належного урядування» (Good Governance). Сучасна трансформація системи у 2025 – 2026 роках через цифровізацію (реєстри «Оберіг», ЕСОЗ, ЄДРВВ) створює підґрунтя для проактивної моделі соціального захисту. Проте наявний цифровий розрив та закритість відомчих структур все ще створюють штучні перешкоди, що вимагає переходу до сервісної моделі.

7. *Правоінтерпретаційна форма* (через рішення Конституційного Суду України та правові позиції Верховного Суду) забезпечує інтелектуально-вольовий базис системи, долаючи недоліки правотворчості шляхом застосування гуманістичного й телеологічного тлумачення правових приписів.

8. *Правоохоронна форма* – відіграє вирішальну роль у разі виникнення дефектів правозастосування, забезпечуючи відновлення порушеного правопорядку в соціальній системі. Доведено, що її юридична природа змістилася від суто каральної до правозахисної функції. Особливого значення в цьому контексті набуває створення Офісу Військового омбудсмена як незалежної інституції, що забезпечує оперативне поновлення прав військовослужбовців через механізми перевірок та імперативних приписів, мінімізуючи потребу в тривалому судовому оскарженні.

3.3. Організаційні форми здійснення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей

Викладений в попередньому питанні аналіз правових форм (правотворчої, правозастосовної, правоінтерпретаційної та правоохоронної) доводить, що ефективність соціального захисту військовослужбовців безпосередньо залежить від якості нормативного регулювання та точності тлумачення правових приписів. Проте юридичні стандарти та конституційні гарантії залишаються лише деклараціями без належного інституційного підґрунтя та чітко вибудованої системи суб'єктів.

Це відповідно зумовлює необхідність переходу від дослідження змісту правових форм до аналізу *організаційних форм здійснення функції соціального захисту осіб, які перебувають на службі в Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їх родин*. Якщо правові форми визначають «як» (якими юридичними засобами) реалізується функція держави, то організаційні форми дають відповідь на питання «хто» (через які структури) та «у який спосіб» (через які процедури) забезпечує цей процес у реальному часі.

Дослідження механізму реалізації державної політики щодо соціального захисту Захисників та Захисниць потребує першочергового з'ясування теоретичних підходів до розуміння організаційних форм здійснення функцій держави.

У загальній теорії держави та права під організаційними формами розуміють специфічні види діяльності державних органів, які, на відміну від правових форм, не

пов'язані з виданням юридично значущих актів, що створюють, змінюють чи припиняють правовідносини. Теоретичне осмислення організаційних форм потребує аналізу доктринальних підходів, що розкривають їхню природу через відмежування від правових актів. Зокрема, П. Рабінович визначає їх як фактичні дії забезпечувального характеру [225, с. 92]. Дану позицію розвивають С. Гусарев та О. Тихомиров, які акцентують на «неправовій» сутності такої діяльності, оскільки вона не тягне за собою безпосередніх правових наслідків [226, с. 69].

У свою чергу, Ю. Ведерніков акцентує увагу на тому, що організаційним формам притаманна внутрішня спорідненість та однорідність за їхніми визначальними рисами [94, с. 64]. Дослідник трактує їх як специфічні вектори роботи державних інституцій, що не мають на меті видання юридично значущих документів, проте забезпечують виконання функцій держави [227, с. 156].

Досвід останніх років переконливо свідчить, що Україна переживає період фундаментальних цифрових трансформацій, які докорінно змінюють характер взаємодії між державою та громадянином. Саме цей контекст дозволяє нам аргументувати необхідність розширення класичних дефініцій, оскільки категорії «однорідності» та «неправового характеру» організаційної діяльності вже не повною мірою відображають сучасні реалії воєнного стану.

Поділяючи наукові погляди вказаних дослідників, ми водночас вважаємо за доцільне збагатити усталені підходи до розуміння організаційних форм та пропонуємо деякі уточнення. У цьому контексті пропонується інтерпретувати зазначену категорію як *інтегровану цифрову систему сервісних інструментів, що базується на використанні управлінських алгоритмів*. У межах такого середовища забезпечується автоматизований обмін даними між реєстрами та миттєва обробка електронних запитів, рапортів військовослужбовців, що стає визначальною умовою для практичної реалізації правових гарантій. Такий підхід доводить, що в умовах цифровізації організаційна діяльність перестає бути лише «технічною» і перетворюється на визначальний сервісний механізм, що забезпечує реальну дієвість соціального захисту військовослужбовців та членів їх родин в режимі реального часу [227, с. 156].

Традиційна доктрина виокремлює такі базові організаційні форми діяльності держави:

1. Організаційно-регламентуюча діяльність – спрямована на оперативне вирішення внутрішніх питань роботи державного апарату (підбір кадрів, розподіл обов'язків, підготовка нарад).

2. Організаційно-господарська діяльність – пов'язана з матеріально-технічним забезпеченням функціонування органів влади.

3. Організаційно-інформаційна діяльність: охоплює роз'яснення державної політики, пропаганду певних цінностей та інформування населення [94, с. 64-65].

У межах дослідження вбачається за доцільне виокремити суб'єктів організаційних форм за рівнями управління. Це дозволить продемонструвати специфіку взаємодії уповноважених органів у системі соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин відповідно до рівнів реалізації функцій держави [227, с. 157]:

1. *Державний рівень*. На цьому рівні здійснюється нормативне забезпечення та вищий контроль за реалізацією соціальної функції. Ключовими суб'єктами виступають:

- Верховна Рада України – через профільні комітети здійснює контроль за виконанням бюджетних програм соціального спрямування;

- Кабінет Міністрів України – забезпечує фінансування та координацію міжвідомчої взаємодії (зокрема, через впровадження проєктів соціального супроводу та цифровізації послуг);

- Офіс Військового омбудсмена – новоутворена інституція, яка офіційно розпочала роботу 27 січня 2026 року та здійснює контроль та позасудовий захист прав військових [224];

- Пенсійний фонд України – призначає виплати пенсій ветеранам і членам їхніх родин [205].

2. *Відомчий рівень*. На цьому рівні реалізуються організаційні форми в межах Міністерства оборони України, а також інших військових формувань, утворених відповідно до законів України. До суб'єктів відомчого рівня відносять:

- Міністерство оборони України – через Департамент соціального забезпечення та Центральне управління захисту прав військовослужбовців здійснює управління галузевими соціальними програмами [203];

- Міністерство внутрішніх справ України – у частині здійснення соціального захисту військовослужбовців Національної гвардії України та Державної прикордонної служби України (через відповідні управління соціального захисту та кадрового забезпечення);

- Служба безпеки та Служба зовнішньої розвідки України – через власні фінансово-економічні та медичні підрозділи, що забезпечують закритий цикл соціального та медичного супроводу особового складу;

- територіальні центри комплектування та соціальної підтримки (ТЦК та СП) – універсальні суб'єкти, що забезпечують координацію та оформлення документів на виплати для ветеранів і членів родин загиблих захисників [190];

- військово-лікарські комісії – спеціалізовані органи, що діють у системах Мініоборони, Міністерства внутрішніх справ та Служби безпеки України, виконуючи організаційно-медичну функцію визначення придатності до служби та встановлення причинного зв'язку травм [196];

- суб'єкти відомчого рівня (командування військових підрозділів) – як первинна ланка управління, що відповідає за видання наказів про виплати, відпустки та оперативний соціальний супровід особового складу.

3. Місцевий рівень. На рівні територіальних громад відбувається безпосередня сервісна підтримка та реінтеграція ветеранів у цивільне життя. До суб'єктів місцевого рівня слід віднести:

- органи місцевого самоврядування – сільські, селищні, міські ради та їхні виконавчі органи, що створюють ветеранські простори та реалізують місцеві програми соціальної підтримки [227, с. 157];

- фахівців із супроводу ветеранів війни, що підпорядковуються органам місцевого самоврядування (комунальним закладам) та забезпечують індивідуальний супровід категорій осіб, визначених Постановою Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 р. № 881 [228];

- ветеранські хаби та центри надання адміністративних послуг (ЦНАП) – установи, створені на базі територіальних громад з метою консультування, надання психологічної та юридичної допомоги за принципом «єдиного вікна» (One-stop shop) [229].

Розгляд організаційних форм на державному рівні дозволяє простежити механізм управління сферою соціального захисту через діяльність вищих органів влади. Відповідно до теоретичних підходів вітчизняних дослідників П. Рабіновича, Ю. Ведернікова, С. Гусарєва та О. Тихомирова ця діяльність реалізується у таких напрямках:

1. *Організаційно-регламентуюча діяльність* держави спрямована на налагодження міжвідомчих зв'язків. Ключовим суб'єктом тут виступає Кабінет Міністрів України, який забезпечує узгодженість дій Міноборони, Міністерства соціальної політики та Мінветеранів України. Важливим елементом регламентації стало нормативно-організаційне забезпечення функціонування Офісу Військового омбудсмена, що дозволило цій інституції з 27 січня 2026 року розпочати системний моніторинг дотримання прав захисників безпосередньо у місцях проходження служби [224].

Віднесення Військового омбудсмена саме до загальнонаціонального рівня є принципово важливою науковою позицією. Якби новоутворена інституція перебувала під прямим впливом одного з військових формувань, це б позбавило її можливості об'єктивно розглядати звернення військовослужбовців та здійснювати незалежний цивільний контроль.

Окрім функціонування Офісу Військового омбудсмена, організаційно-регламентуюча діяльність втілюється через наступні заходи:

- впровадження механізмів автоматизованого обміну даними між відомчими інформаційними системами. Зокрема, регламентація взаємодії між реєстром «Оберіг», електронною системою охорони здоров'я (ЕСОЗ) та базами даних Пенсійного фонду України дозволила мінімізувати бюрократичні процедури при призначенні соціальних виплат. Така діяльність Кабінету Міністрів України, що ґрунтується на положеннях Закону України від 16 січня 2024 року № 3549-IX [230]

(щодо цифровізації військового обліку) та відповідних урядових постанов, забезпечує перехід до моделі «цифрового урядування». У межах цієї моделі організаційні зусилля держави спрямовані на створення прозорого сервісного середовища, де інформація про соціальний статус Захисника і Захисниці передається між суб'єктами автоматично, без необхідності особистого надання паперових підтверджень;

- цифровізація управлінських процедур через систему «Армія+», яка дозволяє регламентувати процес подання та погодження електронних рапортів на отримання соціальних виплат та відпусток військовослужбовцям, надавши їм юридичної сили нарівні з паперовими документами. Окрім того, наприкінці 2025 року Міністерство оборони України впроваджує інформаційно-комунікаційну систему «Імпульс», яка розроблена фахівцями Збройних Сил України для ефективного та безпечного обліку військовослужбовців. У подальшому зазначена цифрова система має об'єднатися з іншими сервісами, а саме «Армією+» та електронною системою охорони здоров'я [231].

На відомчому рівні організаційно-регламентуюча діяльність охоплює широку мережу суб'єктів у межах усіх складників Сил оборони та безпеки, що мають власну специфіку управління та соціального забезпечення. Організаційно-регламентуюча діяльність відомств у сфері соціального захисту військовослужбовців втілюється через видання відомчих нормативних актів, положень та інструкцій, які впорядковують роботу підпорядкованих підрозділів.

Міноборони розробляє регламенти, що деталізують порядок надання соціальних послуг та виплат. Департамент соціального забезпечення цього міністерства функціонує на підставі оновленого Положення (затвердженого Наказом МОУ від 11 червня 2025 року № 384) [203]. Цей підрозділ визначено ключовим органом із формування соціальної політики та контролю за нею. Головне управління захисту прав військовослужбовців забезпечує організаційний супровід звернень та виступає ланкою правового захисту всередині відомства [232]. Міноборони впровадило систему електронної черги та онлайн-запису до ТЦК та СП, що

закріплено відповідними відомчими порядками для усунення фізичних бар'єрів при зверненні громадян [233].

Діяльність Міністерства внутрішніх справ охоплює соціальний супровід військовослужбовців Національної гвардії та Державної прикордонної служби. Департамент соціального захисту МВС здійснює організаційне забезпечення та контроль за дотриманням прав особового складу підпорядкованих формувань [234]. Управління охорони здоров'я цього міністерства здійснює медичне забезпечення та реабілітацію в системі відомчих закладах охорони здоров'я [235].

Організаційно-регламентуюча діяльність Служби безпеки України через специфіку служби має автономний характер. Центральне управління СБУ розробляє внутрішні інструкції щодо порядку надання соціальних пільг та компенсацій співробітникам [236].

Органи територіального центру комплектування та соціальної підтримки діють на основі Положення, яке регулярно оновлюється для адаптації до нових викликів [190]. У структурі ТЦК створено окремі підрозділи, які займаються виключно соціальним супроводом родин загиблих, полонених та зниклих безвісти. Фахівці ТЦК та СП консультують родичів та допомагають у зборі пакету документів для отримання одноразової грошової допомоги. Завдяки впровадженню сервісу електронної черги мінімізувало фізичні черги та зменшило конфліктні ситуації у взаємодії громадянина з військовими органами [227, с. 159].

Специфікою відомчого рівня є наявність військово-лікарських комісій не лише в системі Міноборони, а й у МВС та СБУ. Вони виконують ідентичну організаційно-медичну функцію, проте підпорядковуються відповідним галузевим медичним департаментам. Завдяки системним цифровим трансформаціям кожен орган (СБУ, ДПСУ, НГУ, НПУ) адаптує загальнодержавні стандарти до власних закритих кадрових систем, забезпечуючи інтеграцію з реєстром «Оберіг» та порталом «Дія» [227, с. 159].

Завершальною ланкою в системі інституційного забезпечення є місцевий рівень, де організаційно-регламентуюча діяльність спрямована на безпосередню

реінтеграцію Захисників та Захисниць у цивільне життя. На місцевому рівні організаційна форма набуває характеру сервісного супроводу.

Основними напрямками реалізації цієї форми на сучасному етапі є:

- функціонування мережі ветеранських хабів та просторів. У територіальних громадах створюються спеціалізовані установи (комунальні заклади), що діють за регламентами «єдиного вікна» (One-stop shop). Це дозволяє акумулювати юридичну, психологічну та консультативну допомогу в одній точці, мінімізуючи часові витрати ветерана на відвідування різних інстанцій [229]. Слід зауважити, що у 1816 Центрах надання адміністративних послуг на всій території України за ініціативою органів місцевого самоврядування створюються спеціалізовані сервіси обслуговування ветеранів – «єдині вікна». Зазначений механізм покликаний спростити процедуру звернення, хоча й за його відсутності ветерани мають право на отримання послуг у повному обсязі та позачергово [227, с. 159];

- діяльність фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 року № 881, у громадах впроваджено професійну ланку індивідуального супроводу Захисників та Захисниць. Регламентація їхньої діяльності передбачає не просто надання інформації, а активну допомогу в оформленні статусів, отриманні земельних ділянок чи працевлаштуванні [227, с. 159]. Супровід надається таким категоріям осіб: військовослужбовцям, які звільняються зі служби, демобілізованим особам, ветеранам війни, особам, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, а також членам їхніх сімей та членам сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України [8]. Реалізувати право на допомогу фахівця вказані особи можуть, зокрема, через функціонал «Ветеран PRO» у мобільному застосунку «Дія» [237];

- реалізація місцевих програм соціальної підтримки. Органи місцевого самоврядування через рішення відповідних рад встановлюють додаткові до загальнодержавних організаційні заходи, а саме безкоштовне харчування дітей військових у навчальних закладах, надання санаторно-курортного оздоровлення за рахунок місцевих бюджетів тощо.

Слід зауважити, що за останні роки організаційно-регламентуюча форма зазнала істотних змін і трансформувалася у єдине цифрове середовище. Завдяки системам «Армія+» та «Імпульс» стратегічні рішення Уряду миттєво стають технічними алгоритмами, що долає розрив між плануванням і виконанням у військових частинах. Інтеграція муніципальних сервісів із державними реєстрами завершує цю вертикаль, забезпечуючи злагоджену підтримку Захисників і Захисниць на всіх рівнях.

Попри позитивну динаміку розвитку та стрімку цифровізацію організаційно-регламентуючої форми, її практична реалізація все ще супроводжується низкою системних недоліків. Зокрема, особливої уваги потребують такі проблемні аспекти:

1) стрімке прийняття нових нормативно-правових актів у період воєнного стану часто випереджає процес їх узгодження з уже існуючою законодавчою базою. Це створює правові колізії, коли різні відомчі інструкції суперечать одна одній, що ускладнює роботу виконавців на місцях. Яскравим прикладом є процедура підтвердження статусу учасника бойових дій або отримання соціальних пільг, де вимоги цифровізованих сервісів (як-от «Дія» чи «е-Ветеран») іноді входять у суперечність із внутрішніми паперовими інструкціями ТЦК та СП або відомчими наказами силових структур. Це змушує військовослужбовців надавати додаткові паперові довідки, навіть якщо інформація вже наявна в електронних реєстрах [227, с. 159];

2) запровадження інституту фахівців із супроводу та «єдиних вікон» у Центрах надання адміністративних послуг вимагає високої кваліфікації. Наразі спостерігається дефіцит спеціалістів, які одночасно володіють і юридичною базою та навичками психологічної підтримки ветеранів [227, с. 160];

3) попри впровадження інноваційної системи «Армія+», що має на меті спростити доступ до послуг, подекуди все ще зберігається надмірна бюрократія. На рівні окремих військових частин та віддалених територіальних громад залишається високий рівень паперового документообігу, що нівелює переваги.

Переходячи до аналізу матеріального підґрунтя соціального захисту, варто зосередити увагу на *організаційно-господарській діяльності*. Попри її визначальну

роль, у сучасному науковому дискурсі цей аспект залишається недостатньо дослідженим, що зумовлює необхідність його детального розгляду в межах нашої роботи. На відміну від традиційного фокусу правознавців на нормативному забезпеченні, ми зосередимося на практичних механізмах формування матеріальної бази – від належного фінансового забезпечення та розбудови реабілітаційної інфраструктури – до створення фондів житлового будівництва для осіб, які обороняють та захищають Українську державу [227, с. 160].

Якщо організаційно-регламентуюча форма визначає порядок надання допомоги, то організаційно-господарська діяльність створює умови для її реалізації. У межах нашого дослідження згадана категорія розглядається як інструмент фінансового та технічного наповнення соціальних гарантій.

Відтак, організаційно-господарську діяльність слід трактувати як систему ресурсного забезпечення, що реалізується на державному, відомчому та місцевому рівнях.

З огляду на це, на *державному рівні* організаційно-господарська діяльність у 2022–2026 рр. набула стратегічного значення. Вона спрямована не лише на зосередження бюджетних коштів, а й на централізацію системи закупівель для потреб оборони та соціального захисту. Таким чином, дослідження цієї форми дозволяє простежити весь цикл руху фінансів – від загальнонаціонального планування до забезпечення потреб як конкретних Захисників і Захисниць України так і Збройних Сил України в цілому.

На *державному рівні* організаційно-господарська діяльність є багатоаспектною: вона охоплює не лише акумуляцію бюджетних коштів, а й централізацію системи закупівель через державних операторів, матеріальне утримання об'єктів загальнодержавного значення (медичні заклади, об'єкти критичної інфраструктури), а також технічне забезпечення функціонування єдиного цифрового середовища соціального захисту [227, с. 160]. Зокрема:

- 1) у своїй діяльності Кабінет Міністрів України спільно з Міністерством фінансів через прийняття Державного бюджету на 2025–2026 рр. забезпечують фінансування сектору безпеки і оборони, включаючи грошове забезпечення

військовослужбовців та заробітні плати працівників сектору безпеки й оборони (1 трлн 272,9 млрд. грн.) [238];

2) Пенсійний фонд України реалізує господарську функцію через технічне утримання автоматизованих систем виплат та централізоване управління коштами спеціального фонду для забезпечення пенсій та виплати допомоги [205], [239];

3) господарське управління розробкою та підтримкою загальнодержавних ІТ-платформ (зокрема, «Дія» та «e-Ветеран») здійснює Міністерство цифрової трансформації та Міністерство у справах ветеранів. Дана діяльність передбачає системну закупівлю серверного обладнання та оренду хмарних сховищ для безпечного зберігання даних мільйонів користувачів, що є необхідною умовою функціонування цифрової системи соціального захисту [240]. Зазначений напрям діяльності виконавчих органів є стратегічно важливим, оскільки без належного господарського управління вказаними реєстрами законодавчі гарантії (зокрема, щодо безоплатних ліків чи зубопротезування) залишалися б недоступними через бюрократичні бар'єри.

На відомчому рівні організаційно-господарська діяльність спрямована на матеріально-технічне забезпечення функціонування силових структур та спеціалізованих установ. Зокрема, вона включає:

- ресурсне забезпечення через Державного оператора тилу: організацію безперебійного циклу закупівель та логістики харчування, речового майна, пально-мастильних матеріалів для Збройних Сил України, що становить основу соціально-побутового забезпечення військовослужбовців [241];

- фінансування капітального будівництва та ремонту казарменого фонду, полігонів та об'єктів соціальної інфраструктури військових містечок, а також облаштування таборів для тримання військовополонених [242], [243];

Організаційно-господарська діяльність у відомчих закладах охорони здоров'я (МВС, Міноборони, СБУ) включає:

- забезпечення перебування пацієнтів у закладах охорони здоров'я, дієтичне харчування, санітарно-гігієнічне обслуговування поранених військовослужбовців [244];

- закупівлю обладнання, технічне утримання медичних пунктів та стабілізаційних центрів, що дозволяє наближати медичну допомогу до місць виконання бойових завдань [245];

- формування та розподіл донорської крові та відомчих резервів медикаментів [246].

У територіальних центрах комплектування та соціальної підтримки організаційно-господарська діяльність полягає у матеріальному утриманні автомобільного парку для здійснення супроводу родин загиблих Захисників та Захисниць України. З огляду на регулярні обстріли об'єктів електропостачання виникає необхідність облаштувати сервісні центри системами альтернативного живлення: генераторами, акумуляторами тощо [227, с. 160-161].

На рівні територіальних громад господарська форма виявляється у створенні конкретних об'єктів соціальної інфраструктури. За кошти місцевих бюджетів та державних субвенцій (у 2026 році уряд спрямував майже 1,343 млрд. грн. до місцевих бюджетів на дані цілі) здійснюється облаштування робочих місць фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб, а також виділяється фінансування для оренди житла [248]. У ЦНАП обладнуються спеціалізовані зони технічними засобами для позачергового обслуговування ветеранів, чинних військових та членів їх родин за принципом «Єдиного вікна». Комунальні заклади забезпечують надання послуг із реабілітації та психосоціальної підтримки військовослужбовців та членів їхніх сімей у межах місцевих програм соціального захисту [227, с. 161].

Проте при розгляді організаційно-господарської форми, яка свідчить про рівень матеріального та фінансового забезпечення, виявлено й певні її недоліки:

1. Попри значні видатки на оборону, кошти на соціальні програми (зокрема на житлове будівництво, реабілітацію військовослужбовців) часто розподіляються за залишковим принципом.

2. Значна частина реабілітаційних центрів, санаторіїв та об'єктів соціальної інфраструктури потребує капітального ремонту або переоснащення сучасним обладнанням, що не завжди вдається робити в умовах воєнного стану.

3. Гострим залишається питання наявності корупційної складової у сфері забезпечення військових (зокрема, харчування, військового однострою, будівництва об'єктів житлового та нежитлового фонду), що підриває довіру суспільства та знижує ефективність використання державних ресурсів [227, с. 161].

Поряд із матеріально-технічним та фінансовим забезпеченням, критично важливим аспектом державної політики є *організаційно-інформаційна діяльність*. Вона спрямована на подолання інформаційних бар'єрів та ознайомлення військовослужбовців, ветеранів і їхніх родин із наявними соціальними послугами та гарантіями. Крім того, цей напрям сприяє формуванню в суспільній свідомості культури поваги до Захисників і Захисниць України та розумінню високої соціальної значущості оборони держави. Такий підхід повністю відповідає цілям Стратегії переходу від військової служби до цивільного життя на період до 2032 року (із перспективою до 2033 р.) [248]. Реалізація даної Стратегії спрямована на вдосконалення алгоритму взаємодії державних та місцевих органів, що дозволяє запровадити більш дієві демократичні стандарти соціального супроводу.

Ключовими суб'єктами у реалізації даного напрямку є Мінветеранів, Міноборони, Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України та Мінцифри; вони забезпечують інформаційну функцію через функціонування загальнодержавних платформ, таких як «e-Ветеран» та спеціалізованих сервісів у застосунку «Дія».

Організаційні заходи в межах цієї форми дозволяють державі не лише здійснювати адресне інформування про пільги, а й системно формувати високий рівень поваги в суспільстві до статусу Захисника та Захисниці. На загальнонаціональному та інших рівнях забезпечується системне доведення до спільноти через засоби масової інформації відомостей про новоприйняті нормативно-правові акти з питань соціального захисту громадян, які проходять службу в Збройних Силах України та інших військових формуваннях [227, с. 161].

З використанням даних з офіційних веб-сайтів [249], [250], [251], [252] нами підготовлено діаграму, на якій відображена організаційно-інформаційна діяльність держави за період 2024–2026 років (додаток № 9).

Протягом останніх років значну увагу цій діяльності приділяють і місцеві органи публічної влади, що проявляється у реалізації таких заходів:

1) інформаційно-роз'яснювальна робота щодо прав на пільги, медичні та соціальні послуги як через медіа, так і за місцем проживання діючих військових, ветеранів війни та членів їхніх родин [253];

2) популяризація та допомога в користуванні платформою «е-Ветеран» і сервісом «Ветеран PRO» у застосунку «Дія», де ветерани можуть знайти фахівця із супроводу у своїй громаді [254];

3) функціонування гарячих ліній кризової підтримки та надання безоплатної правничої допомоги за рахунок держави [255];

4) розвиток мережі центрів реабілітації після поранень та ампутацій;

5) організація курсів перекваліфікації та підтримка ветеранського бізнесу через грантові програми;

6) соціальна адаптація сімей військовослужбовців, які повертаються до цивільного життя, а також Захисників, звільнених із російського полону;

7) вшанування пам'яті – участь представників громад у похованнях Захисників і Захисниць із належними почестями та організація заходів із увічнення пам'яті загиблих у російсько-українській війні [227, с. 162].

Отже, організаційно-інформаційна діяльність є невід'ємним аспектом реалізації державної політики у сфері соціального захисту військовослужбовців та членів їх родин. Вона не лише забезпечує прозорий доступ військовослужбовців до гарантованих послуг через цифрові платформи, отримання актуальної інформації щодо оновлення законодавства, а й формує в суспільстві сталу культуру поваги до Захисників та Захисниць.

Таким чином, в аспекті розгляду організаційних форм здійснення функції соціального захисту військовослужбовців запропоновано збагатити дану категорію та розглядати її як інтегровану цифрову систему сервісних інструментів, що базується на використанні управлінських алгоритмів. Це дозволяє забезпечити прозорий доступ до послуг та формувати в суспільстві сталу культуру поваги до Захисників і Захисниць.

Висновок до розділу 3

Отже, розкриття змісту функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей, висвітлення правових форм здійснення цієї функції та визначення її організаційних форм надали можливість виявити певні суперечності, що заважають належній реалізації функції соціального захисту (зокрема, за результатами впровадження законопроекту №13646 та програми «Контракт 18–24») і запропонувати:

1. Внести зміни до Закону України «Про соціальний та правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей», прирівнявши членів добровольчих формувань територіальних громад до військовослужбовців ЗСУ в частині отримання одноразової грошової допомоги за поранення, що не призвело до інвалідності, але спричинило тривалу втрату працездатності. Це дозволить усунути існуючий розрив у соціальному захисті осіб, які виконують аналогічні бойові завдання.

2. Переглянути механізм стимулів програми «Контракт 18 – 24». Хоча виплата до одного мільйона гривень є ефективним рекрутинговим інструментом, необхідно запровадити компенсаційні коефіцієнти до грошового забезпечення для мобілізованих старшого віку (25+), які виконують ідентичні обов'язки, щоб нівелювати відчуття соціальної несправедливості у військових підрозділах.

3. Запровадити автоматичний принцип нарахування статусу учасника бойових дій на основі бойового розпорядження через електронний кабінет військовослужбовця, усунувши людський фактор та корупційні ризики на рівні комісій.

4. Внести зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2022 року № 856 (програма «єОселя»), дозволивши іноземцям, які мають контракт із ЗСУ понад 3 роки, брати участь у пільговому іпотечному кредитуванні. Це забезпечить їхню ефективну інтеграцію в українське суспільство.

5. Переглянути Постанову Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року №168 й заборонити призупинення виплат 15 мільйонів гривень на період тривалих службових розслідувань, якщо факт загибелі під час бойового завдання

офіційно підтверджений командиром. Це захистить родини від фінансового вакууму.

6. Відмовитися від паперових довідок про обставини травми військовослужбовця та склад його сім'ї. Єдиним джерелом даних має стати електронний запис у системі «Армія+», інтегрований з медичними державними реєстрами.

ВИСНОВКИ

У роботі вирішено конкретне наукове завдання з обґрунтування теоретичних положень щодо соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей як найважливішої функції сучасної Української держави.

Основними теоретичними, методологічними та практичними результатами дослідження є:

1. Аналіз доктринальних та нормативних джерел надав можливість запропонувати періодизацію підготовлених вітчизняними правниками за часів незалежної України наукових праць з питань соціального захисту військовослужбовців та членів їхніх родин, що складає три етапи: 1) формування теорії функцій України як соціальної, демократичної, правової держави, що мають здійснюватись нею переважно в ординарний період (1991-2014 рр.); 2) період адаптації доктрини функцій держави до умов локального збройного конфлікту (2014-2022 рр.); 3) сучасний етап (з 24 лютого 2022 року по теперішній час), спричинений повномасштабним вторгненням збройних сил російської федерації на територію України, що супроводжується веденням активних бойових дій та загибеллю і травмуванням осіб, які перебувають на службі в Збройних Силах України та інших військових формуваннях.

Виявлено неузгодженість між поглядами сучасних дослідників та нормами чинного законодавства з питання правового статусу іноземців, які проходять службу в лавах Сил оборони України, а також військовослужбовців, звільнених із полону. Обґрунтовано, що використання в національній законотворчій практиці конструкцій, які неповною мірою корелюють з міжнародними стандартами, створює ризики дискримінації та правової невизначеності у сфері реалізації військовополоненими права на відпочинок, реабілітацію та соціальні виплати.

Аргументовано, що ключовим вектором розвитку системи соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей має стати поступова та послідовна цифровізація адміністративних процедур. Упровадження цифрових

систем (зокрема, застосунків «Армія+», «Резерв+» та електронного посвідчення у застосунку «Дія») є не лише технічним оновленням, а новою формою взаємодії, що дозволяє забезпечити оперативність і прозорість реалізації соціальної функції держави в умовах ведення інтенсивних бойових дій.

Доведено необхідність докорінної зміни житлової та пенсійної політики держави щодо ветеранів і членів їхніх родин, адже застаріла модель декларативних пілг вичерпала себе і потребує заміни на економічно обґрунтовану систему індивідуального соціального супроводу та грошового забезпечення, що відповідає актуальним потребам національної безпеки України.

2. Методологія дослідження функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України та інших військових формування, а також членів їхніх сімей являє собою сукупність підходів, принципів та методів пізнання, що забезпечує отримання нових достовірних і науково-обґрунтованих теоретичних висновків про предмет дослідження.

Обґрунтовано, що методологічну основу дослідження складають аксіологічний і антропологічний методологічні підходи, принципи права (принцип єдності прав та обов'язків, соціальної справедливості та диференціації, системності й комплексності, гуманізму та людиноцентризму), а також світоглядний, загальнонауковий і спеціальні-науковий методи пізнання.

Аксіологічний і антропологічний підходи дозволили сфокусувати увагу на діяльності суб'єктів, які формують і безпосередню реалізують державну політику у сфері соціального захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей на таких важливих для них цінностях, як життя, здоров'я, людська гідність та можливості реалізації творчих сил і здібностей, а також обґрунтувати необхідність безперервного гарантування цих прав державою як у період безпосереднього проходження військової служби, так і після демобілізації осіб та їхньої адаптації до умов цивільного життя.

3. Функції соціальної правової держави являють собою основні напрями діяльності держави, що виражають сутність та її соціальне призначення, цілі й

завдання з управління громадянським суспільством, трансформація яких на конкретному етапі історичного розвитку такої держави відбувається під впливом соціально-економічних, політичних, культурних, військово-політичних та інших чинників.

Аргументовано, що для сучасної правничої науки характерною є єдність учених у підході до вирішення питання співвідношення категорій «функції держави» та «функції державних органів». Більшість дослідників розглядають функції державних органів як похідні від функцій держави. Встановлено, що військові формування та органи державної влади (Збройні Сили України, Служба безпеки України, Міністерство оборони та ін.) реалізують лише окремий сегмент державної функції в межах своєї спеціальної компетенції.

Що ж до співвідношення функцій держави та функцій органів місцевого самоврядування, то розв'язання цього питання напряму залежить від норм національного законодавства, що визначають конституційно-правовий статус вищезгаданих органів публічної влади. Зважаючи на припис ч. 3 ст. 143 Основного Закону Української держави і суспільства, функції держави та функції місцевого самоврядування можуть перебувати у співвідношенні або ж аналогічному співвідношенню функцій держави та функцій державних органів, або ж розглядатись як різні напрямки діяльності вищезгаданих суб'єктів права.

Підтвердженням цьому слугує дуалістична природа функцій органів місцевого самоврядування, обумовлена автономністю місцевого управління із виконанням делегованих органам місцевого самоврядування повноважень органів виконавчої влади.

4. Аргументовано, що в умовах дії правового режиму воєнного стану та переходу до моделі «держави-захисника» потребує переосмислення класичний поділ функцій держави (політична, оборонна, економічна, соціальна та ін.) в частині пріоритетності здійснення цих функцій.

Оборонна функція стає ключовою, оскільки без її успішної реалізації виконання будь-яких внутрішніх завдань (забезпечення соціальних виплат та стабільного функціонування суб'єктів господарювання) стає неможливим.

Обґрунтовано, що в сучасних умовах межа між «внутрішнім» і «зовнішнім» в аспекті функцій держави немає чіткого розмежування. Саме інтеграційна функція дозволяє Україні об'єднувати ресурси з партнерами для захисту та відсічі збройній агресії російської федерації проти України. Водночас, інформаційна функція еволюціонувала у комунікативну, яка розглядається нами як механізм двостороннього обміну даними, що в умовах війни виступає ресурсом національного спротиву й інструментом консолідації суспільства.

Існуючу у правничій науці класифікацію функцій держави пропонуємо доповнити новими підходами, в основу яких покладено критерії, що враховують умови екзистенційних викликів: 1) за ступенем їх актуальності (екзистенційні, стабільні, стратегічні); 2) за характером реагування на виклики та загрози національній безпеці (адаптивні, превентивні функції та функції відновлення й відбудови).

5. Зміст функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей на сучасному етапі розвитку Української держави виявляється в таких аспектах: наданні фінансової підтримки Захисникам і Захисницям та членам їх сімей; наданні на безоплатній або компенсаційній основі житла, наданні необхідної безоплатної медичної допомоги в спеціалізованих закладах охорони здоров'я України, а також післяопераційної реабілітації, протезуванні, психологічної допомоги; оздоровлення за рахунок державного і місцевих бюджетів членів сім'ї військовослужбовців та ін.

6. Для правотворчої форми здійснення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей характерним є дисбаланс між законодавчим та підзаконним регулюванням, що знаходить свій вияв у надмірних повноваженнях Кабінету Міністрів України при визначенні обсягу прав військовослужбовців, що не узгоджується з положеннями п. 1 ч.1 ст. 92 Конституції України.

Правозастосовній формі здійснення державою функції соціального захисту властиві системні дефекти, що виникли через «цифровий розрив» та бюрократичний спротив ТЦК та СП і ВЛК. Саме ігнорування даних із реєстрів «Оберіг», ЕСОЗ та «Дія» на користь паперового документообігу є головним бар'єром у доступі до пільг та виплат громадянам, які перебувають на службі в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членам їхніх сімей.

Створення Офісу Військового омбудсмена (почав функціонувати з січня 2026 року) та Центрального управління захисту прав військовослужбовців дозволило змістити акцент із тривалого судового оскарження на оперативне відновлення прав. Правові позиції Верховного Суду визнано ключовим інструментом «гуманістичного тлумачення» норм, які мінімізують наслідки правозастосовних помилок органів виконавчої влади.

7. До організаційних форм здійснення державою функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей віднесено:

1) організаційно-регламентуючу, що являє собою діяльність із нормативно-методичного забезпечення, координації діяльності суб'єктів та встановлення єдиних процедур і стандартів надання соціальних послуг, що реалізується на вищому та центральному рівнях державного управління;

2) організаційно-господарську, що являє собою діяльність із матеріально-технічного, ресурсного і фінансового забезпеченням Захисників та Захисниць України та членів їх родин, розподілу бюджетних асигнувань, монетизації пільг, а також практичної реалізацією житлових і пенсійних програм для ветеранів та родин загиблих воїнів;

3) організаційно-інформаційну, що полягає у зборі, верифікації та оперативній обробці персональних даних військовослужбовців, і здійснюється як на правозастосовному рівні, так і через наскрізне функціонування цифрових ресурсів (зокрема, реєстру «Оберіг», ЕСОЗ та застосунків «Армія+» й ін.).

З метою підвищення ефективності діяльності суб'єктів владних повноважень та інших державних інститутів з питань соціального захисту громадян, які

перебувають на службі в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей, необхідним вважаємо перехід від застарілих бюрократично-командних організаційних форм – до прогресивних сервісно-орієнтованих форм, що передбачають використання інформаційних технологій.

За результатами аналізу інституційного забезпечення функції соціального захисту громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей виокремлено такі істотні недоліки:

1) неузгодженість організаційно-правового механізму, що виявляється у недосконалому національному законодавстві з питань соціального захисту громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, членів їхніх сімей, а також відсутності належної комунікації між суб'єктами владних повноважень, що призводить до дублювання функцій, надмірного ускладнення процедур верифікації військовослужбовців та штучного затягування строків надання допомоги;

2) наявність інституційно-процедурного бар'єру, пов'язаного із практикою витребування паперових дублікатів документів суб'єктами правозастосування. Основою сучасної сервісної моделі військовослужбовців (ветеранів) має стати наскрізна автоматизована інтеграція реєстру «Оберіг», Електронної системи охорони здоров'я та цифрового простору «Ветеран PRO» у застосунку «Дія», що має усунути людський чинник при наданні відповідних статусів та здійсненні виплат;

3) відсутність інституту обов'язкового патронату для українських військовослужбовців, звільнених з полону та членів їхніх родин, що зробить соціальний супровід системним.

8. З метою усунення виявлених колізій у законодавстві, правової невизначеності та системної неузгодженості приписів правових норм, що визначають статус іноземців у Збройних Силах України, а також військовополонених і членів родин Захисників та Захисниць Батьківщини, у

дисертації обґрунтовано та сформульовано пропозиції, що передбачають внесення змін до:

- ч. 5 ст. 17 Конституції України, що передбачають розширення адресатів права на соціальний захист з числа іноземців та осіб без громадянства, які беруть участь у захисту суверенітету та територіальної цілісності нашої держави, а також їх найближчих родичів;

- Закону України «Про соціальний та правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей», прирівнявши членів добровольчих формувань територіальних громад до військовослужбовців ЗСУ в частині отримання одноразової грошової допомоги за поранення, що не призвело до інвалідності, але спричинило тривалу втрату працездатності, що дозволить усунути існуючий розрив у захисті осіб, які виконують аналогічні бойові завдання;

- Постанови Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2022 року № 856 (програма «ЄОселя»), дозволивши іноземцям, які мають контракт із ЗСУ понад три роки, брати участь у пільговому іпотечному кредитуванні, що забезпечить їх поступову інтеграцію в українське суспільство;

- Постанови Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року №168, передбачивши заборону на призупинення виплат 15 мільйонів гривень на період тривалих службових розслідувань, якщо факт загибелі під час бойового завдання офіційно підтверджений командиром, що убезпечить сім'ї Захисників і Захисниць від перспективи опинитись в скрутному матеріальному становищі;

- Положення про комісію Міністерства оборони України у частині недопустимості витребування паперових дублікатів документів, які вже наявні в реєстрах (наказ Міністерства оборони від 10.11.2022 року № 369);

- Положення про Пенсійний фонд України (постанова Кабінету Міністрів України від 23.07.2014 року № 280) щодо впровадження автоматичного перерахунку пенсійних виплат на основі рішень у зразкових судових справах.

Реформована на вказаних засадах система соціального захисту громадян, які перебувають на службі в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей має виступати не лише гарантією гідного

існування ветеранів і підтримки родин загиблих Захисників та Захисниць, але й стратегічним стимулом для розвитку громадянського суспільства та економіки України у поствоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дацюк І. П. Механізми соціального захисту військовослужбовців у трансформаційному суспільстві. автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Донецьк. 2010. 37 с.
2. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні : автореф. на дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Пашинський Віктор Йосипович ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 39 с.
3. Автушенко І. Б. Система соціального захисту військовослужбовців Збройних Сил України як гарантія безпеки держави (1991–2013 рр.). *Історія науки і біографістика*. 2019 (2). С.17-32.
4. Алещенко В. І. Соціальна політика в Збройних Силах України : проблеми та шляхи їх розв'язання. *Наука і оборона*. 2005. № 2. С. 38–44.
5. Верба О. С. Соціальний захист військовослужбовців в Україні. *Юридична наука*. 2012. № 2. С. 164–172.
6. Лішун А., Сухицька Н. Соціальний захист воїнів ЗСУ. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (March 10, 2023; Valencia, Spain), С. 54–56. URL:<https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/785> (дата звернення: 23.11.2025).
7. Журавльов М. В. Соціальний захист військовослужбовців Збройних Сил України (2014–2018 рр.): історико-правовий аспект : дис. ... д-ра філософії : 253 / Журавльов Микола Вікторович; Нац. ун-т оборони України. Київ. 2024. 309 с.
8. Бульдяк М. Засади соціального захисту військовослужбовців. *Право військової сфери*. 2005. № 12. С. 21–22.
9. Макарова Т. П. Адміністративно-правове забезпечення захисту соціальних прав військовослужбовців та членів їх сімей в Україні : дис. ... д-ра філософії. Таврійський націон. Ун-т ім. В.І. Вернадського. 2024. 273 с. URL: <https://etnuir.tnu.edu.ua/handle/123456789/186> (дата звернення: 28.11.2025).
10. Богуцький П. П. Військове право у системі права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / П. П. Богуцький; кер. роботи Ю. М. Оборотов; Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2009. 23 с.

11. Івчук Ю. Ю. Соціальний захист окремих категорій громадян в умовах воєнного стану: законодавчі новели та проблемні аспекти. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2023. № 2 (45). С. 101-111.
12. Сидоренко А. О. Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. ДВНЗ «УжНУ». Ужгород, 2022. №6. С. 151-155.
13. Малюга Л. Ю. Форми і способи соціального захисту військовослужбовців в Україні. *Університетські наукові записки*. 2023. № 5 (95). С. 82-94.
14. Максакова Р. М., Гамаюнова В. М. Дискримінаційні аспекти реалізації права на соціальний захист військовослужбовців, що перебували в полоні та членів їх родин як результат недосконалості юридичної конструкції правового статусу військовополонених. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. (3.4). С. 483-488.
15. Про соціальний та правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 10.02.2026).
16. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 09 квітня 1992 року № 2262-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2262-12#Text> (дата звернення: 13.02.2026).
17. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text> (дата звернення: 13.02.2026).
18. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 22.03.2026).
19. Про виплату спеціальної надбавки військовослужбовцям Сил спеціальних операцій Збройних Сил України : Наказ Міністерства оборони України від 14 березня 2017 року № 139. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0428-17#Text> (дата звернення 04.12.2023).
20. Ветлинський С. О. Соціальний захист військовослужбовців в умовах проведення антитерористичної операції. *Ефективність державного управління*,

2016 (49). URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.49.2016.175050> (дата звернення: 17.01.2024).

21. Кравченко М. В. Основні проблеми соціального захисту учасників АТО. *Аспекти публічного управління*. 2015 (11-12). С. 36-43.

22. Юшко А. М.; Чижов Д. А. Перспективи розвитку законодавства про соціальний захист учасників АТО/ООС. *Право та інноваційне суспільство*. 2019, № 2 (13). С. 106-114.

23. Болотіна Є. В., Кваша О. П., Степанова А. Е. Дослідження соціальних проблем військовослужбовців та їх сімей в умовах проведення антитерористичної операції. *Вісник економічної науки України*. 2020, 2 (39): 117-122.

24. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2025).

25. Про реалізацію експериментального проекту щодо підвищення мотивації до проходження окремими категоріями громадян України військової служби у Збройних Силах, Національній гвардії та Державній прикордонній службі під час воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2025 року № 153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.04.2025).

26. Приходько О. С. Система пенсійного забезпечення військовослужбовців: актуальні виклики та перспективи реформування в контексті євроінтеграції України. *Право і оборона*. 2026. Т.1. №1. С. 1-17. URL: <https://lad.nuou.org.ua/article/view/353144> (дата звернення: 25.04.2026).

27. Паталаха І. О. Методологія дослідження права на справедливий суд та механізм його забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 11. С. 38-44.

28. Тихомиров О. Д. Цінність порівняльного правознавства в сучасних умовах інтеграції національних правових систем. *Ціннісно-правові засади сучасних інтеграційних процесів в Україні*. 2015. Вип. 6. С.36-40.

29. Сердюк І. А. Методологія дослідження правових актів: поняття та її структура. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 110-123. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-110-123.

30. Гусарєв С. Д., Тихомиров О. Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності) : Навч. посіб. 3-те вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 495 с.

31. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. / В. І. Зацерковний, І. В. Тішаєв, В. К. Демидов. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.

32. Боняк В. О. Органи охорони правопорядку України в сучасному вимірі: конституційно-правовий аспект: монограф. / В. О. Боняк. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ. Ліра, 2015. 372 с.

33. Кучук А. М. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право*. 2016, (9) С. 116-120.

34. Богуцький П. П. Концептуальні засади права національної безпеки України : монографія. Київ-Одеса : Фенікс, 2020. 376 с.

35. Справа за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16⁻³ Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посиленний соціальний захист військовослужбовців): Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р(П)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (дата звернення: 13.11.2023).

36. Справа за конституційною скаргою Лазуренка Ігоря Олександровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів абзаців четвертого, п'ятого частини другої статті 70 Закону України «Про виконавче провадження», абзаців третього, четвертого частини другої статті 50 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»(щодо

гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму). Рішення Конституційного Суду України від 22 березня 2023 року № 3 р(П)/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-23#Text> (дата звернення: 13.11.2023).

37. Гусарєв С. Д. Гуманізм як основоположна ідея сучасного правового світогляду. *Альманах права*. 2012, 3: 47-51.

38. Сердюк І. А. Методи дослідження правових актів. *Соціологія права*. Випуск 1–2 (44–45). 2023. С. 130-136.

39. Сердюк І. А. Методологічні підходи як необхідна складова методології дослідження правових актів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 121-131.

40. Теорія держави і права : навчальний посібник / кол. авт. кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук доц. Ю. А. Ведерніков. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ; Ліра ЛТД, 2012. 384 с.

41. Ведерніков В. В. Правові форми діяльності держави. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2003. № 4. С. 12–18.

42. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

43. Тихомиров О. Д. Компаративний підхід як основа методології юридичної компаративістики. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2006 (32). С. 229-234.

44. Войтюк М. П. Плюралізм наукових підходів до визначення поняття функції держави. *Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матеріали Регіон. наук.-практ. семінару, присвяч. 27-й річниці прийняття Конституції України (м. Дніпро, 20 черв. 2023 р.)*. Дніпро : ДДУВС, 2023. С.67-69.

45. Єрмоленко Д. О. Співвідношення соціальної та правової держави. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 12. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2001. С. 3-5.

46. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України : методологічні аспекти : монографія. Київ. Ін. Юре, 2002. 724 с.
47. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Упорядник Юрій Іванович Римаренко (та ін.) Київ : Генеза. Довіра, 1996. 942 с.
48. Єрмоленко Д. О. Поняття та ознаки соціальної держави. *Вісник Запорізького юридичного інституту*. 2001. №2. С.76-82.
49. Панкевич О. З. Соціальна держава та права людини «другого покоління» (загально-теоретичне дослідження). Львів : Астрон, 2006. Вип. 11. 176 с. (Сер. 1. дослідж. та реф.).
50. Головащенко О. С. Соціальна та правова держави : аналіз співвідношення моделей / О. С. Головащенко. *Форум права*. 2010. № 1. С. 50–55. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10gocasr.pdf> (дата звернення 20.11.2024)
51. Погребняк С. Соціальна держава : обґрунтування концепції. *Вісник академії правових наук України*. 2 (2011). С. 15-25.
52. Яковюк І. Я. Соціальна держава: питання теорії і шляхи її становлення: дис.: ... канд. юрид. наук. Харків, 2000. 214 с.
53. Аблязов Д. Е. Соціальна, правова держава та права людини і громадянина/ Д. Е. Аблязов. *Форум права*. 2012. № 1. С. 10–14. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12adelig.pdf> (дата звернення: 20.11.2024).
54. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій (голова ред. кол.), О. В. Петришин (відп. секретар), Ю. Г. Барабаш та ін. ; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків : Право, 2011. 1128 с.
55. Рішення Конституційного суду від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 у справі № 1-11/2012 за поданням Пенсійного фонду. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-12#Text> (дата звернення: 21.11.2024).
56. Войтюк М. П. Інтерпретація поняття «функції соціальної правової держави»: доктринальні підходи. *Науковий вісник Дніпровського державного*

університету внутрішніх справ: Науковий журнал. 2024. Спеціальний випуск № 1 (132) «Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану». С. 44–51. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-5-7.

57. Словник іншомовних слів за редакцією О. С. Мельничука. URL: <http://rozum.org.ua/index.php?a=term&d=18&t=35993> (дата звернення: 22.11.2024).

58. Словник іншомовних слів. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%D4%F3%ED%EA%F6%B3%FF> (дата звернення: 21.11.2024).

59. Гоббс Т. Левіафан : пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2000. 606 с.

60. Дзевелюк М. В. Традиції та новації в розвитку функцій сучасної держави : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2017. 209 с.

61. Мельничук С. М. Правові форми реалізації функцій сучасної держави Україна : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 478 с.

62. Кельман М. С. Теорія держави : навч. посіб. Тернопіль, 1997. 330 с.

63. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. Харків : Право, 2010. 584 с.

64. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. – Т.3 : Загальна теорія права / ред. кол.: О. В. Петришин (голова) та ін.; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2017. 952 с.

65. Коломоєць О. В. Функції держави у сучасному державознавстві: теоретичні проблеми. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2013. №5. С. 41-44.

66. Наливайко Р. Л. Державний лад України : теоретико-правова модель : монографія / Л. Р. Наливайко. Харків : Право, 2009. 597 с.

67. Мурза В. В. Поняття та види функцій сучасної держави. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2011. №4 (55). С. 42-50.

68. Марущак О. А. Функції держави: визначення поняття. *Форум Права*. 2019. № 3 (65). С. 17-21.

69. Тополевський Р. Б. Теорія держави і права : навч. посібник / Р. Б. Тополевський, Н. В. Федіна. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 268 с.

70. Нікітін А. В. Теорія держави та права : навчальний посібник / за ред. А. М. Колодія. Київ : Ун-т «України», 2004. 158 с.

71. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : Підручник / за заг. ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Прецедент, 2009. 344 с.

72. Сердюк І. А. Функції держави та форми здійснення функцій держави: співвідношення понять. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. Дніпро, 2013. № 1. С. 127-135.

73. Войтюк М. П. Пліуралізм наукових підходів до визначення поняття функції держави. *Теорія і практика конституціоналізму: вітчизняний і зарубіжний досвід : матеріали Регіон. наук.-практ. семінару, присвяч. 27-й річниці прийняття Конституції України (м. Дніпро, 20 черв. 2023 р.)*. Дніпро : ДДУВС, 2023. С.67-69.

74. Панкевич О. З. Соціальна держава та права людини «другого покоління» (загально-теоретичне дослідження). Львів : Астрон, 2006. Вип. 11. 176 с. (Сер. 1. дослідж. та реф.).

75. Войтюк М. П. Функції держави у співвідношенні категорії функцій державного органу. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 березня 2025 р.) ; у 2-х ч. - Ч. І. - Дніпро : ДДУВС, 2025. – С.177-179.

76. Про Національну гвардію України : Закон України від 13 березня 2014 року № 876-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 20.12.2025).

77. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03 квітня 2003 року № 661-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 20.12.2025).

78. Загальна теорія держави і права / за ред. В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком, 1997. 320 с.

79. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України : Підручник / за заг. ред. В.Ф. Погорілка. Київ : Прецедент, 2009. 344 с.
80. Басс Д. Я. Про функції сучасної держави. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 1. С. 5–8.
81. Наливайко Р. Л. Державний лад України : теоретико-правова модель : монографія / Л.Р. Наливайко. Харків : Право, 2009. 597 с.
82. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020». Указ Президента України від 12 січня 2015 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення 25.12.2025).
83. Войтюк М. П. Функції держави, функції державних органів, функції органів місцевого самоврядування: співвідношення понять. *ГРААЛЬ НАУКИ* : міжнар. наук. журнал. Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2026. – № 63. С. 520-527. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.06.03.2026.057>
84. Ковбас І. В. Щодо функцій органів місцевого самоврядування як суб'єктів адміністративного права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. №2. С.135-138.
85. Титикало Р. С. Функції органів місцевого самоврядування. *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. Вип.12. С. 286-291. DOI: 10.36550/2522-9230-2022-12-286-291.
86. Алтуніна О. М. Сутність та види функцій органів місцевого самоврядування. *Форум права*. 2009. №3. С.8-13.
87. Дробуш І. В. Функції представницьких органів місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ: Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2002. 14 с.
88. Глипка А. О. Функції місцевого самоврядування в умовах трансформації політичної системи України. *Актуальні проблеми політики*. 2016. Вип. 58. С. 180-189.
89. Гоменюк П. М. Формальна логіка: Навчальний посібник для студентів-юристів. Ч.1. Донецьк: ДІВС МВС України. 2000. 292 с.

90. Сердюк І. А. Класифікація категорії закон з погляду суб'єкта законотворчої діяльності. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*: Науковий журнал. 2025. № 1 (134). С. 41-45.

91. Джураєва О. О. Класифікація функцій сучасної держави. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005. С. 140-145.

92. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

93. Voitiuk M. The functions of the Ukrainian state at the current stage of its development: an analysis of existing and new approaches. *ГРААЛЬ НАУКИ* : міжнар. наук. журнал. Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа»; НУ «Інститут науково-технічної інтеграції та співпраці», 2026. № 64. С. 584-593. DOI: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.20.03.2026.066>

94. Теорія держави і права : підручник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю. А. Ведерніков. К. : Ун-т сучасних знань ; Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. Ліра ЛТД, 2014. 468 с.

95. Теорія держави та права України: підручник для курсантів та студентів вищих навч. закл. / О. М. Бандурка, М. Ю. Бурдін, О. М. Головка та ін. Харків: Майдан, 2018. 436 с.

96. Доронін І. М. Безпекова сутність функцій держави. *Інформація і право*. 1 (32) (2020): 66-79.

97. Сухонос В. В. Теорія держави і права : підручник / В. В. Сухонос. Суми : Університетська книга, 2014. 544 с.

98. Глущенко О. О. Оборонна функція держави в сучасних умовах. *Часопис Київського університету права*, 2023, 4. С. 45-48.

99. Тихомиров Д. О., Богдан І. В. Розвиток оборонної функції держави в Україні. 2024. URL:<https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/020857ab-0ef1-4785-9a94-a51508ca283e/download> (дата звернення 13.03.2026).

100. Венцель В. Т. Реалізація соціальної функції держави в умовах трансформації державного управління: фінансово-економічний механізм : монографія. Вид-во «Рута», 2020. 372 с.

101. Дрьомін В. М., Зелінська Н. А. Механізми інтернаціоналізації злочинності та сучасні проблеми протидії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 57. С. 23–33.

102. Джураєва О. О. Генеральна функція держави. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 107–112.

103. Лоцихін О. М. Комунікативна функція у системі функцій сучасної держави. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 263–268.

104. Кузенко У. І. Політична функція сучасної держави: поняття, зміст, структура. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 2014, 28 (1): 23-26.

105. Гайду С. В. Політична функція держави: концептуалізація поняття. *Актуальні дослідження правової та історичної науки (Випуск 53): матеріали*, 2023. С. 3 - 5.

106. Лемак О. В. Забезпечення національної безпеки як функція держави. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2016. Вип. 38. Т. 2. С. 64-67.

107. Марущак О. А. Політична функція держави як інструмент реалізації суспільних інтересів. *Київський часопис права*. 2025. (3). 40–45. <https://doi.org/10.32782/klj/2025.3.5>

108. Войтюк М. П. Переосмислення оборонної функції держави як фундаментальної внутрішньої функції в умовах екзистенційних загроз. *The X International scientific and practical conference «Dynamics of development of science and education: integration and innovation»*, March 09-11, 2026, Sofia, Bulgaria, p. 135-136.

109. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 року

№ 922-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/922-2024-%D1%80> (дата звернення: 06.03.2026).

110. Правдивець О. М. Економічна безпека, як найвища функція держави. *Вчені записки Університету. «КРОК»*, 2022. 2 (66): 40-43.

111. Романова Т. В., Романов С. В. Економічна функція держави в умовах глобалізації світових інтеграційних процесів. *Економіка та держава*. 2012 (6). С. 40-41.

112. Гриценко А. А. Методологія дослідження трансформації економічних функцій держави в умовах глобалізації. *Економіка України*. 2021. (7). 5-13.

113. Севрюков Д. Г. Соціальна функція держави. *Публічне право*. 2013. (1). С. 296-301.

114. Краковська А. Є. Соціальна функція в системі функцій сучасної держави: теоретико-правові проблеми дослідження. *Держава і право*. 2009. Вип. 44. С. 117 – 124.

115. Венцель В. Т. Соціальна функція держави в умовах глобалізації та трансформації економіки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*, 2018. 29 (68) № 5. С. 7-12.

116. Купрійчук В. М., Венцель В. Т. Соціальна функція держави та особливості її реалізації в умовах сучасних глобалізаційних викликів. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. Вип. 3(60) : у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. чл.-кор.НАН України В. С. Загорського, доц. А. В. Ліпенцева. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2019.С. 103 – 115.

117. Горбатюк С. Є. Соціальна функція держави в контексті забезпечення соціогуманітарної безпеки. *Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. Серія: Державне управління*. 2017. (1). С. 84-90.

118. Севрюков Д. Г. Соціальна функція держави. *Публічне право*, 2013. (1). С. 296-301.

119. Гринько Р. В., Мота А. Ф., Петреченко С. А. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Social protection of servicemen under*

the conditions of martial law. 2022.

URL: <https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/28626> (дата звернення: 15.03.2026).

120. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я: Закон України від 03 грудня 2020 року № 1053-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.03.2026).

121. Крук І. М., Григус І. М. Сучасний погляд на психологічну реабілітацію військовослужбовців з посттравматичним стресовим розладом. *Rehabilitation and Recreation*, 2023, 15. С. 50-56.

122. Базарний С. В. Соціальна реабілітація військовослужбовців. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету*. 2020. С. 152-157.

123. Програма житло для внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій. URL: <https://mindev.gov.ua/diialnist/informatsiia-dlia-vro/prohrama-zhytlo-dlia-vro-z-tot> (дата звернення: 06.03.2026).

124. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/389-19/ed20250108> (дата звернення: 06.03.2026).

125. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Закон України від 21 жовтня 1993 року № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 06.03.2026).

126. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану. Закон України від 17 травня 2015 року № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17/ed20240518#Text> (дата звернення: 06.03.2026).

127. Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2013 року № 841 (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/841-2013-%D0%BF/ed20251017> (дата звернення: 06.03.2026).

128. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 06.03.2026).

129. Про критичну інфраструктуру: Закон України від 18 листопада 2021 року № 1882-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text> (дата звернення: 06.03.2026).

130. Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформації та кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, об'єктів критичної інформаційної інфраструктури: Закону України від 27 березня 2025 року № 4336-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4336-20#Text> (дата звернення: 06.03.2026).

131. Про затвердження Порядку функціонування єдиної інформаційної системи Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 21 березня 2024 року № 188/нм URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0188322-24#Text> (дата звернення: 06.03.2026).

132. Глущенко О. О. Особливості моделі трансформації державних функцій в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. № 6(60) 2025. С. 64-73.

133. Кузнецов В. В. Ефективність реалізації оборонної функції держави як умова забезпечення національної безпеки. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. (Черв. 2025), С. 21-33. DOI:<https://doi.org/10.31558/2786-5835.2025.1.3>.

134. Павленко Ж. О. Поняття інформаційної функції держави. *Проблеми законності*. 2011. Вип. 117. С. 202-211.

135. Костецька Т. А. Інформаційна функція держави: конституційні та інституційні аспекти. *Держава і право*. 2010. № 47. С. 113-119.

136. Шемчук В. В. Інформаційна функція та її місце в системі функцій сучасної держави. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2018. 29 (68). № 4: С. 39-45.

137. Гетьман А. П. Екологічна функція держави в сучасних глобалізаційних процесах. *Проблеми законності*. 2015. Вип. 128. С.145-153.

138. Про основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030: Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

139. Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку: Закон України від 08 лютого 1995 року № 39/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/39/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

140. Nuclear Safety, Security and Safeguards in Ukraine. URL: <https://www.iaea.org/topics/response/nuclear-safety-security-and-safeguards-in-ukraine> (дата звернення: 10.03.2026).

141. Про схвалення Водної стратегії України на період до 2050 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 09 грудня 2022 року № 1134-р.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1134-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

142. Порядок ведення, адміністрування, користування відомостями реєстру територій, забруднених/імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами: Постанова Кабінету Міністрів України від 07 червня 2024 року №740. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/740-2024-%D0%BF/sp:max100#Text> (дата звернення: 10.03.2026)

143. Дорошева А. О., Бальжик І. А., Мащенко О. В. Особливості класифікації функцій держави за ознаками. *The XII International Scientific and Practical Conference «Youth, education and science through today's challenges»*. November 04-06, 2023, Bordeaux, France. p. 147-150.

144. Дубинський І. Ю. Функції держави як найважливіші напрями розвитку держави. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. (4). С. 18-21.

145. Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2017 року № 704. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2017-%D0%BF> (дата звернення: 17.03.2026).

146. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовців, захоплених у полон або заручниками, а також інтернованих у нейтральних державах або зниклих безвісти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 року № 884. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/884-2016-p> (дата звернення: 17.03.2026).

147. Деякі питання забезпечення приватним акціонерним товариством «Українська фінансова житлова компанія» доступного іпотечного кредитування громадян України : Постанова Кабінету Міністрів України від 02 серпня 2022 року № 856. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.03.2026).

148. Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів) : Наказ Міністерства оборони України від 09 грудня 2015 року № 702. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16/ed20151209#n20> (дата звернення: 17.03.2026).

149. Які види виплат передбачені за «Контрактом 18-24»: роз'яснення Міноборони. URL: <https://mod.gov.ua/en/news/payments-under-the-contract-18-24-ministry-of-defence-provides-clarification> (дата звернення: 17.03.2026).

150. Програма «Власна справа» - нові можливості для ветеранів, ветеранок, ветеранських родин і малого бізнесу. URL: <https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/programa-vlasna-sprava--novi-mozhливosti-dlya-veteraniv-veteranok-veteranskih-rodin-i-malogo-biznesu> (дата звернення: 18.03.2026).

151. З'явилася нова грантова програма для ветеранів: переможці отримають від 500 тис. до 1,5 млн грн на свої справи. URL: <https://freeradio.com.ua/ziavylasia-nova-hrantova-prohrama-dlia-veteraniv-peremozhtsi-otrymaiut-vid-500-tys-do-15-mln-hrn-na-svoi-spravu/> (дата звернення: 18.03.2026).

152. New EU-funded programme for veteran businesses: training and grants of up to €6,500. URL: <https://euneighbourseast.eu/uncategorized/new-eu-funded-programme-for-veteran-businesses-training-and-grants-of-up-to-e6500/> (дата звернення: 18.03.2026).

153. Уряд затвердив Державну цільову програму «Ветеран. Робота» на 2026-2027 роки. URL: <https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/uryad-zatverdiv-derzhavnu-tsilovu-programu-veteranrobota-na-2026-2027-roki> (дата звернення: 18.03.2026).

154. Працевлаштування ветеранів. Платформа Курс. URL: <https://kurs.in.ua/> (дата звернення: 19.03.2026).

155. Потреби ветеранів та ветераном. Результати опитування Українського ветеранського фонду. URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/analiz-potreb-ta-problem-veteraniv-ta-veteranok-za-2024-rik/> (дата звернення: 20.03.2026).

156. Програма «єОселя» : Від початку програми 16,3 тис. українців отримали кредити на житло на 26,8 млрд грн. . URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yeoselia-vid-rochatku-prohramy-163-tys-ukraintsiv-otrymaly-kredyty-na-zhytlo-na-268-mlrd-hrn> (дата звернення: 20.03.2026).

157. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2024 року № 1209-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-veteranskoj-polityky-na-period-do-2030-roku-ta-zatverdzhennia-s1209291124> (дата звернення: 20.03.2026).

158. В Україні кількість учасників бойових дій зросла до понад 1,3 млн. . URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/v-ukrayini-kilkist-uchasnikiv-boyovih-diy-zroslo-do-ponad-13-mln-detali.html> (дата звернення: 20.03.2026).

159. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо соціального захисту військовослужбовців базової військової служби, членів їх сімей та інших питань : Проект Закону України від 15.08.2025 № 13646. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57092> (дата звернення: 21.03.2026).

160. Скільки людей служить в Збройних Силах США? (How many people are in the US military?) URL: <https://usafacts.org/articles/how-many-people-are-in-the-us-military-a-demographic-overview/> (дата звернення: 21.03.2026).

161. Як розраховується щорічне підвищення базової заробітної плати? (Defense Primer: Military Pay Raise). URL: <https://www.congress.gov/crs-product/IF10260#:~:text=For%20example%2C%20in%20the%2012,statutory%20formula%2C%20was%204.5%25> (дата звернення: 21.03.2026).

162. Пільги для військовослужбовців (VA benefits for service members). URL: <https://www.va.gov/service-member-benefits/> (дата звернення: 21.03.2026).

163. U.S. Department of Veterans Affairs (VA). URL: [https://www.usa.gov/agencies/u-s-department-of-veterans-affairs#:~:text=The%20Department%20of%20Veterans%20Affairs%20\(VA\)%20runs,of%20nursing%20homes%2C%20clinics%2C%20and%20medical%20centers](https://www.usa.gov/agencies/u-s-department-of-veterans-affairs#:~:text=The%20Department%20of%20Veterans%20Affairs%20(VA)%20runs,of%20nursing%20homes%2C%20clinics%2C%20and%20medical%20centers) (дата звернення: 21.03.2026).

164. Історія служби ветеранів (VA History Summary). URL: <https://department.va.gov/history/history-overview/> (дата звернення: 21.03.2026).

165. Допомога з житлом для ветеранів (VA housing assistance). URL: <https://www.va.gov/housing-assistance/> (дата звернення: 21.03.2026).

166. Які програми та послуги доступні для ветеранів? (What programs and services are available for veterans?). URL: <https://www.usa.gov/features/programs-and-services-for-veterans> (дата звернення: 21.03.2026).

167. Bill summary: Military Construction, Veterans Affairs, and Related Agencies Fiscal Year 2026 Appropriations Bill. URL: <https://www.appropriations.senate.gov/imo/media/doc/FY26%20MCVA%20Conference%20Bill%20Summary.pdf> (дата звернення: 21.03.2026).

168. Комплексна система соціального забезпечення для сімей загиблих та інвалідів війни (Complex social security system to be provided to martyrs' families, disabled war veterans). URL: <https://www.azernews.az/nation/173405.html> (дата звернення: 22.03.2026).

169. Міністерство оборони продовжить програму «від форми до навчання» (Defense Ministry to keep From Uniform to Studies going). URL: <https://www.jpost.com/israel-news/defense-ministry-to-keep-from-uniform-to-studies-going-635919> (дата звернення: 21.03.2026).

170. Єврейський університет продовжує підтримку ветеранів (The Hebrew University Continues to Support Wounded IDF Veterans: 2,000 NIS Grant and a Special Benefits Package). URL: <https://en.huji.ac.il/news/hebrew-university-continues-support-wounded-idf-veterans-2000-nis-grant-and-special> (дата звернення: 21.03.2026).

171. The Fund and Unit for Discharged Soldiers. URL: <https://mod.gov.il/en/departments/the-department-for-discharged-soldiers-and-reservists> (дата звернення: 21.03.2026).

172. Розширюється система підтримки для подруг загиблих військовослужбовців (A support system grows for girlfriends of fallen troops, bereaved but overlooked). URL: <https://www.timesofisrael.com/a-support-system-grows-for-girlfriends-of-fallen-troops-bereaved-but-overlooked/> (дата звернення: 21.03.2026).

173. Допомога по безробіттю військовослужбовцю, звільненому з обов'язкової служби (Unemployment benefit to a soldier discharged from compulsory service). URL: <https://www.btl.gov.il/English%20Homepage/Benefits/Unemployment%20Insurance/Pages/Dischargedsoldier.aspx> (дата звернення: 21.03.2026).

174. Закон про права хорватських захисників (Zakon o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata): Narodne Novine. URL: <https://www.zakon.hr/z/973/zakon-o-hrvatskim-braniteljima-iz-domovinskog-rata-i-clanovima-njihovih-obitelji> (дата звернення: 21.03.2026).

175. Офіційний сайт Фонду хорватських захисників: URL: Fond branitelja. https://hrportfolio.hr/fond/fond-hrvatskih-branitelja-133#google_vignette (дата звернення: 21.03.2026).

176. Міністерство хорватських захисників (Ministarstvo hrvatskih branitelja). URL: <https://branitelji.gov.hr/> (дата звернення: 21.03.2026).

177. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ. Ірпінь: Перун. 2005. 1728 с.

178. Власов Антон Володимирович. Адміністративно-правові форми діяльності суб'єктів публічного адміністрування у сфері торговельної діяльності. *Наукові записки. Серія: Право*, 2023. Випуск 15: С. 96-99.

179. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

180. Рішення Конституційного Суду України від 20 грудня 2016 року № 7 рп/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-16#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

181. Рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2022 року № 1-р/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

182. Рішення Конституційного Суду України від 12 жовтня 2022 року № 7-р(П)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-22#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

183. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01 липня 2010 року № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

184. Деякі питання призначення та виплати окремим категоріям осіб з числа членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України одноразової грошової допомоги в разі загибелі (смерті) члена сім'ї : Постанова КМУ від 30 липня 2025 року № 936. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/936-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

185. Про затвердження Порядку призначення і виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності військовослужбовців, військовозобов'язаних та резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори чи для проходження служби у військовому резерві : Постанова КМУ від 25 грудня 2013 року № 975. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/975-2013-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

186. Деякі питання забезпечення житлом військовослужбовців та інших громадян : Постанова КМУ від 2 вересня 2015 року № 728.

URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/728-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

187. Про визначення порядку виплати пенсій деяким категоріям осіб у 2026 році у період воєнного стану : Постанова КМУ від 30 грудня 2025 року № 1778. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1778-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

188. Донченко О. І. Особливості правозастосування як форми реалізації норм права. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. 11 (1): 40-42.

189. Сердюк І. А. Плюралізм підходів до визначення кількісного аспекту стадій правозастосовного процесу. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. (2) С. 25-29.

190. Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 154. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/154-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.03.2026).

191. Актуальні проблеми у сфері реалізації державної підтримки ветеранів та ветеранок: досвід ГО «Юридична сотня». URL: <https://legal100.org.ua/wp-content/uploads/2025/12/aktualni-problemy-u-sferi-realizaciyi-derzhavnoyi-pidtrymky-veteraniv-ta-veteranok-dosvid-go-yurydychna-sotnya.pdf> (дата звернення: 12.03.2026).

192. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку обробки та використання даних у державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану : Закон України від 16 січня 2024 року № 3549-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3549-20#Text> (дата звернення: 15.03.2026).

193. Показова судова практика у спорах із ТЦК та СП у 2024 – 2025 роках. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ea018555> (дата звернення: 15.03.2026).

194. Як діяти, якщо порушено строки розгляду заяви про надання статусу УБД. URL: <https://veteranfund.com.ua/2024/08/14/yak-diyati-yaksho-porysheno-stroki-rozhlyadu-zayavi-pro-nadannia-ctatusu-ubd> (дата звернення: 15.03.2026).

195. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 30 жовтня 2025 року у справі № 120/1712/23 (адміністративне провадження № К/990/16931/24) щодо виплати грошового забезпечення. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131409385> (дата звернення: 15.03.2026).

196. Про затвердження Положення про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України: наказ Міністерства оборони України від 14 серпня 2008 року № 402. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1109-08#Text> (дата звернення: 16.03.2026).

197. Постанова Верховного Суду від 15 липня 2020 року у справі № 240/10153/19. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_sud_palata/palata_240_10153_19 (дата звернення: 16.03.2026).

198. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань, пов'язаних із проходженням військової служби під час дії воєнного стану: Закон України від 28 червня 2023 року № 3161-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3161-20#Text> (дата звернення: 16.03.2026).

199. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань, пов'язаних із проходженням військової служби під час дії воєнного стану: Закон України від 28 червня 2023 року № 3161-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3161-20#Text> (дата звернення: 17.03.2026).

200. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прав військовослужбовців та поліцейських на соціальний захист : Закон України від 21 березня 2024 року № 3621-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3621-20#Text> (дата звернення: 17.03.2026).

201. Департамент соціального забезпечення Міністерства оборони України. URL: <https://mod.gov.ua/pro-nas/aparat-ministerstva-oboroni/departament-soczialnogo-zabezpechennya> (дата звернення: 17.03.2026).

202. Про затвердження Порядку і умов призначення та виплати одноразової грошової допомоги у разі загибелі (смерті) військовослужбовців Збройних Сил України в період дії воєнного стану: Наказ Міністерства оборони від 25 січня 2023

року № 45. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0176-23#n14> (дата звернення: 17.03.2026).

203. Про затвердження Положення про Департамент соціального забезпечення Міністерства оборони України : Наказ Міністерства оборони України від 11 червня 2025 року № 384. URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukrayini-vid-11-06-2025-384-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-departament-soczialnogo-zabezpechennya-ministerstva-oboroni-ukrayini> (дата звернення: 16.03.2026).

204. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

205. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України : Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 року № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

206. Про індексацію грошових доходів населення Закон України від 03 липня 1991 року № 1282-XII . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1282-12#Text> (дата звернення: 10.03.2026).

207. Як державна ветеранська політика пов'язана із системою переходу від військової служби до цивільного життя. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2024/09/06/7473783/> (дата звернення: 10.03.2026).

208. Як отримати статус особи з інвалідністю внаслідок війни. URL: <https://vkr.ua/defense/yak-otrimati-status-osobi-z-invalidnistyu-vnaslidok-viyni#> (дата звернення: 10.03.2026).

209. Статус особи з інвалідністю внаслідок війни. URL: <https://diia.gov.ua/services/status-osoby-z-invalidnistiu-vnaslidok-viiny#> (дата звернення: 11.03.2026).

210. Сердюк. І. А. Акт тлумачення норм права: поняття та особливості. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. С. 79-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdduvs_2016_3_13 (дата звернення: 11.03.2026).

211. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Жиденка Володимира Вікторовича, Петренка Віктора Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) приписів статті 2 Закону України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668-VI (щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України) від 12 жовтня 2022 року № 7-р (II) / 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-22> (дата звернення: 11.03.2026).

212. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) від 6 квітня 2022 року № 1-р (II) / 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#Text> (дата звернення: 11.03.2026).

213. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 12.03.2026).

214. Рішення Верховного Суду від 16 грудня 2024 року № Пз/990/11/24 (№ 400/6254/24). URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/zrazkova-sprava/2024_12_18_400_6254_24 (дата звернення: 12.03.2026).

215. Постанова Верховного Суду від 10 травня 2024 року у справі № 440/6725/23. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1605426/> (дата звернення: 12.03.2026).

216. Право дитини загиблого військовослужбовця, народженої після його смерті, на одноразову грошову допомогу у випадку її попередньої виплати іншим членам сім'ї: позиція КАС Верховного Суду.

URL: <https://5aa.court.gov.ua/sud4854/pres-centr/news/1956690/#> (дата звернення: 13.03.2026).

217. Щодо виплати додаткової винагороди в розмірі 100000 гривень: Лист Департаменту соціального забезпечення Міністерства оборони України від 11.04.2023 року № 423/1932 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS42022> (дата звернення: 13.03.2026).

218. Пам'ятка щодо порядку нарахування та виплати грошового забезпечення та інших соціальних виплат військовослужбовцям у 2025 році: затв. Міністерством оборони України 09 січня 2025 року. Київ : МОУ, 2025. 48 с. URL: <https://social.mil.gov.ua/wp-content/uploads/2025/07/dovidnik-gz.pdf> (дата звернення: 13.03.2026).

219. Щодо спільного урядування в системі Міністерства оборони України. Метод. рекоменд. розроблені Міністерством оборони України. Київ. 2023. 72 с. URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/1405-metodichni-rekomendaciyi> (дата звернення: 15.03.2026).

220. Кучук А. М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / А.М. Кучук. К., 2007. 20 с.

221. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 13 березня 2025 року у справі № 400/6254/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126486062> (дата звернення: 16.03.2026).

222. Постанова Верховного Суду від 10 травня 2024 року у справі № 440/6725/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118962318> (дата звернення: 16.03.2026).

223. Центральне управління захисту прав військовослужбовців Міністерства оборони України. URL: <https://mod.gov.ua/news/czentralne-upravlinnya-zahistu-prav-vijskovosluzhbovcziv> (дата звернення: 16.03.2026).

224. Про Військового омбудсмана: Закон України від 17 вересня 2025 року № 4603-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4603-20#Text> (дата звернення: 16.03.2026).

225. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посібник / П.М. Рабінович. Вид. 10-е, доповнене. Львів : Край, 2008. 224 с.
226. Теорія держави та права : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.
227. Войтюк М. П. Система організаційних форм здійснення функції соціального захисту військовослужбовців: теоретико-правовий аспект. *Успіхи і досягнення у науці*: журнал. 2026. № 4(26) 2026. С. 153-166. [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-4\(26\)-153-166](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2026-4(26)-153-166)
228. Деякі питання забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 серпня 2024 року № 881. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/881-2024-%D0%BF#n12> (дата звернення: 16.03.2026).
229. Відповіді на ключові питання щодо впровадження у громадах фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб. URL: <https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/vidpovidi-na-kluchovi-pitannya-schodo-vprovadzhennya-u-gromadah-fahivtsiv-iz-suprovodu-veteraniv-viyni-ta-demobilizovanih-osib#> (дата звернення: 20.03.2026).
230. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення порядку обробки та використання даних у державних реєстрах для військового обліку та набуття статусу ветерана війни під час дії воєнного стану : Закон України від 16 січня 2024 року № 3549-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3549-20#Text> (дата звернення: 20.03.2026).
231. Міноборони роз'яснює, що таке ІКС «Імпульс» та її роль у цифровізації війська. URL: https://legalist.com.ua/blog/minoboronu-rozjasnye-sho0take-iks-impyls/?utm_referrer=https%3A%2F%2Fwww.google.com%2F (дата звернення: 20.03.2026).
232. Захист прав військових. URL: <https://mod.gov.ua/zahist-prav-vijskovih> (дата звернення: 25.03.2026).

233. Про ведення територіальними центрами комплектування та соціальної підтримки прийому громадян із застосуванням системи електронної черги: Наказ Міністерства оборони від 26 листопада 2025 року № 814. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0007-26#Text> (дата звернення: 25.03.2026).

234. Департамент соціального захисту Міністерства внутрішніх справ. URL: <https://mvs.gov.ua/struktura/departament-socialnogo-zaxistu> (дата звернення: 25.03.2026).

235. Про затвердження Інструкції про порядок медичного обслуговування в закладах охорони здоров'я МВС: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 03 червня 2016 року № 462. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0912-16#Text> (дата звернення: 25.03.2026).

236. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 25.03.2026).

237. Фахівець із супроводу ветеранів та ветеранок: нові можливості. URL: <https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/fahivets-iz-suprovodu-veteraniv-ta-veteranok-novi-mozhливosti> (дата звернення: 25.03.2026).

238. Бюджет-2026: на оборону країни – 100% доходів. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/biudzheth2026_100_dokhodiv__na_oboronu_kraini-5461 (дата звернення: 25.03.2026).

239. Адміністрування соціальних виплат Пенсійного фонду України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/administruvannia-sotsvyplat-pfu-maie-staty-systemnoiu-robotoiu-z-nalezhnym-resursnym-zabezpechenniam-denys-uliutin> (дата звернення: 25.03.2026).

240. Мінветеранів спільно з Мінцифрою працюють над цифровізацією послуг для Захисників. URL: <https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/minveteraniv-spilno-z-mincifroyu-pracyuyut-nad-cifrovizaciyeyu-poslug-dlya-zahisnikiv-yuliya-laputina> (дата звернення: 25.03.2026).

241. Речове майно, пальне та харчові продукти: деталі нових закупівель для ЗСУ. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/12/11/rechove-majno-palne-ta-harchovi-produkty-detali-novyh-zakupivel-dlya-zsu-na-2025-rik/> (дата звернення: 25.03.2026).

242. Про затвердження Положення про будівництва об'єктів у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 05 червня 2019 року № 284. URL: <https://mod.gov.ua/diyalnist/normativno-pravova-baza/nakaz-ministerstva-oboroni-ukraini-n-284-vid-05-06-2019-pro-zatverdzhennia-polozhennia-pro-budivnitstva-objektiv-u-ministerstvi-oboroni-ukraini-ta-zbroinikh-silakh-ukraini> (дата звернення: 25.03.2026).

243. Питання фінансування заходів з капітального ремонту об'єктів державної установи «Табір для тримання військовополонених «Захід 2»: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2024 року № 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.03.2026).

244. Інструкція з організації лікувального харчування у закладах охорони здоров'я: Наказ Міністерства охорони здоров'я від 29 жовтня 2013 року № 931. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2206-13#Text> (дата звернення: 26.03.2026).

245. Деякі питання закупівлі лікарських засобів, медичних виробів та допоміжних засобів до них на період воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 травня 2022 року № 583. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP220583> (дата звернення: 26.03.2026).

246. Деякі питання реалізації донорської крові та компонентів крові суб'єктами системи крові, що здійснюють заготівлю, переробку, тестування, зберігання, розподіл та реалізацію донорської крові та компонентів крові: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2025 року № 254. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254-2025-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.03.2026).

247. Про розподіл у 2026 році обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на забезпечення діяльності фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб та окремі заходи з підтримки осіб, які захищали

незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України, для виплати грошової компенсації за найм (оренду) житлових приміщень: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2026 року № 285-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/285-2026-%D1%80#Text> (дата звернення: 26.03.2026).

248. Про схвалення Стратегії формування системи повернення з військової служби до цивільного життя на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2024 року № 1350-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 26.03.2026).

249. Електронний кабінет ветерана «е-Ветеран»: вебсайт - Міністерство у справах ветеранів України. URL: eveteran.gov.ua (дата звернення: 08.04.2026).

250. Мінцифра: офіційний вебсайт. Міністерство цифрової трансформації України. URL: thedigital.gov.ua (дата звернення: 08.04.2026).

251. Міністерство у справах ветеранів України: офіційний вебсайт. URL: mva.gov.ua (дата звернення: 08.04.2026).

252. Український ветеранський фонд : вебсайт. URL: veteranfund.com.ua (дата звернення: 08.04.2026).

253. Розвиток мережі ветеранських просторів у громадах. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/271856.html# (дата звернення: 08.04.2026).

254. «Ветеран PRO» - цифровий простір для ветеранів і ветеранок у «Дії». URL: <https://mogylyvskaotg.gov.ua/news/veteran-pro--tsifrovi-prostir-dlya-veteraniv-i-veteranok-u-dii--2026-01-22#> (дата звернення: 08.04.2026).

255. Система переходу від військового до цивільного життя. URL: <https://mva.gov.ua/presenter/category/86-novini/sistema-perehodu-vid-vijskovogo-do-civilnogo-zhittya-ce-pidtrimka-derzhavi-biznesu-suspilstva-na-vsih-etapah-iz-prostimirozumilimi-ta-dostupnimi-algoritmami-dij-oleksandr-porhun> (дата звернення: 08.04.2026).

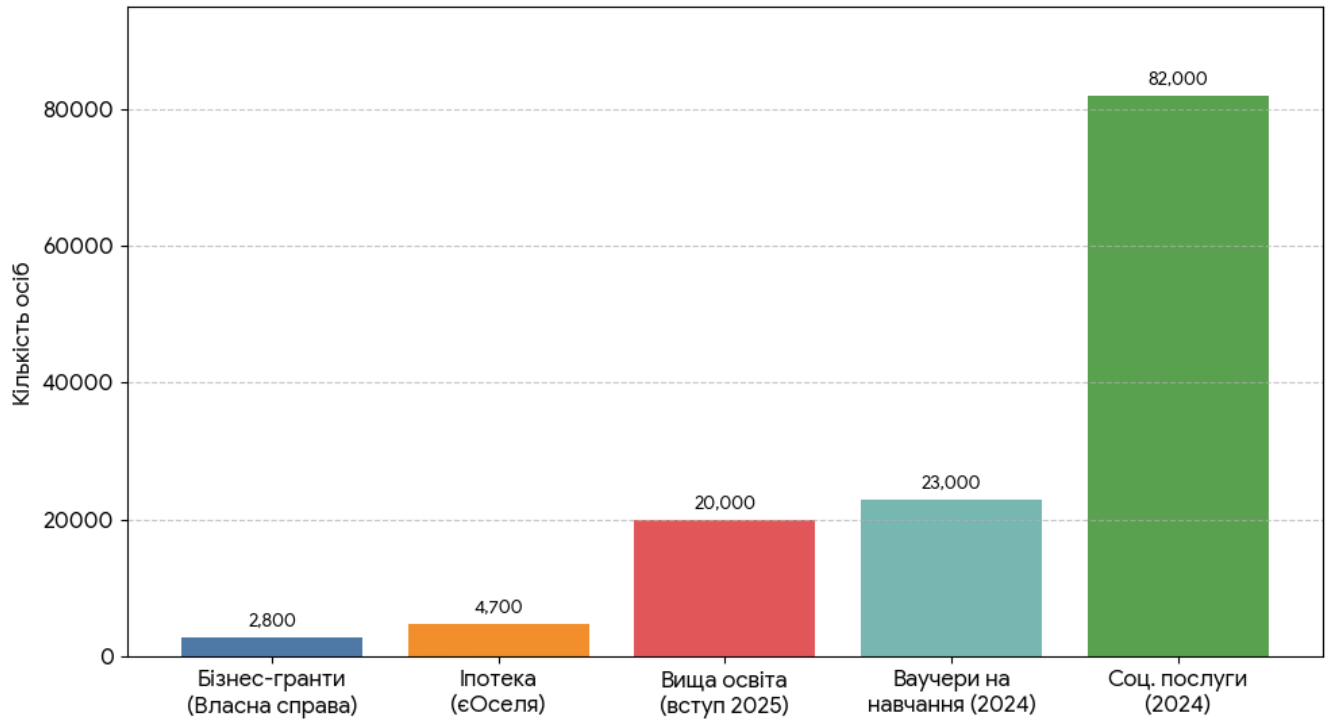
ДОДАТКИ

Додаток №1

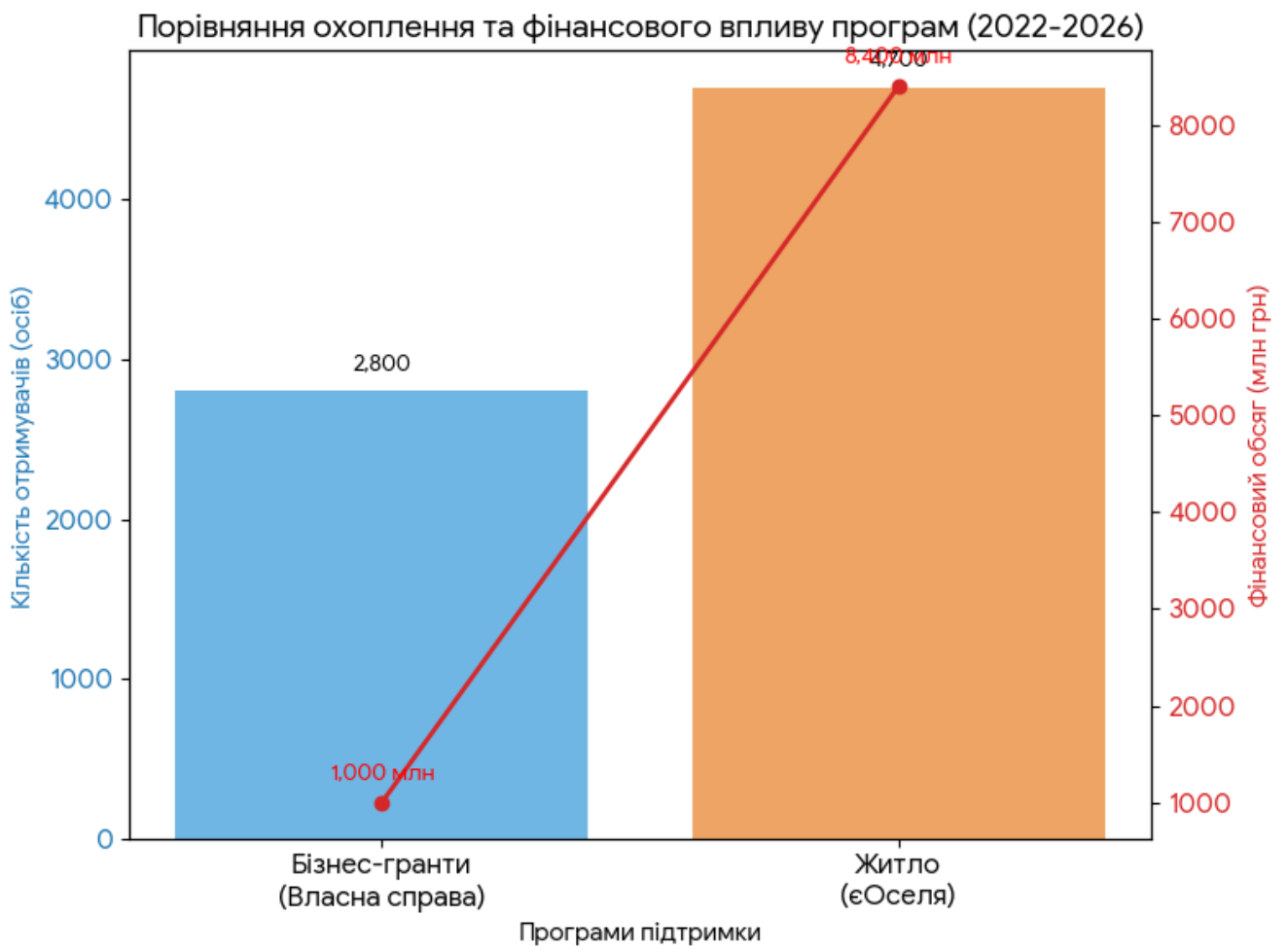
<u>Порівняльна таблиця реалізації функцій держави за об'єктами державного впливу</u>		
Функція	Умови нормального функціонування (сталий розвиток)	В умовах правового режиму воєнного стану (екзистенційний захист)
Оборонна	Підтримання боєздатності, військові навчання, стримування потенційних загроз	Збройна відсіч, повна мобілізація ресурсів, перехід на військову економіку
Економічна	Лібералізація ринку, підтримка конкуренції, залучення іноземних інвестицій	Критичне регулювання, підтримка лише соціально важливих підприємств, ручне управління ресурсами
Політична	Розвиток демократії, політичний плюралізм, виборчі процеси, децентралізація	Концентрація влади, обмеження певних прав і свобод, фокус на міжнародній військовій допомозі
Соціальна	Розвиток людського капіталу, підвищення якості життя, реформи освіти та медицини	Гуманітарне виживання, опіка над внутрішньо переміщеними особами, соціальний захист військовослужбовців, а також членів їх сім'ї, реабілітація ветеранів, надання допомоги постраждалим від дій держави-агресора
Екологічна	«Зелений перехід», раціональне використання надр, боротьба зі зміною клімату	Фіксація екоциду, подолання наслідків підривів інфраструктури, розмінування територій, протидія ядерному тероризму
Комунікативна	Інформування, звітність, залучення до реформ	Мобілізація суспільства, психологічна підтримка, контрпропаганда

Додаток № 2

Охоплення ветеранів державними програмами (2022-2026)

Додаток № 3

Додаток № 4

Порівняльна таблиця основних прав на соціальний захист військовослужбовців та членів добровільного формування територіальних громад

Категорія захисту	Військовослужбовці (ЗСУ / ТрО ЗСУ)	Члени ДФТГ (Добровольці громад)
Правовий статус	Військова служба (Закон №2262-ХІІ)	Цивільна участь (Закон України «Про Національний спротив»)
Грошове забезпечення	Повноцінна зарплата, оклади та премії щомісяця.	Безоплатна основа. Виплати можливі лише під час бойових завдань.
Виплати за поранення	Одноразова грошова допомога за поранення + 100 тис. гривень під час лікування (навіть без інвалідності).	Виплати переважно лише у разі встановлення інвалідності або смерті.
Статус УБД	Спрощена процедура підтвердження участі у бойових діях.	Складна процедура: вимагає доказів підпорядкування військової частини ЗСУ та бойових наказів.
Трудові гарантії	Збереження посади та місця роботи (без збереження заробітної плати).	Збереження місця роботи, посади та середнього заробітку коштом роботодавця.
Медичне забезпечення	Пріоритетне лікування у військових госпіталях та закладах Міністерства оборони.	Доступ до військової медицини лише під час виконання обов'язків.
Пенсійні пільги	Пільгова вислуга років (1 за 3) та право на військову пенсію.	Дострокова пенсія за віком лише за наявності статусу УБД.
Пільги на ЖКП	75% знижка для УБД та їхніх сімей (автоматично після статусу).	Надаються лише після офіційного отримання статусу УБД.

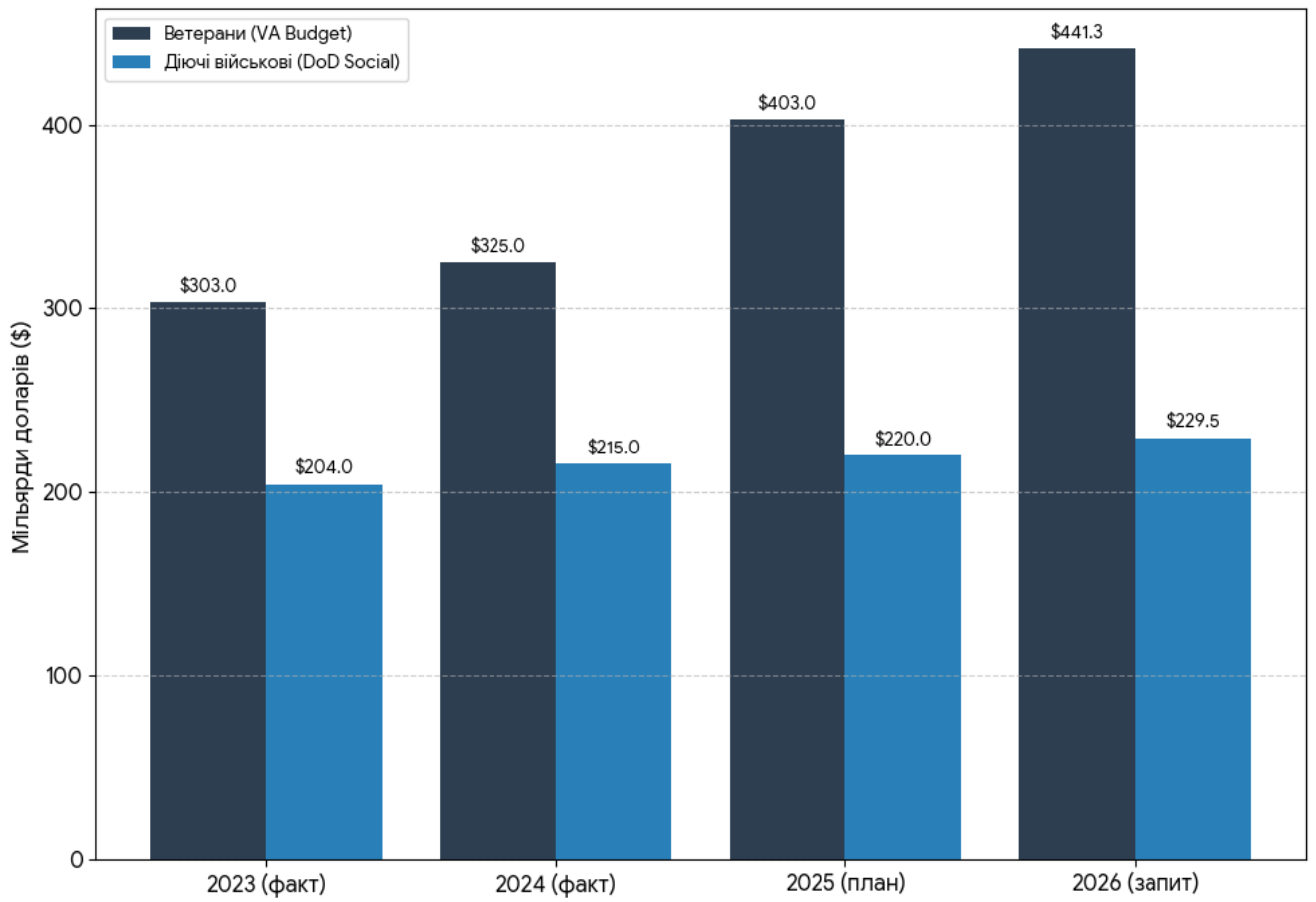
Додаток № 5

**Порівняльний аналіз соціальних гарантій мобілізованих та контрактників
(станом на березень 2026 року)**

<i>Категорія порівняння</i>	<i>Мобілізовані особи</i>	<i>Військовослужбовці за контрактом (ЗСУ)</i>	<i>Програма Контракт 18–24»</i>
<i>Виплата одноразової грошової допомоги за підписання</i>	Відсутня.	Від 26 624 до 33 280 грн (станом на 2026 р.).	До 1 000 000 грн (поетапно, залежно від участі в бойових діях).
<i>Термін служби</i>	До оголошення демобілізації (термін невизначений).	Згідно з умовами контракту (зазвичай від 3 років).	Чітко визначений термін - 1 рік.
<i>Право на вибір місця служби</i>	Обмежене потребами ТЦК та навчальних центрів.	Право на обрання підрозділу та спеціальності при укладенні контракту.	Пріоритетне право вибору бригади та конкретної спеціальності.
<i>Пільги на житло</i>	Компенсація за піднайм (від 2280 до 4560 грн).	Право на «Оселя» та чергу на постійне житло після 20 років вислуги.	Доступ до пільгового кредитування та розширених житлових сервісів.
<i>Освітні пільги</i>	Загальні пільги для учасника бойових дій та їхніх дітей.	Програми професійної адаптації та перепідготовки.	Спеціальні ваучери на навчання після завершення річного контракту.

Додаток № 6

Динаміка бюджетних асигнувань США на соціальний захист (2023–2026 рр.)

Додаток № 7

**Порівняльна таблиця соціально-правового статусу військовослужбовців
України та держав із досвідом ведення бойових дій
на власній території**

<u>Країна</u>	<u>Модель служби</u>	<u>Статус ветерана</u>	<u>Ключові пільги та гарантії</u>
<i>Україна</i>	Мобілізація + Контракт	Учасник бойових дій (УБД), особа з інвалідністю внаслідок війни	75% знижка на ЖКГ, безплатні ліки, пріоритетне житло, пільги при вступі до закладів освіти
<i>Хорватія</i>	Відновлена обов'язкова служба (з 2025)	Ветеран Вітчизняної війни (Homeland War)	Пріоритет в оренді комерційних приміщень, звільнення від судових зборів
<i>Ізраїль</i>	Загальна військова повинність (чоловіки та жінки)	Резервіст / Демобілізований солдат	Повна оплата вищої освіти, податкові пільги, гранти на відкриття бізнесу
<i>США</i>	Повністю професійна (контрактна)	Ветеран (Veteran)	G.I. Bill (повна оплата навчання), іпотека під 0% першого внеску (VA Loan), довічне медичне обслуговування в мережі госпіталів VA
<i>Азербайджан</i>	Призов + Контракт	Ветеран війни, Родина Шахіда (загиблого)	Одноразові страхові виплати, звільнення від прибуткового податку, безкоштовні автомобілі та житло для осіб з інвалідністю війни

Додаток №8

**Правові форми здійснення функцій держави у сфері соціального захисту
військовослужбовців та членів їхніх сімей**

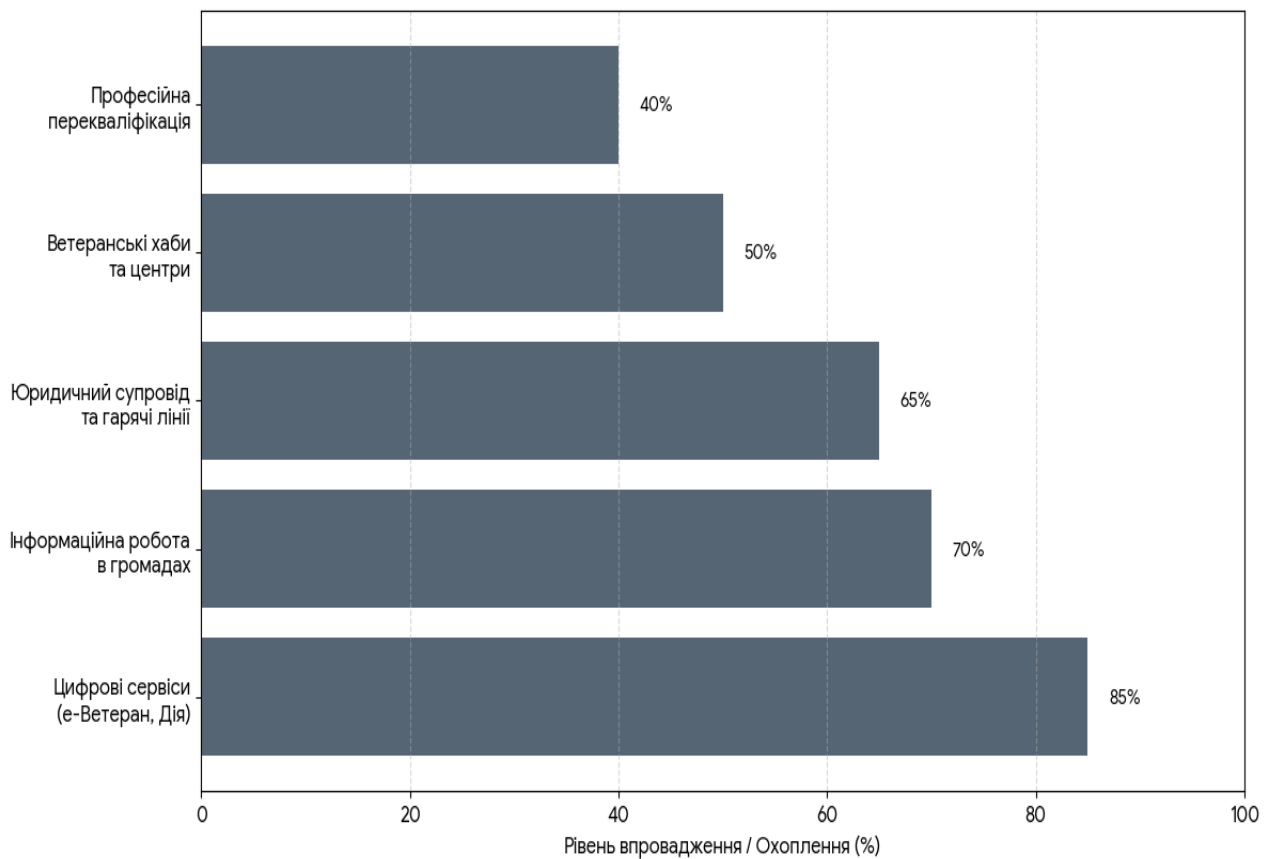
Назва форми	Зміст діяльності	Суб'єкти реалізації	Приклад у сфері соціального захисту
Правотворча	Розробка, прийняття, зміна або скасування нормативно-правових актів.	Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, МОУ.	Прийняття Закону України № 3549-IX (щодо реєстру «Оберіг») для цифровізації соціальних послуг
Правозастосовна	Вирішення конкретних справ на основі норм права; видання індивідуальних актів.	Командири в/ч, ТЦК та СП, Пенсійний фонд, Мінветеранів.	Видання наказу командира про призначення одноразової грошової допомоги (ОГД) або нарахування додаткової винагороди.
Правоінтерпретаційна	Офіційне з'ясування та роз'яснення змісту правових норм для їх правильного розуміння.	Конституційний Суд України, Верховний Суд, профільні міністерства (МОУ)	Рішення КСУ № 1-р(П)/2022 щодо неприпустимості обмеження строків перерахунку виплат при погіршенні здоров'я захисника.

Правоохоронна	Захист та відновлення порушених прав, припинення зловживань та нагляд за законністю	Суди, Військовий омбудсмен, ДБР та ін.	Судове скасування неправомірного висновку ВЛК; втручання Військового омбудсмена у випадки затримки видачі доповідок про поранення.
----------------------	---	--	--

**Дані таблиці свідчать, що правові форми є взаємопов'язаними: правотворчість створює нормативно-правову базу, правозастосування реалізує її на практиці, а правоінтерпретація та правоохорона забезпечують стабільність та захист вказаної системи.*

Додаток № 9

Структура організаційно-інформаційної діяльності (ОІД)

* Графічні матеріали, наведені у додатках до дисертації, розроблено на основі офіційної статистики, із використання інструментів штучного інтелекту (зокрема моделі Google Gemini).